

บทที่ 4

ผลการวิจัย

4.1 ข้อมูลพื้นฐานและบริบทของชุมชนบ้านศรีบุญเรือง

ชุมชนศรีบุญเรือง หมู่ที่ 2 ตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ชุมชนเก่าแก่ ห่างจากศูนย์ราชการอำเภอสันติสุข 2 กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดน่าน ประมาณ 32 กิโลเมตร บนเส้นทางหลวง 1169 พัฒนาการตั้งถิ่นฐานจากคนในพื้นที่ใกล้เคียง บ้านหนองรัง บ้านน้ำครก อำเภอเมือง (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอภูเพียง) และบ้านหล่มบึงพรวน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ชื่อหมู่บ้านดั้งเดิมคือ “บ้านก่าย” ที่มีที่มาจากเรื่องเล่าจากอดีต “ก่าย” ที่มีความหมายว่า “พึง” ก่ายที่มีความหมาย “ห้ามก่ายกัน” ก่ายในอีกความหมายในภาษาเหนือ “มารวมกัน” และ “ก่าย” ที่มีความหมายเป็นชื่อต้นไม้ จากลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสมกับการตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัย และเหมาะสมกับการทำเกษตรกรรม และต่อมา ปี พ.ศ.2477 หลวงพ่อครูบามงคล มังคโล ได้เปลี่ยนชื่อวัดก่าย หรือ วัดก่าย เป็นวัดศรีบุญเรือง ชื่อหมู่บ้านจึงเรียกตามชื่อวัดเป็น “บ้านศรีบุญเรือง” จนถึงปัจจุบัน

การตั้งบ้านเรือนของชุมชนกระจายตัวติดกับถนนสายสันติสุข – แม่จริม เส้นทางหมายเลข 1169 มีซอยถนนตัดเข้าไปในชุมชน แบ่งออกเป็น 2 ฝั่งถนน และการตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยติดกับ “ลำเหมือง” ที่ผันน้ำจากน้ำมวบที่เป็นลำน้ำสายย่อยของแม่น้ำน่าน แบ่งลักษณะการจัดการภายในชุมชนเป็นคุ้มบ้าน

ชุมชนศรีบุญเรืองยังมีกลุ่มกิจกรรมที่ดำเนินการโดยชุมชน ทั้งที่เกิดจากการผลักดันของหน่วยงานภายนอกและการปรับตัวของชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มป่าชุมชน กลุ่มเผาถ่านอัดแท่งจากซังข้าวโพด กลุ่มภูมิปัญญาสมุนไพรและหอมพื้นบ้าน มีจำนวนครัวเรือน 175 ครัวเรือน (ข้อมูล ณ เดือนเมษายน 2556 แผนพัฒนาสามปีองค์การบริหารส่วนตำบลพงษ์)

ภาพที่ 1 พื้นที่ศึกษาและรวบรวมข้อมูล

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	บ้านดอนกลางและบ้านศรีน่าน ตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านห้วยไ้ ตำบลฝายแก้ว อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านนาเลา ตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านโป่งคำ ตำบลคูพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะเป็นที่ราบริมแม่น้ำมวบ มีลำเหมืองไหลผ่านหมู่บ้าน เพื่อใช้ในการเกษตรกรรม ลักษณะคล้ายเกาะที่ถูกล้อมด้วยที่ราบทำนาและที่ดอนทำไร่ทุกด้าน สภาพภูมิอากาศใน 1 ปี มี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว

ภาพที่ 2 การใช้ความรู้และเทคโนโลยีแบบจำลองลักษณะพื้นที่

อาชีพหลัก อาชีพรอง

อาชีพทางการเกษตรเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน ทั้งที่เป็นการผลิตเพื่อยังชีพ นาข้าว และพัฒนาสู่การทำพืชไร่ ไม้ผล ยางพารา มีเป้าหมายเพื่อรายได้ บางส่วนมีการรับจ้างทั้งภายในภายนอกชุมชน รับจ้างในภาคเกษตรหลังจากว่างเว้นการผลิตในแปลงเกษตรของตนเอง

ภาพที่ 3 พืชเศรษฐกิจของชุมชน ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์

ภูมิปัญญา ความรู้ ศิลปะ วิถีชีวิตวัฒนธรรม

ประชาชนในพื้นที่บ้านศรีบุญเรืองส่วนใหญ่เป็นชนพื้นเมือง ภาษาพูดใช้ภาษาคำเมืองเป็นหลัก มีความรู้ทักษะการจักสาน งานเชื่อม งานสี ช่างไม้ มีการสืบทอดภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพรพื้นบ้านเพื่อการรักษาโรค การเล่นเครื่องดนตรีท้องถิ่น คือ ซอสองน่าน

คนในชุมชนยังมีการสืบทอดประเพณีท้องถิ่นอย่างต่อเนื่องทุกปี ประเพณีพื้นบ้านที่สำคัญ ได้แก่ ประเพณีวันขึ้นปีใหม่ ทอดผ้าป่าหมู่บ้านประจำปี ประเพณีสงกรานต์ วันแปดเป็ง (วันวิสาขบูชา) วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ประเพณีครัวตานล้านนา เป็นต้น

ประชากรและโครงสร้างทางสังคม

บ้านศรีบุญเรือง มีประชากรรวม 596 คน เป็นชาย 303 คน หญิง 293 คน รวม 175 ครัวเรือน แบ่งการปกครองออกเป็น 5 หมู่ (ข้อมูล ณ เดือนเมษายน 2556 แผนพัฒนาสามปีองค์การบริหารส่วนตำบลพงษ์)

ผู้นำทางการ

1. นายมีง ยะอิน ผู้ใหญ่บ้าน
2. นางสุพรรณ บุรณเทศ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลพงษ์ หมู่ 2
3. อาสาสมัครพัฒนาชุมชน
4. อาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน (อสม.)
5. อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.)

ปราชญ์ชาวบ้าน

1. นายเหลา	กันแสน	หมอทำขวัญ
2. นายคำ	เตลา	หมอทำขวัญ
3. นายพุฒิ	ก่อวงศ์	ดนตรีพื้นบ้าน
4. นายแหยม	นาอิน	นวดแผนโบราณ

กลุ่มและกิจกรรมภายในชุมชน

กลุ่มกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (กองทุนเงินล้าน) กลุ่มกองทุนแก้ไขปัญหาคความยากจน (กขคจ) กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสมุนไพรพื้นบ้าน กลุ่มป่าชุมชน และกลุ่มสมุนไพร

1) ชุมชนศรีบุญเรืองในอดีต

ด้านเศรษฐกิจ

ชุมชนศรีบุญเรืองในอดีตมีระบบเศรษฐกิจที่พึ่งพาจากระบบการผลิตทางการเกษตรที่มีแบบแผนการผลิตที่พึ่งพิงธรรมชาติ อาศัยน้ำฝน ปุ๋ยธรรมชาติ เมล็ดพันธุ์พื้นบ้าน แรงงานของตนเอง ปลูกข้าวโพด ทำข้าวไร่ นาข้าวเพื่อบริโภค มีระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองเป็นหลัก

การเปลี่ยนแปลงในช่วง 10 ปี แบบแผนการผลิตที่เปลี่ยนไป โดยเฉพาะการทำไร่ข้าวโพดที่ถือว่าเป็นอาชีพหลักของชุมชน เป็นการปลูกเพื่อขายโดยเฉพาะที่สัมพันธ์กับระบบตลาด เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมี แรงงาน แต่ในขณะเดียวกันการผลิตที่ควบคู่กับการทำนา ทำไร่ ปลูกไม้ผลและยางพารา เป็นแบบแผนใหม่ของชุมชน

ด้านสังคม วัฒนธรรม

วิถีชีวิตชุมชน ชุมชนศรีบุญเรืองเป็นชุมชนเก่าแก่ ถึงจะเป็นชุมชนอพยพแต่ก็มีรากฐานเป็นคนในพื้นที่ การพึ่งพิงกันระบบเครือญาติ จากประวัติการตั้งบ้านเรือนของชุมชนที่จัดระเบียบโดยการตั้งบ้านเรือนที่อยู่ร่วมกัน “มาก่ายมาฮอม” เป็นสังคมชนบทที่มีการตั้งชุมชนติดกันและเหมาะแก่การทำเกษตร เช่น ที่ดินเป็นที่ราบติดลำน้ำมวบ เป็นวิถีชุมชนที่พึ่งตนเองเป็นหลัก

ด้านสิ่งแวดล้อม

การพึ่งพิงธรรมชาติ วิธีการผลิตที่อาศัยฤดูกาล ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ วิธีการผลิตที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ การทำข้าวไร่ในพื้นที่ดอน การทำนาในที่ราบที่มีแม่น้ำและเหมือง

ไหลผ่าน การปลูกพืช ไม้ผล ผัก สมุนไพรในบริเวณบ้านพัก ที่อยู่อาศัย การอาศัยเนื้อ ผัก จากป่า
ธรรมชาติคือสิ่งที่ยืนยันความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ

2) ชุมชนศรีบุญเรืองในปัจจุบัน

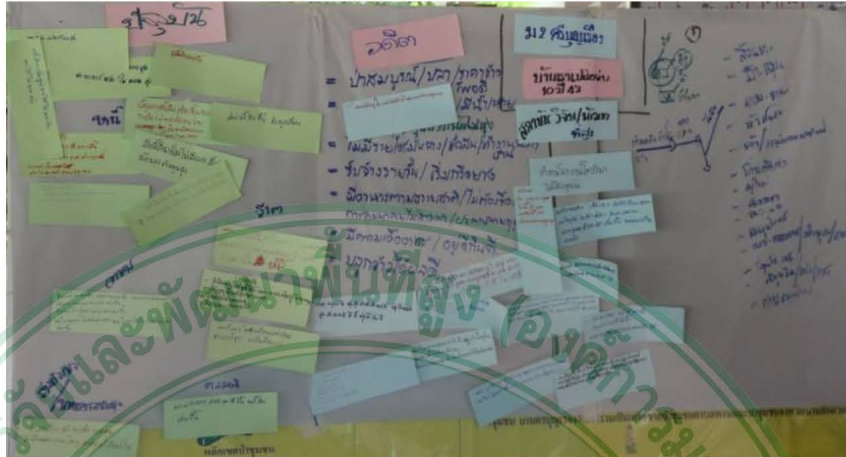
การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ฝนทิ้งช่วง การเปลี่ยนแปลงฤดูกาล สภาพความผัน
ผวนของอุณหภูมิ รูปแบบการผลิตที่เปลี่ยนแปลง การลงทุนทางการเกษตร โดยเฉพาะเป้าหมายการ
ผลิตจากในอดีต “ผลิตข้าวไว้บริโภค ผลิตพืชไร่จำหน่าย (ข้าวโพด) ปลูกไม้ผลเพื่อเป็นอาหาร”
นำสู่การผลิตที่เน้นเป้าหมายเพื่อรายได้สู่ระบบการตลาด รูปแบบการผลิตและรูปแบบการดำเนิน
ชีวิตเปลี่ยนไปจากวิถีชุมชนวัฒนธรรม ผู้ ชุมชนกิ่งเมืองกิ่งชนบท การสื่อสาร การคมนาคม การ
รับทราบข้อมูลข่าวสาร การตั้งบ้านเรือนและก่อสร้างบ้านเรือน รวมทั้งสภาพการเปลี่ยนแปลง
ฤดูกาลส่งผลให้เกิดการผลิตรูปแบบใหม่ การปลูกยางพาราซึ่งเป็นพืชต่างถิ่น การลงทุนปลูก
ข้าวโพดเพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก เป็นการลงทุนอาศัยปัจจัยการผลิตและความรู้จากภายนอก
(ปุ๋ย สารเคมี เมล็ดพันธุ์ วิธีการผลิต)

สังคม วัฒนธรรม ด้วยความสะดวกรวดเร็วของการสื่อสาร การคมนาคมได้ทำให้เกิด
การเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิต ความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมและนิเวศลดลง ภายในชุมชนมีกลไก
โครงสร้างที่ถูกแทนที่ใหม่ด้วยกลไกที่เป็นทางการมากขึ้นที่ต้องอาศัยกฎระเบียบ ข้อบังคับ ความ
เชื่อภายในชุมชนลดลง

ต้นทุนการผลิตที่เพิ่มขึ้นในขณะราคาผลผลิตที่เท่าเดิม ทำให้คนในชุมชนมีรายได้ต่ำ
ขณะเดียวกันสินค้าอุปโภคบริโภคมีราคาสูงขึ้น การพึ่งพิงการดำรงชีวิตจากภายนอก ลดการพึ่งพิง
ภายในชุมชน อาหาร เนื้อ ผัก เป็นต้น ทำให้รายได้กับค่าใช้จ่ายไม่สมดุล ถึงจะมีคนในชุมชน
บางส่วนยังพึ่งพิงอาหาร ผักจากธรรมชาติ ภายในชุมชนศรีบุญเรือง ผักเป็นสัดส่วนต่ำกว่าอาหาร
พวกเนื้อสัตว์ ถึงจะพึ่งพิงผักจากป่า ยังมีค่าใช้จ่ายด้านอาหารจากเนื้อสัตว์จากภายนอกในการดำเนิน
ชีวิต ส่งผลให้เกิด “ภาระหนี้สิน” ทุกครัวเรือน และเกิดสถานะการหมุนหนี้ภายในชุมชน

หนี้สิน เนื่องจากราคาค่าต้นทุนในการผลิตสูง ภาระค่าใช้จ่ายสูงขึ้นจากการดำเนินชีวิต
ได้แก่ ค่าใช้จ่ายกับภาระส่งลูกเรียน ค่าใช้จ่ายประจำวัน อาหาร เครื่องใช้ อากาศที่แปรปรวนส่งผล
กระทบต่อผลผลิต รวมทั้งราคาผลผลิตที่ผลิตเพื่อขาย ทำให้ชุมชนตกอยู่ในภาวะลดการพึ่งพิงตนเอง

สู่การพึ่งพิงภายนอกเป็นหลัก จะนำสู่ความเสี่ยงของชุมชนในอนาคต โดยเฉพาะในภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (โลกร้อน)

ภาพที่ 4 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนศรีบุญเรือง

ด้านเศรษฐกิจ

การผลิตทางการเกษตร สู่การผลิตเพื่อการค้า โดยเฉพาะการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ อาศัยปัจจัยการผลิตจากภายนอก เมล็ดพันธุ์ลูกผสม สารเคมีทางการเกษตร อาศัยแรงงาน เครื่องทุ่นแรง น้ำมัน ต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ระบบการตลาดเป็นตัวกำหนดราคา ผลผลิตลดลงตามการเสื่อมคุณภาพของดิน ความเสี่ยงด้านราคา การให้ได้ผลผลิตที่คุ้มกับทุน คือการขายพื้นที่ปลูกข้าวโพด คือทางออกของชุมชน การจัดสรรแรงงานบางส่วนรับจ้างหารายได้จากภายนอก ถึงจะเป็นทางออกของบางครอบครัวก็เป็นเพียงส่วนน้อยของคนในชุมชน

ค่าใช้จ่ายในการครองชีพรายวันสูงขึ้น อาศัยพักจากภายนอก เนื้อสัตว์จากภายนอก รวมทั้งค่าใช้จ่ายทางการศึกษาของคนในครอบครัว ค่าใช้จ่ายที่สูงในแต่ละวันในช่วง 1 ปี ในขณะที่รายได้หลักจากการขายข้าวโพดเป็นรายปีและบางปี (บางฤดูกาลผลิต) ผลผลิตที่ได้ขายไม่คุ้มกับการลงทุน ภาระหนี้จึงเป็นภาระหนักของทุกครัวเรือน

รายได้หลักของชุมชนศรีบุญเรือง รายได้จากการขายข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ โดยมีพื้นที่รวม 1,628 ไร่ 108 ครัวเรือน ต้นทุนในการผลิตเฉลี่ย 36,527 บาทต่อครัวเรือน รายได้จากการปลูกข้าวโพดเฉลี่ยครัวเรือนละ 90,546 บาท โดยคิดเป็นต้นทุน 1,974 บาทต่อไร่ต่อปี รายได้เฉลี่ย 5,466 บาทต่อไร่ต่อปี ในส่วนของหนี้สินเฉลี่ยครัวเรือนละ 142,213 บาท โดยมีครัวเรือนที่มีหนี้สินจำนวน

102 ครั้วเรือน (ข้อมูลจากการวิเคราะห์ชุมชนบ้านศรีบุญเรือง ตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน จากแบบสำรวจข้อมูลครัวเรือนเพื่อจัดทำฐานข้อมูลหมู่บ้าน)

ด้านสังคม

วิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชนศรีบุญเรืองเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท โดยที่ระยะห่างจากศูนย์รวมทางเศรษฐกิจและหน่วยราชการไม่ไกล การเปลี่ยนแปลงของชุมชน แบบแผนการตั้งบ้านเรือน วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป การบริโภค การเดินทาง การสื่อสาร ความสัมพันธ์และการช่วยเหลือภายในชุมชนลดลง ถูกทับซ้อนโดยกลไกใหม่จากภายนอก อาสาสมัคร คณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น

การพึ่งพิงกันภายในชุมชนลดลง ถึงแม้จะมีวัฒนธรรมร่วม เช่น การบวชเณร แต่วิถีปฏิบัติเปลี่ยนไป โดยเฉพาะวิถีชีวิตวัฒนธรรมทางการเกษตรที่เป็นจุดแข็งของชุมชน ได้ถูกแทนระบบการเกษตรสมัยใหม่ที่จะทำให้ชุมชนอ่อนแอลง เช่น ความรู้ทางการเกษตร ความรู้ทางการแพทย์ พื้นบ้าน ความรู้สมุนไพร เรื่องนวดแผนโบราณ แต่ในขณะเดียวกันชุมชนก็มีการพลิกฟื้นวัฒนธรรมโดยใช้ความรู้ท้องถิ่น เช่น กลุ่มสมุนไพร กลุ่มหมอพื้นบ้าน การแบ่งปันพื้นที่การใช้ที่ดิน

ผลกระทบและแนวโน้มของชุมชนศรีบุญเรือง ถึงจะเกิดการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากภายนอกที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน โดยเฉพาะวิถีวัฒนธรรมทางการเกษตรที่เปลี่ยนไป นั่นคือ การพึ่งพาภายนอก การสูญหายของภูมิปัญญาดั้งเดิม ชุมชนเกิดการปรับตัวเพื่อให้เท่าทันกับการดำเนินชีวิตท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง โดยการนำจุดแข็งของชุมชน ชีวิตวัฒนธรรมมาปรับใช้ภายในชุมชน

ด้านสิ่งแวดล้อม

การบุกรุกทำลายป่าเพื่อทำการเกษตรลดลง จากกฎกติกาของชุมชน กรณี การจัดการป่าชุมชน การแบ่งพื้นที่ทางการเกษตร ที่อยู่อาศัยกับพื้นที่อนุรักษ์ การจับพิศเป็นรายแปลงของสมาชิกภายในชุมชน การรณรงค์และความเข้มแข็งของผู้นำองค์กรภายในชุมชน ปัญหาไฟป่าหมอกควัน ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐลดลง การทำการผลิตทางการเกษตรที่เข้มข้น การทำฟืชไร่ (ข้าวโพด) การใช้สารเคมีอย่างเข้มข้น ส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำธรรมชาติ และสุขภาพของคนภายในชุมชน การพึ่งพิงของหน้าดิน น้ำทางการเกษตรไม่เพียงพอกับความต้องการทำ

การเกษตรของคนในชุมชน คุณภาพดินเสื่อม การแย่งชิงการใช้น้ำในชุมชน การเพิ่มปริมาณการใช้สารเคมี ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น

ชุมชนศรีบุญเรืองมีการผลิตที่เข้มข้น การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และในปัจจุบันรูปแบบการผลิตทางการเกษตรเริ่มมีการปลูกไม้ผล การปลูกพืชผสมผสาน การกันพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ รวมทั้งรูปแบบการดำเนินกิจกรรมภายในชุมชน มีแนวโน้มนำสู่ความยั่งยืนภายในชุมชน

พัฒนาการการเปลี่ยนแปลง ข้าว ข้าวโพด ยางพารา ผักพื้นบ้าน

ข้าว

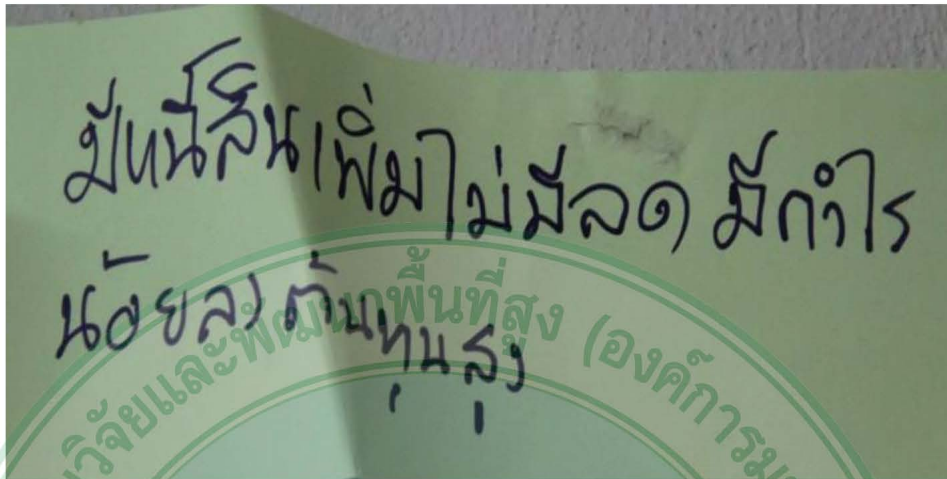
นาข้าว ข้าวไร่เพื่อการบริโภค ชุมชนศรีบุญเรืองเป็นชุมชนพื้นที่ทำการเกษตร การผลิตข้าว ทั้งการปลูกข้าวไร่ และข้าวนา พันธุ์ข้าวไร่ ได้แก่ ชิว แพร่ แพร่สวรรค์ ข้าวนา ได้แก่ พันธุ์สันป่าตอง กข. ชุมชนส่วนใหญ่เก็บข้าวไว้บริโภคในครัวเรือน ควบคู่กับการทำไร่ข้าวโพด และรับจ้าง

ข้าวโพด

การปลูกข้าวเหนียวเพื่อการบริโภคควบคู่กับการปลูกข้าวโพดเพื่อขาย นำเงินมาเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน นี่คือการผลิตเพื่อยังชีพ การเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ใช้เอง พืชท้องถิ่น ขายบางส่วน ไม่ได้ใช้สารเคมี ต้นทุนการผลิตไม่สูง ควบคู่กับการทำนา ปลูกผักในบ้านอาศัยอาหารจากธรรมชาติ นี่ก็คือนโยบายการผลิตของชุมชนศรีบุญเรือง การสนับสนุนการปลูกข้าวโพดเพื่อการค้า ในช่วง 15 ปีที่ผ่านมา พ.ศ. 2540 – 2555 บนความคาดหวังผลผลิตต่อไร่สูง พร้อมกับอาศัยปัจจัยการผลิตจากภายนอก การหายไปของเมล็ดพันธุ์พื้นบ้าน การเปลี่ยนพันธุ์มาใช้พันธุ์ลูกผสมของบริษัทที่ส่งเสริมการผลิต เช่น ชื่อการค้า CP888 (ชุมชนเรียกตอง 8) ไพโอเนีย บี 80 การดูแลบำรุงรักษา ปุ๋ยเคมีทางการเกษตร สารเคมีทางการเกษตร กำจัดวัชพืชในบางฤดูกาลผลิตต้องใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีเพิ่มขึ้น ผลผลิตข้าวโพดต่อไร่จะเพิ่มขึ้นตามการดูแลรักษาและบนฐานต้นทุนสูงขึ้น ถึงราคาผลผลิตเพิ่มขึ้น ผู้ผลิตก็ยังแบกรับต้นทุนส่วนต่างระหว่างต้นทุน ราคาผลผลิต กำไรที่ผู้ผลิตได้รับไม่คุ้มกับการลงแรงในการเพาะปลูก รวมทั้งเกิดผลกระทบกับทรัพยากรธรรมชาติ การพังทลายของหน้าดิน การบุกรุกป่าเพื่อปลูกข้าวโพด สารเคมีตกค้างและการสูญหายของพืชพันธุ์พื้นถิ่น

ภาระหนี้สินกับการผลิตข้าวโพด ต้นทุนการผลิตจากการกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) แหล่งทุนนอกระบบในชุมชนและบางส่วนทำสัญญาตกลงล่วงหน้ากับพ่อค้าปุ๋ย ยา เมล็ดพันธุ์ และชำระหลังจากการขายผลผลิต โดยเพิ่มดอกเบี้ยราคาต้นทุนที่ผู้ผลิตจะสามารถ

อยู่ได้กิโลกรัมละ 750 บาท (ข้อมูลจากเวทีเสวนากลุ่มย่อยในวันที่ 10 เมษายน 2557) บนฐานราคาตลาด การชดเชย การประกันตามนโยบายรัฐบาล

ภาพที่ 5 หนึ่สิน ปัญหาของชุมชน

ยางพารา

เริ่มปลูกยางพาราในชุมชนเมื่อ ปี พ.ศ.2546 โดยเรียนรู้เทคนิคการปลูกยางพาราจากจังหวัดพะเยา แนวคิดเริ่มต้นเกิดจากภาคเหนือปลูกยางพาราได้ไม่ต้องดูแลรักษา ลงทุนครั้งเดียว ราคาดีมีตลาดรองรับ ประกอบกับสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (สทย.) ส่งเสริมพร้อมกันโยบายรัฐบาลสนับสนุน และในปี พ.ศ.2552 – 2553 ราคาน้ำยางพารามีราคาสูง ซึ่งการเริ่มต้นปลูกยางพาราในพื้นที่บ้านศรีบุญเรือง จะปลูกในแปลงที่ใช้ปลูกข้าวโพด จนต้นยางพาราอายุ 3 ปี จึงเลิกปลูกข้าวโพดแซมในพื้นที่นั้น ปัจจุบันในหมู่บ้านศรีบุญเรืองมีพื้นที่ปลูกยางพารา 85 แปลง รวม 1,138 ไร่

3) การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนศรีบุญเรือง ในรอบ 10 ปี (พ.ศ.2547 - 2557)

ในอดีตพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์จากธรรมชาติ ส่งผลต่อวิถีชีวิตและสร้างความมั่นคงทางด้านอาหาร มีผักจากป่ารอบชุมชน ปลาจากทุ่งนา และลำห้วย เหมือง และน้ำที่สะอาดเพียงพอต่อการอุปโภคบริโภค เกษตรกรทำนาเพื่อเก็บไว้บริโภค ควบคู่กับการทำไร่ข้าวโพดที่ต้นทุนในการผลิตต่ำ อาศัยปัจจัยการผลิตทางการเกษตรภายในชุมชน ปุ๋ยจากธรรมชาติ เมล็ดพันธุ์ที่เก็บพันธุ์ไว้ใช้เอง ถึงราคาผลผลิตทางการเกษตรราคาตกต่ำแต่ก็คุ้มทุน

ต้นทุนการผลิตข้าวโพดดำ สภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมกับการเพาะปลูกทางการเกษตร ฝนตกตามฤดูกาล ไม่มีความแปรปรวนทางสภาพภูมิอากาศ (ฝนทิ้งช่วง แล้ง ฝนตกไม่ตามฤดูกาล) คือวิถีชีวิตทางการเกษตร มีวิธีการผลิตที่เหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะภูมิประเทศของชุมชน

วิถีชีวิตชุมชนที่มีการเชื่อมโยงภายในชุมชน มีระบบการทำเกษตร ระบบเศรษฐกิจเพื่อการพึ่งตนเอง ระบบเครือข่าย ระบบเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้เคียง ถึงคนในชุมชนวัยหนุ่มสาวจะเดินทางไปทำงานรับจ้างต่างจังหวัดและกรุงเทพมหานคร เป็นเพียงการรับจ้างในระยะสั้น การคมนาคมติดต่อสื่อสารที่ไม่สะดวกรวดเร็ว แต่ไม่ใช่ความจำเป็นของคนในชุมชนในอดีต

ป่าที่อุดมสมบูรณ์ สภาพภูมิอากาศที่ตกต้องตามฤดูกาล ไม่เกิดการแปรปรวน ร้อน แล้ง หนาวผิดปกติ ส่งผลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของอาหารจากธรรมชาติ รวมทั้งผลผลิตทางการเกษตร นาข้าว ข้าวโพด ต้นทุนทางการเกษตรที่ต่ำ ถึงรายได้ไม่มั่นคง บางส่วนอพยพไปรับจ้างระยะสั้น มีการพึ่งตนเองเป็นหลักโดยเฉพาะอาหารจากธรรมชาติ มีความเอื้ออาทรกันภายในชุมชน โดยรวมความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติที่ส่งผลต่อการดำรงชีวิตของชุมชนศรีบุญเรืองที่สามารถดำรงอยู่ในสภาวะการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจวิถีชีวิตชุมชน สิ่งแวดล้อม ชุมชนมีการปรับตัวท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบัน บนฐานความรู้ทั้งภายในนอก ภายในชุมชน

ความรู้ เทคนิคทางการเกษตรดั้งเดิมที่ถือว่าเป็นความรู้ภายในชุมชน เช่น การปลูกพืชที่หลากหลายชนิดในพื้นที่อยู่อาศัย การจัดการป่าที่เหมาะสมกับป่าดั้งเดิม การจัดการด้วยระบบเหมืองฝายขนาดเล็กภายในชุมชน

การนำความรู้จากภายนอก เช่น เทคนิคการทำแนวกันไฟ การปลูกไม้ผลผสมผสานในการทำไร่ข้าวโพด

4) ชุมชนศรีบุญเรืองด้านการทำเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟู

ทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น

4.1) ปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนศรีบุญเรือง

ปัจจัยนำเข้าภายนอก

ชุมชนศรีบุญเรืองเป็นชุมชนที่โครงการขยายผลฯโครงการหลวงโป่งคำดูแล ภายใต้สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง เป็นพื้นที่เป้าหมายที่มีเจ้าหน้าที่จากสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูงเข้าไปทำงานหนุนเสริมการดำเนินกิจกรรมภายในชุมชนผ่านการทำงานวิจัย การแลกเปลี่ยน ให้คำปรึกษาในด้านอาชีพผ่านการนำความรู้จากภายนอกสู่ชุมชนศรีบุญเรืองผ่านการศึกษาดูงาน การประชุมสัมมนา อบรม แลกเปลี่ยนกับภายนอกให้สมาชิกในชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เช่น การพัฒนาการปลูกข้าวโพดกับไม้ผล การทำแนว Contour การลดการเผาตอซัง การจัดการป่าชุมชน ฯลฯ เทคโนโลยีเข้ามาหนุนเสริมให้เกิดความมั่นใจภายในชุมชน เช่น การใช้ระบบ GIS ในการแบ่งเขตที่ดินทำกินกับเขตอนุรักษ์ การจัดการป่าชุมชน การทำแผนที่เอกสารสิทธิ์เป็นรายแปลง บังคับภายนอกที่เอื้อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนำไปสู่ครอบครัวชุมชนที่ยั่งยืน

ปัจจัยเสริม

การประสานแผนระหว่างความต้องการแก้ปัญหาของชุมชนกับแผนพัฒนาของแต่ละหน่วยงานที่สนับสนุนให้เกิดกิจกรรม เช่น การจัดการป่าชุมชนเริ่มจากชุมชนและหนุนเสริมโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การทำแนวป้องกันการพังทลายของหน้าดิน การปลูกไม้ผลในระบบเกษตร

ปัจจัยภายใน

ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นพื้นที่ราบติดลำน้ำมวบ มีที่ราบเหมาะสำหรับการทำนาและพัฒนาสู่การเป็นพื้นที่เกษตรอีกหลายรูปแบบ ที่ดอนลาดชันติดกับพื้นที่ป่าชุมชน ป่าอนุรักษ์ การคลี่คลายความขัดแย้งการใช้ที่ดิน ความรุนแรงระหว่างหน่วยงานรัฐกับชุมชนลดลง เป็นชุมชนอพยพแต่เป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีลักษณะชาติ-พันธุ์ใกล้เคียงกัน มีทั้งโครงสร้างภายในชุมชนที่เป็นโครงสร้างเก่า ระบบเครือญาติ ระบบผู้สูงอายุ การตั้งบ้านเรือน ภูมินิเวศ ความรู้ วัฒนธรรมประเพณี ผสมกับโครงสร้างใหม่ กรรมการหมู่บ้าน ระบบอาสาสมัคร มีการดำเนินกิจกรรมของชุมชนทั้งเป็นการนำของผู้นำที่มีสองลักษณะ ผู้นำที่เป็นทางการพัฒนาจากผู้นำที่เป็นธรรมชาติ นี้อาจเป็นปัจจัยเอื้อและเป็นปัจจัยที่เหมาะสมของชุมชนศรีบุญเรือง

ปัจจัยทั้ง 3 ปัจจัย เป็นปัจจัยเอื้อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนศรีบุญเรือง เพื่อให้เป็นชุมชนต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จด้านการทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่นในอนาคต

จากวิสัยทัศน์ของตำบลพงษ์ที่กล่าวว่า “ตำบลพอเพียง เมืองต้นน้ำ วัฒนธรรมหลากหลาย นำพาไทยสู่อาเซียน” องค์การบริหารส่วนตำบลพงษ์ได้กำหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาทั้งหมด 6 ด้านคือ ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ด้าน

การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และด้านการจัดการและการบริการ ซึ่งแผนงานที่จะดำเนินงานในพื้นที่บ้านศรีบุญเรืองในปี พ.ศ. 2557 – 2559 ในด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น และด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่จะนำสู่การปรับตัวครอบครัว สู่การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน

ด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ก่อสร้างฝายกั้นน้ำขนาดเล็ก (ฝายแม้ว) ก่อสร้างฝายชะลอน้ำ ก่อสร้างฝายน้ำล้น ได้แก่ ห้วยห้อม ห้วยเปี้ย ห้วยคี่หมี่ ส่งเสริม สนับสนุนกลุ่มอาชีพ เศรษฐกิจพอเพียง จัดระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ (การทำแนวContour เพื่อป้องกันการพังทลายหน้าดิน) ส่งเสริมการปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น ส่งเสริมการใช้ปุ๋ยพืชสดและปุ๋ยอินทรีย์ และผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน

ด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น อนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมประเพณี (แปดเป็ง) สรงน้ำพระธาตุป่าแดด ส่งเสริมประเพณี (ห้าเป็ง) ขึ้นพระธาตุบ้านพงษ์ และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ส่งเสริมอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, จัดเก็บระบบข้อมูลภูมิสารสนเทศชุมชน (GIS) พื้นที่ทำกิน พื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่ป่าชุมชนและกลุ่มผู้ใช้น้ำพวงษ์ ธนาคารต้นไม้ สนับสนุนกองทุนเฝ้าระวังรักษาป่าชุมชนหมู่บ้าน ชูคนาขึ้นบันได โครงการตามแผนงานขยายผลโครงการหลวง จัดทำแนวกันไฟ ปลูกหญ้าแฝก ฝึกอบรมเครือข่ายอาสาสมัครป้องกันไฟป่า (อส.ปฟ) ชูหุดมขะ และก่อสร้างสถานที่กำจัดขยะในชุมชน (ที่มา: แผนพัฒนาสามปี ตำบลพวงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน)

ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง

ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน การเปลี่ยนแปลงจากภายในชุมชน จากองค์ความรู้ของคนในชุมชน การพัฒนาจากต้นทุนภายในชุมชน เช่น พืชผักพื้นบ้าน สมุนไพร ภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพจากกลุ่มผู้รู้ ที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ปัจจัยที่สำคัญ คือ แผนงานขององค์การบริหารส่วนตำบลพวงษ์ โดยเฉพาะแผนงานด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น และด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการดำเนินการภายในชุมชนบางส่วนส่งผลกระทบต่อชุมชน ทั้งด้านลบและด้านบวก การตื่นตัวของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกิดจากปัจจัยภายนอก

ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนศรีบุญเรืองมีหลายปัจจัย แต่ที่สำคัญ 3 ปัจจัยคือ

1. ทรัพยากรบุคคลจากภายนอก เจ้าหน้าที่โครงการขยายผลฯโครงการหลวงโป่งคำ ที่ทำงานเป็นผู้วิจัยและพัฒนาในพื้นที่ เป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน นักจัดการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนรู้
2. ความรู้จากภายนอก การนำเข้ความรู้จากภายนอก “ความรู้ทางวิชาการจากภายนอก” เป็นความจำเป็นของชุมชนที่นำสู่การปฏิบัติ เช่น การนำเทคนิคระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์มาใช้ในการอนุรักษ์ดินและน้ำ รวมทั้งการบริหารทุนภายใน
3. ทุน ทุนภายในไม่เพียงพอที่จะทำให้คนในชุมชนมั่นใจที่จะลงทุนที่คุ้มค่า ทุนจากภายนอกทำให้เกิดการเรียนรู้ ทดลอง และสามารถเป็นแหล่งของการขยายผล เช่น การขยายพื้นที่ปลูกไม้ผล การทำถ่านอัดแท่งจากขี้ข้าวโพด

ปัจจัยเสริม

1. การประสานกับภาคีองค์กรภายนอก เช่น การเรียนรู้การจัดการป่ากับกลุ่มฮักเมืองน่าน เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดน่าน
2. กระบวนการศึกษาเรียนรู้ แลกเปลี่ยนกับชุมชนใกล้เคียง ระบบการทำกรเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
3. แผนการจัดการบริหารภายในกลุ่ม แผนการผลิต แปรรูป แผนการตลาดและแนวโน้มเรื่องราคา

ปัจจัยภายใน

1. การประสานแกนนำกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการบรรจุแผนของชุมชนในแผนพัฒนาสามปีของตำบล
2. ลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลง แหล่งน้ำ ที่ลาดชัน ที่ราบ และที่ดอนเป็นลักษณะภูมิศาสตร์ของชุมชนศรีบุญเรือง
3. ประวัติศาสตร์และการพัฒนาการร่วมทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน

สรุปปัจจัยทั้ง 3 ปัจจัยเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่จะทำให้ชุมชนมีแนวโน้มสู่ชุมชนที่ประสบผลสำเร็จด้านการทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติ

5) รูปแบบการทำงานที่จะนำสู่ชุมชนต้นแบบของชุมชนศรีบุญเรือง

สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมของชุมชนศรีบุญเรือง ทั้งเกิดจากการปรับตัวบนฐานความรู้ภายในชุมชน และจากความรู้กับองค์การภายนอกที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับครอบครัว กลุ่ม ชุมชนและพื้นที่การปกครอง รวมถึงภูมิโนทัศน์วัฒนธรรมพื้นถิ่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นตำบลพงษ์ และภูมิโนทัศน์ลุ่มน้ำมวบที่เชื่อมโยงเป็นชีวิตวัฒนธรรมลุ่มน้ำน่านตอนบน การแบ่งการปกครองภายในชุมชนเป็นคุ้ม มีกฎระเบียบ การพัฒนาการป่าชุมชนในรูปแบบกลุ่มการจัดการทรัพยากร (กลุ่มป่าชุมชน) การจัดการพื้นที่และการใช้ที่ดินการตอบสนองรายได้ การพัฒนาพืชผักพื้นถิ่น วัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรเพื่อพัฒนาสู่รายได้ การเพิ่มพืชพันธุ์ในพืชที่อยู่อาศัยเพื่อความหลากหลายของพืชพันธุ์ในครัวเรือน กลุ่มดนตรีไทย กลุ่มนวดอบสมุนไพร แปรรูปเพื่อเป็นการสืบทอดความรู้ดั้งเดิมของชุมชน ฯลฯ นอกจากนั้นยังมีความรู้ เทคนิคในการผลิตทางการเกษตรที่เป็นการฟื้นฟูธรรมชาติควบคู่กับการเกษตร เช่น การปลูกพืชหลังข้าว สลับกับการปลูกถั่ว ปลูกข้าวโพด สับปะรด ข้าวไร่ และไม้ผล รวมทั้งการป้องกันการพังทลายของดิน การปรับตัวครอบครัวชุมชน “การฟื้นฟูเกษตรกรรมยังยืนรูปแบบการทำเกษตรเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น”

ภาพที่ 6 ระบบเหมืองภายในชุมชนการจัดการน้ำทางการเกษตร
แสดงให้เห็นว่าชุมชนศรีบุญเรืองมีการจัดการทรัพยากรภายในชุมชน

ระบบความหลากหลายทางธรรมชาติของพืชท้องถิ่น

ชุมชนศรีบุญเรืองตั้งบ้านเรือนเป็นชุมชนที่มีอาณาเขตติดต่อกัน การดำเนินชีวิตและการปรุงอาหารของคนในชุมชนศรีบุญเรืองในอดีตอาศัยพืชผักท้องถิ่น ทำให้พื้นที่ใกล้บ้านเรือนเป็นที่ปลูกผักพื้นบ้านและผักจากนอกพื้นที่ เป็นแหล่งรวบรวมพันธุ์พืชท้องถิ่นเป็นอาหาร เป็นแหล่งขยายพันธุ์ จากการเสวนาสถานการณ์พืชท้องถิ่นของสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูงร่วมกับชุมชนศรีบุญเรือง พบว่าพืชอาหารและพืชสมุนไพรท้องถิ่นมีการลดลงทั้งชนิดและปริมาณ โดยพืชที่หายไปจากชุมชน เช่น ผักหนามเกี้ยง มะนอยฮ่อม ผักฮิ้น ผักแว่น ผักปอด ถั่วลลิต เป็นต้น สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงชนิดและปริมาณพืชท้องถิ่น เนื่องจากการใช้สารเคมี การขาดการถ่ายทอดความรู้ การเข้ามาของพืชต่างถิ่น เป็นต้น

ในปัจจุบันชุมชนศรีบุญเรืองยังมีพืชอาหารและพืชสมุนไพรอยู่ 150 ชนิด เช่น ข่า ขมิ้นอ้อย ผักไผ่ ผักติ๊ด ย่านาง บวบพวง ผักเผ็ดเมือง เป็นต้น (ข้อมูลจากโครงการวิจัยการฟื้นฟูระบบเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ขยายผลโครงการหลวงโป่งคำ จากเอกสารประกอบงานสัมมนางานวิจัย มูลนิธิโครงการหลวงและสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง(องค์การมหาชน) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2557 วันพุธ ที่ 3 กันยายน 2557 ณ อุทยานหลวงราชพฤกษ์ จังหวัดเชียงใหม่) ซึ่งถือว่าชุมชนศรีบุญเรืองยังคงมีความหลากหลายของพันธุ์พืช เป็นการสร้างความหลากหลายของอาหาร ความมั่นคงพื้นฐานของชุมชน การสร้างความมั่นคงทางอาหารและสุขภาพในชุมชน

กลุ่มถ่านอัดแท่งจากซังข้าวโพด

แนวคิด สืบเนื่องจากเกษตรกรในพื้นที่ส่วนใหญ่มีอาชีพปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เมื่อเก็บเกี่ยวแล้วเกษตรกรจะจัดจำหน่ายในรูปของเมล็ด ทำให้ซังข้าวโพดที่เหลือจากการสีกะเทาะเมล็ดออกแล้วทิ้งขว้าง หรือเผาทิ้งไปโดยสูญเปล่า ทำให้เกิดมลภาวะเป็นพิษ นักวิชาการของสำนักวิจัยสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง ได้นำเอาองค์ความรู้การผลิตถ่านอัดแท่งจากซังข้าวโพดแก่ชุมชน โดยการนำซังข้าวโพดมาเพิ่มมูลค่า เพื่อให้เกิดรายได้ ลดรายจ่ายในครัวเรือน และได้มีการก่อตั้งกลุ่มผู้ผลิตถ่านอัดแท่งจากซังข้าวโพดบ้านศรีบุญเรือง มีสมาชิกทั้งหมด 20 มีการคัดเลือกคณะกรรมการกลุ่มเมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2557 และได้จดทะเบียนเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ดำเนินกิจกรรมของชุมชน โดยมีเป้าหมาย ลดรายจ่าย สร้างรายได้เสริม ลดการพึ่งพิงเงินจากป่า

การทำงาน มีสมาชิกจำนวน 20 คน มีการระดมหุ้นเบื้องต้นคนละ 400 บาท เพื่อจัดซื้ออุปกรณ์ มีคณะกรรมการ มีกฎระเบียบในการทำงาน กิจกรรมและแผนการดำเนินงานของกลุ่ม

การจัดระเบียบการทำงานของสมาชิก แบ่งสมาชิกออกเป็นกลุ่มๆ ละ 5 คน ซึ่งสมาชิกทุกคนต้องเก็บรวบรวมซังข้าวโพด ส่วนการเผาและอัดแท่งจะแบ่งเป็นกลุ่มหมุนเวียนกัน

ความคาดหวัง ลดรายจ่ายในครัวเรือนจากการใช้พลังงาน ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ นำซังข้าวโพดที่เหลือใช้มาทำให้เกิดประโยชน์ในชุมชน ให้มีการช่วยเหลือด้านการตลาดที่แน่นอน มีการสนับสนุนรถขนวัตถุดิบ (ซังข้าวโพด) การขยายโรงเรือน โรงตาก โรงเก็บถ่านที่ถาวร มีการขยายกิจกรรมโดยการเพิ่มสมาชิกและการระดมหุ้นทั้งภายนอกภายในชุมชน

ภาพที่ 7 ถ่านอัดแท่งจากซังข้าวโพด การริเริ่มลดรายจ่ายของชุมชน

กลุ่มชาขงสมุนไพรบ้านศรีบุญเรือง

เมื่อปี พ.ศ.2553 เจ้าหน้าที่จากสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) ได้เข้ามาดำเนินงานวิจัยและอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกร จนเกิดการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มผู้ผลิตชาขงสมุนไพร โดยได้รับการสนับสนุนอุปกรณ์ เช่น เครื่องชั่ง เครื่องชั่งดิจิตอล ชองเยื่อ ชองซิบ ชองแก้ว ฯลฯ มีเป้าหมายเพื่อหารายได้เสริมในครอบครัว ให้คนในชุมชนรู้จักคุณค่าสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อ

รักษาสุขภาพของคนที่เป็นโรค เช่น ผักเชียงดา รักษาโรคเบาหวาน ลดน้ำตาลในเลือด ย่านางรักษาโรคเกาต์ มะรุม ช่วยต้านมะเร็ง รากจืดใช้ขับสารพิษในร่างกายเป็นพืชพันธุ์พื้นบ้านที่ใช้ความรู้ดั้งเดิม

การทำงาน ทำเป็นรูปแบบชาชนสมุนไพรรักษาโรค การจำหน่าย การออกร้านตามสถานที่ต่างๆ จัดส่งตามออเดอร์ มีการระดมทุน 4,104 บาท จากการออมวันละบาท เริ่มออมเดือนมกราคม 2556 ถึงปัจจุบัน และเงินหมุนเวียนภายในกลุ่ม 53,000 บาท จากการขายสินค้า

ความคาดหวัง ชุมชนเข้มแข็ง มีรายได้เสริมในครัวเรือน อนุรักษ์สมุนไพรรักษาโรคพื้นบ้านของชุมชน และใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ที่สวยงาม โรงตากที่มาตรฐาน การสนับสนุนโรงผลิตให้ได้คุณภาพ การพัฒนาเป็นอาชีพหลัก การพัฒนาศักยภาพสมาชิกโดยเฉพาะการผลิตและการแปรรูป

กลุ่มการจัดการป่าชุมชน

ในอดีตป่าไม้ในชุมชนบ้านศรีบุญเรืองอุดมสมบูรณ์มาก หลังจากนโยบายการสัมปทานป่าไม้เมื่อปี พ.ศ.2513 ทำให้พื้นที่ป่าไม้ถูกตัดลงไปมาก ทำให้ราษฎรบ้านศรีบุญเรืองเข้าไปจับจองพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกตัดโค่นไม้ใหญ่ไปแล้วทำการเกษตร และใช้พื้นที่ดังกล่าวทำการเกษตรเป็นเวลากว่า 20 ปี จนกระทั่งราวปี พ.ศ.2535 เกษตรกรหันไปขายแรงงานในกรุงเทพฯ ทำให้เกิดการทิ้งพื้นที่ทำการเกษตรจึงทำให้เกิดการฟื้นคืนป่าโดยธรรมชาติอย่างกว้างขวาง ในขณะนั้นท่านผู้นำในชุมชนจึงได้ปรึกษาหารือและขอบริจาคพื้นที่ทำกินของราษฎรมาทำเป็นป่าอนุรักษ์ ราษฎรส่วนใหญ่เห็นความสำคัญจึงยินยอมที่จะบริจาคพื้นที่ที่เคยจับจองทำการเกษตรเป็นป่าชุมชน ซึ่งมีราษฎร จำนวน 25 รายที่ได้บริจาคพื้นที่ที่เคยจับจองให้เป็นพื้นที่ป่า ทำให้ได้พื้นที่ป่าอนุรักษ์จำนวน 536 ไร่ 2 งาน 51 ตารางวา และหลังจากนั้นชุมชนบ้านศรีบุญเรืองได้ประกาศพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ป่าชุมชนบ้านศรีบุญเรืองและตั้งกฎระเบียบป่าชุมชน แต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน ตลอดจนทำกิจกรรมอนุรักษ์และป้องกันรักษาป่าผืนนี้มาโดยตลอด ปัจจุบันป่าชุมชนบ้านศรีบุญเรืองได้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายป่าชุมชนตำบลพงษ์ และป่าชุมชนจังหวัดน่านอีกด้วย โดยมีกิจกรรมในอดีต การร่วมผลักดันพระราชบัญญัติป่าชุมชนร่วมกับเครือข่ายป่าชุมชนแห่งประเทศไทย เป็นการทำงานผลักดันระดับนโยบายและการสร้างรูปธรรมการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนผ่านการดำเนินการป่าชุมชน

ผู้ริเริ่มก่อตั้งป่าชุมชน

คณะกรรมการหมู่บ้านศรีบุญเรือง โดยการนำของ นายต่วน ยะอิน อดีตผู้ใหญ่บ้าน มีกฎระเบียบป่าชุมชน ดังนี้ ห้ามจุดไฟเผาป่าทั้งนอกหรือในบริเวณป่าชุมชน ฝ่าฝืนปรับ 5,000 บาท

ห้ามตัดไม้ในเขตป่าชุมชนโดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชนหมู่บ้าน ฝ่าฝืนปรับ 5,000 – 10,000 บาท ห้ามล่าสัตว์ทุกชนิดในเขตป่าชุมชน ฝ่าฝืนปรับ 500 – 5,000 บาท ห้ามทำลายสิ่งปลูกสร้างของสาธารณประโยชน์ในเขตป่าชุมชน ฝ่าฝืนปรับ 500 – 15,000 บาท ตามชนิดของสิ่งปลูกสร้าง กรณี นำต้นสมุนไพรไปประกอบยารักษาโรคต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชนหมู่บ้าน กรณี ตัดไม้ป่าชุมชนเพื่อก่อสร้างงานส่วนรวมต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชนหมู่บ้าน และ กรณี ตัดไม้ไผ่มาใช้ประโยชน์ส่วนตัวต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการป่าชุมชนหมู่บ้าน

แผนการจัดการป่าชุมชน

แยกพื้นที่ป่า 3 ประเภท

1. ป่าชุมชนอนุรักษ์ต้นน้ำ ชุมชนตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดูแล กำหนดกฎระเบียบ ห้ามบุกรุกทำเป็นที่ดินทำกิน ห้ามตัดไม้ทุกชนิด และปลูกป่าเสริมทุกปี
2. ป่าชุมชนถาวรเพื่อการอนุรักษ์ วางแผนร่วมกับ องค์การบริหารส่วนตำบลพงษ์ และเครือข่ายป่าชุมชนตำบล ดำเนินการกันพื้นที่ป้องกันไฟป่า
3. ป่าชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกัน กำหนดกฎระเบียบร่วม โดยห้ามตัดต้นไม้ขนาดเส้นรอบวง 30 เซนติเมตร ขึ้นไป ยกเว้นการนำไปซ่อมแซมที่อยู่อาศัยหรือกิจกรรมส่วนรวมของชุมชนโดยได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการ ห้ามล่าสัตว์ทุกชนิด

การดำเนินการป่าชุมชน ร่วมกันทำแนวกันไฟทุกปี จัดชุดลาดตระเวนป่าตามความเหมาะสม สร้างหอดูไฟ จัดเตรียมความพร้อมเกี่ยวกับอุปกรณ์ดับไฟป่า ปลูกป่าเสริมทุกปีจะได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลพงษ์และบรรจุเป็นแผนประจำปีขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

4.2 หลักเกณฑ์การคัดเลือกชุมชนต้นแบบ

ชุมชนศรีบุญเรืองเป็นชุมชนที่โครงการขยายผลโครงการหลวงโป่งคำดำเนินงานในพื้นที่เพื่อพัฒนาสู่การเป็นชุมชนต้นแบบการทำงาน การศึกษาวิจัยในเบื้องต้นได้ทำการคัดเลือกชุมชนในตำบลบัวใหญ่ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่านเป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบกับชุมชนศรีบุญเรือง จากการสำรวจ ศึกษาชุมชนเบื้องต้นโดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกหมู่บ้าน ดังนี้

1. เป็นชุมชนที่มีพื้นที่ลักษณะภูมิประเทศคล้ายคลึงกับชุมชนศรีบุญเรือง
2. มีการดำเนินกิจกรรมโดยองค์กรชุมชน เช่น การจัดการป่าชุมชน การแก้ไขปัญหาการถือครองที่ดิน การจัดการระบบเกษตรกรรม

3. มีผู้นำ มีการประสานงานกับภายนอกและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
4. มีการดำเนินกิจกรรมขององค์กรชุมชนอย่างต่อเนื่อง
5. มีรูปแบบในการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง
6. มีกลุ่ม องค์กรของชุมชนที่มีการทำงานภายในชุมชน

จากการสำรวจและศึกษาเบื้องต้นของพื้นที่ตำบลบัวใหญ่ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน พบว่า

1. ชุมชนมีพื้นที่ที่ตั้งอยู่บนพื้นที่สูง มีภูเขา ลักษณะพื้นที่ไม่แตกต่างกับพื้นที่ชุมชนศรีบุญเรือง

2. การจัดการการดำเนินการของชุมชน มีการจัดการทรัพยากรดิน ป่า ที่เป็นลักษณะการจัดการระบบเครือข่ายทั้งตำบล เป็นการแก้ไขปัญหาภายในลักษณะกลไกในระบบพื้นที่ตำบล ซึ่งจากการศึกษาบริบทของชุมชน เป็นการศึกษาในลักษณะรายชุมชน ใน 1 ชุมชนคือ ชุมชนศรีบุญเรือง ตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

3. แกนนำมีการประสานกับภายนอกและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลักษณะ “สภาองค์กรชุมชนตำบล” ซึ่งเป็นกลไกภายในที่เกิดขึ้นภายใต้พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน

4. ชุมชนมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีลักษณะใกล้เคียงกับชุมชนศรีบุญเรือง

และจากการสำรวจพื้นที่ชุมชนยังไม่มีเป้าหมายในการลดพื้นที่ทางการเกษตรที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ทั้งนี้ชุมชนในตำบลบัวใหญ่ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน สามารถเป็นชุมชนต้นแบบในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ในระดับตำบล เป็นการทำงานขององค์กรชุมชนในระดับตำบล ผ่านสภาองค์กรชุมชน ซึ่งจะแตกต่างกับชุมชนศรีบุญเรืองที่มีการดำเนินกิจกรรมผ่านการทำงานร่วมกับผู้นำทางการ ผู้นำธรรมชาติและผู้นำกิจกรรมภายในชุมชน

ในส่วนของชุมชนต้นแบบสำรวจข้อมูล 3 พื้นที่ ศึกษาเทียบเคียงกับชุมชนศรีบุญเรือง คือ 1.บ้านต้นผึ้ง ตำบลสถาน อำเภอบัว จังหวัดน่าน 2.ตำบลบัวใหญ่ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน 3. บ้านส้อ ตำบลเปือ อำเภอยางตลาด จังหวัดน่าน โดยการศึกษาจากเอกสารและการสำรวจชุมชนเป็นชุมชนที่มีลักษณะใกล้เคียงกับเกณฑ์การคัดเลือกชุมชนต้นแบบ คือ

1. เป็นชุมชนที่มีพื้นที่ป่าในพื้นที่สูง มีที่ทำนันทนาการ มีลักษณะการใช้พื้นที่ทางการเกษตรจากแหล่งน้ำธรรมชาติ
2. ชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมภายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยผู้นำภายในชุมชน
3. ผู้นำในการทำงานภายในชุมชนลักษณะชุมชน 1 ชุมชน

คุณสมบัติที่เหมาะสมชุมชนต้นแบบ ชุมชนบัวใหญ่

1. เป็นชุมชนที่มีผู้นำประสานให้เกิดการทำงานในระดับตำบล
2. มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เช่น การแก้ไขปัญหาสิทธิในที่ทำกิน การระดมทุนภายใน
3. มีแผนฟื้นฟูทรัพยากรดิน น้ำ ป่า แผนฟื้นฟูวัฒนธรรมการกิน การดำเนินชีวิต ประเพณี ความเชื่อ และแผนฟื้นฟูเศรษฐกิจ อาชีพหลัก รายได้
4. มีกลไกการทำงานที่เป็นทางการ สภาองค์กรชุมชนเป็นแกนหลัก

คุณสมบัติที่เหมาะสมชุมชนต้นแบบ ชุมชนต้นผึ้ง

1. มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ผู้นำ ผู้ปฏิบัติ การประสานภายในระหว่างกลุ่มภายในชุมชน และกลุ่มที่เป็นทางการ เป็นการทำงานร่วมกันภายในชุมชน
2. มีแนวทางการทำการเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทำการเกษตรที่มีหลายรูปแบบ
3. ชุมชนมีรูปธรรมในการลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์สู่การเกษตรรูปแบบใหม่และประสบผลสำเร็จ
4. มีการขยายผลกับพื้นที่ใกล้เคียง พัฒนาเป็นเครือข่ายในระดับพื้นที่และนิเวศน์
5. สถาบันภายนอก สถาบันลูกโลกสีเขียว ติดตามข้อมูล ถอดบทเรียนของชุมชนในการทำงานที่สามารถลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์
6. เป็นชุมชนที่พึ่งตนเองภายในชุมชนสูง อาหาร ข้าว และรายได้จากอาชีพเกษตรกรรม

ลักษณะเด่นของชุมชนต้นผึ้ง ชุมชนต้นแบบ

1. สภาพปัญหาของจังหวัดน่านคือป่าต้นน้ำน่านลดลง จากการบุกรุกพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ชุมชนต้นผึ้งสามารถลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จากเดิม 1,400 ไร่ และนำพื้นที่ที่เคยปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จำนวน 1,400 ไร่ ทำเป็นพื้นที่ป่าชุมชน
2. การลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นการแสวงหาทางเลือกในการประกอบอาชีพทางการเกษตรที่สามารถมีรายได้ ลดการทำลายป่าและเพิ่มความหลากหลายของอาชีพ รวมทั้งมีการจัดการใช้ทรัพยากรน้ำภายในชุมชน
3. พื้นที่ชุมชนต้นผึ้งได้รับการยอมรับจากองค์กรภายนอก เช่น ได้รับรางวัลโล่ประกาศเกียรติคุณและเงินรางวัล 5,000 บาทจากการเป็นชุมชนรักษাপ่าจากหน่วยจัดการป่าต้นน้ำบัว

สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 13 (แพร่) กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช เป็นพื้นที่เรียนรู้ของสถาบันลูกโลกสีเขียว และเป็นพื้นที่การทำงานร่วมของกองสลากรีนแบ่งรัฐบาล

4. เป็นชุมชนต้นแบบในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และปรับเปลี่ยนสู่การทำเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมที่เป็นลักษณะเด่นของชุมชน

จากการสำรวจเป็นชุมชนที่อพยพจากชุมชนใกล้เคียงเพื่อบุกเบิกป่า ที่สำคัญผ่านการทำอาชีพปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และปรับเปลี่ยนอาชีพทางการเกษตรสู่การทำเกษตรที่มีหลายรูปแบบจากการเปรียบเทียบการคัดเลือกชุมชนต้นแบบทั้ง 2 ชุมชน โดยใช้เกณฑ์และการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของคณะนักวิจัย ชุมชนที่ผ่านเกณฑ์และมีเป้าหมาย มีรูปธรรม และผลการทำกิจกรรมของชุมชน สรุปได้ว่าชุมชนต้นแบบมี 2 ชุมชน คือ บ้านต้นผึ้ง หมู่ 11 ตำบลสถาน อำเภอปัว จังหวัดน่าน และตำบลบัวใหญ่ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน ที่มีลักษณะการทำงานรูปแบบเครือข่ายระดับตำบล

4.3 ข้อมูลพื้นฐานและบริบทชุมชนต้นแบบ

4.3.1 ข้อมูลพื้นฐานและบริบทชุมชนบัวใหญ่

ชุมชนบัวใหญ่ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน ระยะทางห่างจากจังหวัดน่าน 72 กิโลเมตรทางทิศใต้ ห่างจากอำเภอนาน้อย 13 กิโลเมตร บัวใหญ่มารจากชื่อ “ดอกบัวหลวง” ที่มีขนาดใหญ่และสวยงามมาก ขึ้นอยู่ที่หนองปวน ซึ่งเป็นหนองน้ำธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองมีอายุกว่า 100 ปี ในอดีตพื้นที่ตำบลบัวใหญ่คือ ตำบลสันทะ ต่อมาในปี พ.ศ.2525 ได้มีการแยกพื้นที่ออกเป็น 2 ตำบลโดยใช้ลำห้วยเป็นเขตในการแบ่งพื้นที่

ภาพที่ 8 แสดงขอบเขตตำบลในอำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลน้ำตก อำเภอพาน้อย จังหวัดน่าน

ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลสันทะ อำเภอพาน้อย จังหวัดน่าน

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลพาน้อย อำเภอพาน้อย จังหวัดน่าน

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่

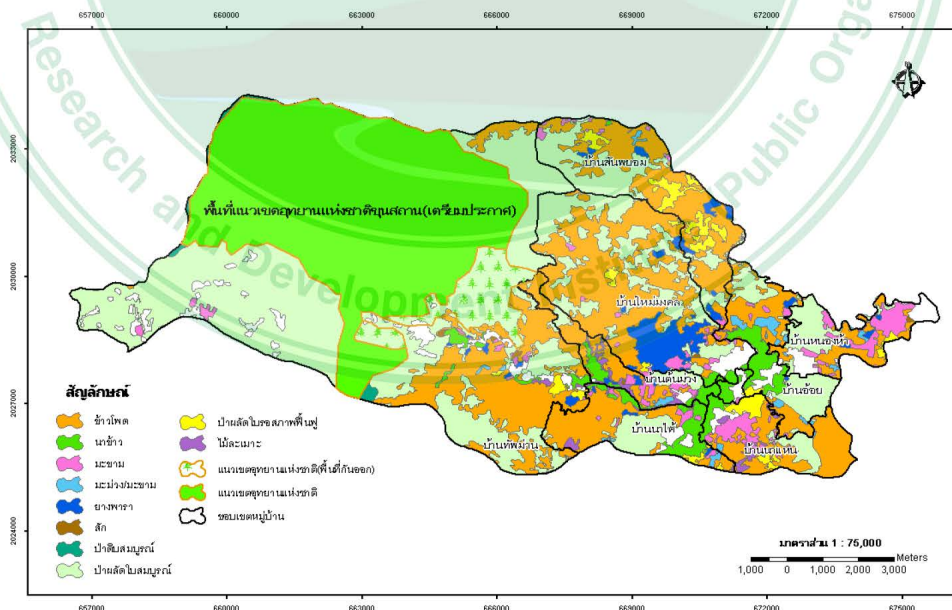
ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ตำบลบัวใหญ่ อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ส่วนมากเป็นพื้นที่ภูเขาลาดเชิงเขา ระดับความสูงประมาณ 600 – 1,000 เมตรจากระดับน้ำทะเล ลักษณะภูมิประเทศแบ่งเป็นที่ราบ พื้นที่ลาดเชิงเขา และพื้นที่ภูเขา ครอบคลุมพื้นที่ 61,291 ไร่

อาชีพหลักอาชีพรอง

อาชีพหลักของชาวบ้านในตำบลบัวใหญ่ คือ อาชีพ เกษตรกรรม ทั้งการทำไร่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ทำนาข้าว สวนยางพารา สวนผลไม้ เช่น มะขาม มะม่วง ลำไย นอกจากนี้ยังมีอาชีพค้าขาย และรับราชการเป็นบางส่วน

อาชีพรอง คือการเลี้ยงวัว ควาย หมู เป็ด ไก่ รับจ้าง และบางส่วนมีรายได้เสริมจากการทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน

ภาพที่ 9 แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินในตำบลบัวใหญ่ อำเภอพาน้อย จังหวัดน่าน

ภูมิปัญญา ความรู้ ศิลปวัฒนธรรม

ประชาชนในตำบลบัวใหญ่ส่วนใหญ่เป็นคนพื้นเมือง ภาษาพูดใช้ภาษาคำเมืองเป็นหลัก มีการสืบทอดประเพณี ความเชื่อท้องถิ่น เช่น เลี้ยงผีปู่ตา สืบชะตาข้าว สู่ขวัญข้าว เลี้ยงหลวงผีที่รักษาบ้านเมือง เป็นต้น

ประชากรและโครงข่ายทางสังคม

ชุมชนบัวใหญ่มีประชากรรวม 4,016 คน 1,134 ครัวเรือน แบ่งการปกครองออกเป็น 8 หมู่บ้าน

กลุ่มกิจกรรมภายในชุมชน

สถาบันการเงินชุมชน กองทุนสวัสดิการระดับตำบล เครือข่ายองค์กรชุมชนบัวใหญ่ สภาองค์กรชุมชนตำบลบัวใหญ่ กลุ่มทำไร่บัวใหญ่ กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น

1) ชุมชนบัวใหญ่ในปัจจุบัน

ด้านสิ่งแวดล้อม

เป็นชุมชนที่มีการตั้งที่อยู่อาศัยบางส่วนในที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ มีรูปแบบการจัดการป่าชุมชน การจัดการการใช้ที่ดิน ขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง มีฝุ่นละอองและหมอกควันจากการเผาไร่ในฤดูแล้ง การใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงและยากำจัดวัชพืช คุณภาพดินเสื่อมโทรม การบุกรุกพื้นที่ การทำไร่จิง กะหล่ำปลี ไร่ข้าวโพด การบุกเบิกพื้นที่เพื่อปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ตามป่าต้นน้ำรวมทั้งลำห้วย

ในขณะเดียวกันชุมชนมีการจัดการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินรูปแบบโฉนดชุมชน โดยมีกติการ่วมกันไม่ให้มีการบุกรุกที่ดินเพิ่มขึ้น ห้ามขายที่ดินให้คนภายนอก ไม่ทำการเกษตรติดพื้นที่ลำห้วย และทำการเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เช่น การปลูกแฝกป้องกันการพังทลายหน้าดิน การปรับพื้นที่ปลูกแบบขั้นบันได “หนังสือรับรองการครอบครองที่ดิน” เป็นมติร่วมของชุมชนที่สร้างความมั่นใจในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

สถานการณ์สิ่งแวดล้อมถึงจะมีแนวโน้มความรุนแรงในอนาคต สถานการณ์ได้ถูกหยิบยกมาเป็นประเด็นในการพูดคุยแลกเปลี่ยนภายในชุมชนและนำสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม การจัดการใช้ประโยชน์ที่ดิน การจัดการสิทธิที่ดินทำกินในรูปแบบโฉนดชุมชน การจัดการที่ดิน การจัดการป่าชุมชนโดยใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS) ซึ่งเป็นการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน

สังคม วัฒนธรรม

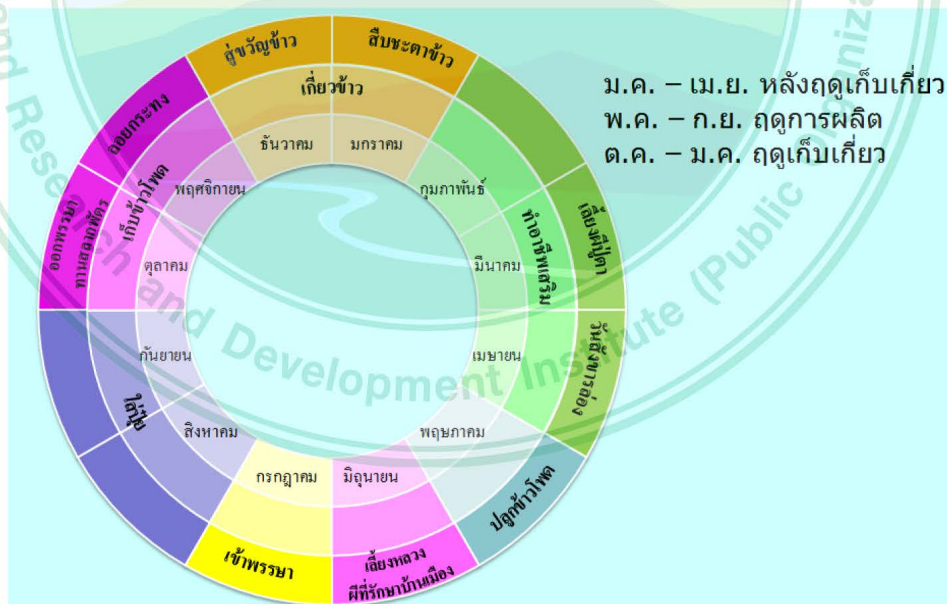
การทำงานภายนอกของชุมชนเพื่อเป็นรายได้ของคนในชุมชน เป็นปัญหาหลัก ส่งผลให้เกิดการขาดการดูแลผู้สูงอายุ คนรุ่นใหม่ เยาวชน คนวัยทำงานไม่ให้ความสนใจวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนตนเอง การเรียนรู้ภายในไม่ต่อเนื่อง เกิดการเลียนแบบมากกว่าการเรียนรู้ภายในและภายนอกชุมชน ทำให้ชุมชนขาดการวางแผนการพัฒนา

การก่อเกิดสภาองค์กรชุมชน ซึ่งเป็นแกนหลักเพื่อเชื่อมประสานแกนนำ ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ ผู้นำชุมชนเพื่อให้เกิดการวางแผนพัฒนาและทำให้เกิดแผนชุมชนจัดการตนเอง

ด้านเศรษฐกิจ

ภาระหนี้สินของชุมชนซึ่งเกิดจากการลงทุนทางการเกษตร หนี้สินรวม 2,010,894,156 บาท โดยแหล่งกู้เงินที่สำคัญภายนอกชุมชนคือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) และแหล่งเงินกู้ภายในสถาบันการเงินชุมชน ในขณะเดียวกันการคลี่คลายปัญหาด้านเศรษฐกิจ กรทำบัญชีครัวเรือน การพัฒนากลุ่มการผลิต การพัฒนาอาชีพเสริม ทอผ้า ปัญหาที่เป็นแนวโน้มที่สำคัญ การลดลงของพื้นที่ปลูกข้าว เปลี่ยนพื้นที่ไปปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และยางพารา

การเคลื่อนไหวในการทำงานของชุมชนบัวใหญ่ มีการทำงานเพื่อคลี่คลายปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม เช่น ความรู้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การหาแนวทางการลดการใช้สารเคมี การพัฒนาศูนย์เรียนรู้ เช่น การทำสวนยางพาราแบบผสมผสาน

ภาพที่ 10 แสดงปฏิทินการผลิต ประเพณีและวัฒนธรรมในตำบลบัวใหญ่ (จากแผนชุมชนตำบลบัวใหญ่)

ชุมชนบัวใหญ่มีช่วงเวลาในการผลิตทางการเกษตรสัมพันธ์กับประเพณีวัฒนธรรมต่างๆในชุมชน จากแผนผังพบว่าช่วงเดือนพฤษภาคม ถึงกันยายน เป็นช่วงของการผลิตทางการเกษตร ในขณะที่เดียวกันจะมีประเพณีการเลี้ยงหลวงผีที่รักษาบ้านเมืองและประเพณีเข้าพรรษา เมื่อถึงฤดูการเก็บเกี่ยวคือเดือนตุลาคม ถึงมกราคม จะมีประเพณีการสู่ขวัญข้าวและสืบทอดข้าว เพื่อความเป็นสิริมงคลของการทำการเกษตร และในช่วงหลังฤดูการเก็บเกี่ยวคือเดือนมกราคมถึงเมษายน จะเป็นช่วงที่ชุมชนจะทำอาชีพเสริมเพื่อเป็นรายได้ในช่วงที่ไม่ได้ทำการเกษตร

2) ชุมชนบัวใหญ่ด้านการทำเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟู

ทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.1 ปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนบัวใหญ่

ปัจจัยภายนอก

ชุมชนบัวใหญ่เป็นชุมชนที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การทำงานประสานกับภายนอกเพื่อให้เกิดการสนับสนุนการแก้ปัญหาของชุมชน เช่น การแก้ปัญหาที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัย รูปแบบบ้านมั่นคงชนบท การแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินในรูปแบบโฉนดชุมชนร่วมกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ประสานกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดสนับสนุนเครื่อง GPS และทำงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช และสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 13 (แพร่) ร่วมมือกับ ศพ.ปชช. เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติ

ปัจจัยภายใน

การทำงานร่วมระหว่างผู้นำท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น เพื่อพัฒนาแผนชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง โดยพัฒนาแผน ข้อมูล และเรียนรู้การแก้ปัญหาภายใน มีกลไกที่สำคัญ สถาบันองค์กรชุมชน เป็นกลไกหลัก เป็นรูปแบบการทำงานในพื้นที่ขอบเขตปกครอง พื้นที่ตำบล

ปัจจัยเสริม

การประสานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด เพื่อพัฒนาแผน และการทำงานในรูปแบบเครือข่ายที่เชื่อมระดับตำบล และระดับจังหวัดทำให้ชุมชนวิเคราะห์และเกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดรูปธรรมในการแก้ปัญหา การลดต้นทุนการผลิต การสร้างกฎ กติการ่วมกันของชุมชน ฯลฯ

3) รูปแบบการทำงานของชุมชนที่จะนำสู่ชุมชนต้นแบบของชุมชนบัวใหญ่

3.1 ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการการใช้ที่ดินเพื่อให้ลดการบุกรุกการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ การแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและโฉนดชุมชน การสำรวจข้อมูลเพื่อทำแผน

ชุมชนทำให้ทราบว่าชาวบ้านกว่าร้อยละ 89 มีปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน เพราะที่ดินส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ทั้งๆที่ตามประวัติชุมชนมีการตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้มาตั้งแต่ 200 ปีมาแล้ว หลังการทำแผนชุมชน ได้สำรวจข้อมูลการครอบครองที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติในพื้นที่ 8 หมู่บ้าน ได้นำข้อมูลการแจ้งครอบครองที่ดินและการสำรวจแปลงที่ดินมาจัดทำเอกสารการครอบครองที่ดิน โดยมีผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่นลงนามในหนังสือรับรองการครอบครองที่ดิน ในปลายปี พ.ศ.2549 จำนวน 734 ราย จำนวน 1,536 แปลง โดยมีข้อตกลงร่วมกันว่าผู้ครอบครองต้องทำประโยชน์ต่อเนื่อง ไม่มีการบุกรุกที่ดินเพิ่ม ห้ามขายที่ดินให้คนภายนอกและต้องช่วยกันรักษาสิ่งแวดล้อมด้วยการไม่ทำการเกษตรติดพื้นที่ลำห้วย ปลูกแฝกกันดินพังทลาย และปรับพื้นที่ปลูกพืชแบบขั้นบันได

3.2 การพัฒนาข้อมูลและแผน องค์การชุมชน แผนชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง โดยเริ่มต้นทำแผนชุมชนเมื่อประมาณ ปี พ.ศ.2540 แต่หยุดชะงักไปเนื่องจากแกนนำไม่เข้าใจชัดเจน จนในปี พ.ศ.2541 – 2542 ได้มีการเข้ามาสนับสนุนความรู้โดยกองทุนเพื่อสังคม (SIF) และการศึกษาดูงานในพื้นที่ตำบลอื่นๆ จึงเกิดการเก็บข้อมูลเพื่อทำแผนชุมชนอย่างจริงจังในปี พ.ศ.2546 มีการจัดตั้งคณะทำงาน ประชุมชาวบ้านทำความเข้าใจเรื่องแผนชุมชน เก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล คัดเลือกข้อมูลให้ชุมชนและวางแผนการแก้ไขปัญหาชุมชนจากข้อมูลที่ได้มา และมีการเขียนโครงการเพื่อนำเสนอไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จนเกิดเป็นการดำเนินกิจกรรมต่างๆในชุมชน เช่น การพัฒนาอาชีพ สวัสดิการ องค์การการเงิน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

3.3 การพัฒนาสวัสดิการชุมชน สถาบันการเงิน ตำบลบัวใหญ่มีองค์การการเงินประเภทต่างๆอยู่เป็นจำนวนมาก จึงเกิดการบูรณาการกองทุนต่างๆเข้าด้วยกัน จนมีการจัดตั้งสถาบันการเงินชุมชนขึ้นในปี พ.ศ.2550 โดยการสนับสนุนของกรมการพัฒนาชุมชนและธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) นอกจากนี้ตำบลบัวใหญ่ยังมีการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการระดับตำบลขึ้นในปี พ.ศ.2548 โดยการสนับสนุนของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และองค์การบริหารส่วนตำบลบัวใหญ่ เป็นการสมทบของทั้งชุมชนและองค์กรสนับสนุน

4.3.2 ข้อมูลพื้นฐานและบริบทชุมชนต้นผึ้ง ชุมชนต้นแบบ

ชุมชนบ้านต้นผึ้ง ชุมชนดั้งเดิม ตั้งอยู่หมู่ 11 ตำบลสถาน อำเภอบัว จังหวัดน่าน ห่างจากจังหวัดน่าน 59 กิโลเมตร บนเส้นทางหลวงหมายเลข 101 ห่างจากศูนย์ราชการอำเภอบัว จังหวัดน่าน 7 กิโลเมตร ถิ่นฐานบ้านเรือนเก่าแก่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2483 – 2484 โดยมีพ่อหลวงศรี จิตอารีย์ และพ่อยืน จิตอารีย์ เป็นครอบครัวแรกที่เข้ามาอยู่ที่บ้านผึ้งเก่า (บริเวณทิศเหนือของหมู่บ้านในปัจจุบัน) อพยพมาจากบ้านคอนสถาน หมู่ที่ 4 ตำบลสถาน อำเภอบัว มาตั้งบ้านเรือนเพื่อสะดวกในการ

ประกอบอาชีพ ต่อมามีคนอีกกลุ่มหนึ่งย้ายมาจากบ้านดอน มาตั้งบ้านเรือนอยู่ทางด้านใต้ คือที่ตั้งบ้านต้นฝิ่งปัจจุบัน และในปี พ.ศ.2515 กลุ่มพ่อหลวงศรี จิตอารีย์ และพ่อเย็น จิตอารีย์ ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ทางด้านเหนือก็ย้ายครอบครัวมาตั้งบ้านเรือนรวมอยู่ที่บ้านต้นฝิ่งปัจจุบัน จากนั้นจึงมีการขยายครอบครัวมากขึ้น จนถึงปี พ.ศ. 2526 จึงได้จัดตั้งให้เป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ

ภาพที่ 11 พื้นที่รวบรวมข้อมูลชุมชนต้นแบบ

“ต้นฝิ่ง” ที่มาของชื่อชุมชน มีต้นไม้ขนาดใหญ่ (ต้นเหลงหรือยวนฝิ่ง) ที่ฝิ่งมาเกาะทำรังจำนวนมาก อยู่กลางทุ่งนา เป็นต้นไม้ที่ให้ความร่มรื่นตลอดปีเป็นที่มาของชุมชนต้นฝิ่งจนถึงปัจจุบัน อีกความเชื่อหนึ่งกล่าวว่าเหตุที่เรียกบ้านต้นฝิ่ง เพราะที่ตั้งหมู่บ้านอยู่บริเวณทุ่งนาที่เรียกว่า “ทุ่งฝิ่ง” ชาวบ้านจึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านต้นฝิ่ง การตั้งบ้านเรือนโดยมีถนนสายหลักผ่านหมู่บ้านเป็นถนนลาดยางเชื่อมต่อจากถนนชลประทาน ตั้งบ้านเรือนอยู่สองฝั่งถนน มีซอยตัดเข้าไปในหมู่บ้าน โดยแบ่งออกเป็นคุ้ม 2 คุ้ม คุ้มเหนือกับคุ้มใต้ ลักษณะพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมเป็นชุมชนที่มีระบบเครือญาติ เช่น กลุ่มนามสกุลจันตะวงศ์ กลุ่มนามสกุลจิตอารีย์ เป็นชุมชนดั้งเดิม คนส่วนใหญ่เป็นคนพื้นถิ่นมีวิถีวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง

ภาพที่ 12 ที่มาของชื่อชุมชนต้นฝิ่ง

การดำเนินกิจกรรมที่ดำเนินโดยชุมชนและร่วมมือกับองค์กรจากภายนอก ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) สหกรณ์การเกษตรปัว และบริษัทเอกชน บริษัทเลฟโก้ฟู้ด เช่น กลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มการผลิตทางการเกษตร กลุ่มธนาคารต้นไม้ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มป่าชุมชน มีจำนวนครัวเรือน 42 ครัวเรือน

การรวมกลุ่มกิจกรรมที่เป็นการรวมกลุ่มกันทั้งที่เกิดจากความสัมพันธ์ในชุมชนผ่านวัฒนธรรมประเพณี กลุ่มกิจกรรมจากการประกอบอาชีพ เป็นกลุ่มธรรมชาติและกลุ่มที่เกิดจากการผลักดันและวิเคราะห์ร่วมกับองค์กรภายนอก

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ป่าและภูเขา บ้านสกาใต้ หมู่ที่ 3 ตำบลสกา อำเภอบัว จังหวัดน่าน
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านห้วยหล้า หมู่ที่ 5 ตำบลสถาน อำเภอบัว จังหวัดน่าน
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านนาฝาง หมู่ที่ 6 ตำบลสถาน อำเภอบัว จังหวัดน่าน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านป่าเหียง หมู่ที่ 7 ตำบลสถาน อำเภอบัว จังหวัดน่าน

ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะเป็นที่ดอนลาดเอียงจากที่สูง ดอยภูสถาน ที่ดอนและที่ราบมีลำน้ำห้วยหล้า ที่สูงเป็นพื้นที่อนุรักษ์ ป่าชุมชน แปลงไม้ผล ไร่สวน และที่นาสลับด้วยการปลูกพืชหลังนา ถั่ว ข้าวโพดหวาน ผักกาดเขียวปลี แบ่งออกเป็น 3 ฤดู เริ่มมีการเคลื่อนของฤดูกาล แหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญ คือ ห้วยหมู่น้ำ ผังตะวันตก บริเวณอ่างเก็บน้ำห้วยหล้า และตลอดลำห้วยต้นน้ำ ห้วยปู้ตา ห้วยจี่เขียว ห้วยปู้โตน บริเวณสันห้วยไฮ ถึงชุมคำ ถึงถ้ำผามูข มีลำห้วยกระจายในภูเขา “ดอยภูสถาน” เป็นลักษณะของการระบายน้ำที่รูปแบบกิ่งไม้ (Dendritic Drain ace Pattern)

อาชีพหลักและอาชีพรอง

การแบ่งลักษณะอาชีพจากรายได้ไม่ชัดเจน แหล่งที่มาของรายได้ ปลูกผัก ไม้ไผ่สวน ไม้ผล (ลำไย) และพืชหลังนา (ข้าวโพดหวาน พริกใหญ่ ผักกาดเขียวปลี) นอกจากนั้นบางส่วนยังปลูกผักพื้นบ้าน ผักแค ผักปลัง ชะพลู มะระจีนก มีการเลี้ยงไก่ ปลาเป็นการทำเกษตรเพื่อยังชีพภายในชุมชน

การทำนาเป็นการทำนาข้าวเพื่อบริโภค ลักษณะการทำนาคำ การเก็บข้าวเหนียวไว้ในชุมชนแปรรูปเพื่อบริโภค การทำสวนไม้ผล ไม้รวก 41 ครั้วเรือน ปลุกผัก ข้าวโพด พริก หลังฤดูการเก็บเกี่ยว 41 ราย ปลุกผักพื้นบ้าน เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา บางส่วนเพื่อเป็นอาหาร เป็นเพียงส่วนน้อยที่พึ่งพิงป่าจากอาหาร เห็ด น้ำประปาภูเขา ผัก เป็นต้น

ภูมิปัญญา ความรู้ ศิลปวัฒนธรรม

ประชากรส่วนใหญ่ของชุมชนเป็นคนพื้นเมืองเดิมภาคเหนือ ที่มีการตั้งบ้านเรือนละแวกใกล้เคียงกัน มีความเข้มข้นทางวัฒนธรรม ระบบเครือญาติ และระบบอาวุโสที่เข้มแข็งภายในชุมชน นับถือศาสนาพุทธและมีความเชื่อแอบอิงอยู่กับธรรมชาติ มีประเพณีวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น เช่น ภาษาพูด ลักษณะการบริโภคอาหารเฉพาะถิ่น ประเพณีสู่ขวัญข้าว สู่ขวัญคน เลี้ยงผีป่า และบางส่วนเป็นประเพณีวัฒนธรรมของภาคเหนือ การบวชนาค ลอยกระทง เข้าพรรษา

ศิลปะและภูมิความรู้ งานจักสาน งานไม้ เครื่องดนตรี ยังมีในชุมชน แต่ก็ยังเป็นเพียงกลุ่มผู้สูงอายุ เช่น การสานกระบุง วิถีข้าว แอกลอง เครื่องดนตรี เช่น พิณ สะล้อ เป็นต้น

ประชากรและโครงสร้างทางสังคม

ชุมชนต้นฝั้งมีประชากร 133 คน แบ่งเป็นชาย 65 คน หญิง 68 คน รวม 42 ครั้วเรือน แบ่งการปกครองออกเป็น 2 คุ่ม (คุ่มเหนือและคุ่มใต้) ชื่อที่เป็นทางการ คุ่ม 1 ประชาพัฒนา คุ่ม 2 ชุมชนร่วมใจ มีการจัดการระบบกลุ่มภายในชุมชนเป็นกลุ่มกิจกรรม เช่น กลุ่มไม้ไผ่รวก กลุ่มไม้ผล ฯลฯ โดยมีกรรมการชุมชนเป็นหลัก ประกอบด้วย

1. นายสำรวย จิตอารีย์	ผู้ใหญ่บ้านต้นฝั้ง
2. นายสะอาด จิตอารีย์	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
3. นายวิฑูรย์ จิตอารีย์	กรรมการ
4. นายจรัญ นิลคง	กรรมการ
5. นายจรัญ จันตะวงศ์	กรรมการ

ผู้นำทางการ

1. นายสำรวย จิตอารีย์	ผู้ใหญ่บ้าน
2. นายสะอาด จิตอารีย์	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
3. นายจรัส จันตะวงศ์	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลสถานหมู 11

4. นางบุญหลง จิตอารีย์ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลสถานหมู 11

ปราชญ์ชาวบ้านและผู้รู้ในชุมชน

การสืบทอดความรู้ทางช่างไม้ จักสาน นายทเวศ จิตอารีย์ กลุ่มหมอพื้นบ้านที่มีความรู้เรื่องสมุนไพร นายจันทร์ จิตอารีย์และนายหยัด รสไพร ความรู้ด้านดนตรีพื้นถิ่น นายมนัส พรหมมี กลุ่มปราชญ์ส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุในชุมชน

กลุ่มและกิจกรรมภายในชุมชน

กลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มธนาคารต้นไม้ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มป่าชุมชน กลุ่มข้าวโพดหวาน กลุ่มลำไย กลุ่มไม้ไผ่รวก กลุ่มไม้สัก เป็นกลุ่มกิจกรรมที่เกิดจากปัญหาของชุมชน

1) ชุมชนต้นฝิ่งในอดีต

ด้านเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจในอดีต นาข้าว เกษตรที่เอื้ออิงธรรมชาติ ในช่วงเปลี่ยนผ่านการผลิตจากข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ไร่ฝ้ายสู่การทำเกษตรแบบผสมผสาน การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และไร่ฝ้าย คือรายได้หลักของชุมชน ผนวกกับการปลูกข้าวเพื่อบริโภค การลงทุนที่เพิ่มขึ้นทุกปี ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ น้ำมันเชื้อเพลิงในการปรับพื้นที่ บุกเบิกพื้นที่ใหม่และการขนส่ง ชุมชนต้นฝิ่งในอดีตมีรายได้หลักจากการทำข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และฝ้ายในพื้นที่ป่า ปลูกข้าวไว้บริโภค เกิดภาวะหนี้สินและปัญหาสุขภาพ

ด้านสังคม วัฒนธรรม

โครงสร้างและความสัมพันธ์ภายในชุมชนต้นฝิ่ง เป็นชุมชนดั้งเดิม ระบบเครือญาติเป็นจุดแข็งและมีการผสมรูปแบบการปกครองแบบใหม่ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน กรรมการกลุ่มกิจกรรม บางกิจกรรมเกิดจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน เช่น การเคารพเชื่อผีป่า ผีขุนน้ำ ผนวกกับความรู้นใหม่เป็นกลุ่มกิจกรรมในการรักษาป่าในรูปแบบป่าชุมชน มีภูมินิเวศน์วัฒนธรรมที่เหมาะสมปรับตัวอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่คุณค่าความอาวุโส ความเชื่อ ยังเป็นจุดแข็งของคนในชุมชน

ด้านสิ่งแวดล้อม

การพึ่งพิงป่าในอดีต การบุกเบิกป่าในการทำไร่ข้าวโพดและไร่ฝ้าย เป็นวิธีการผลิตในอดีต การจัดการป่าเป็นข้อจำกัดในชุมชน การขาดแคลนน้ำทำนาคือปัญหาในอดีตของชุมชน การ

แก้ปัญหาโดยอาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมด้านสิ่งแวดล้อม สร้างปัญหาใหม่เกิดขึ้น การทำฝายไม้ทำลายป่าจำนวนมาก (เนื่องจากต้องตัดไม้จำนวนมากเพื่อปักกันเป็นฝายกันน้ำ) แต่ใช้น้ำไม่เพียงพอทำนา ปรากฏการณ์ในอดีตของชุมชนต้นฝั้ง

2) ชุมชนต้นฝั้งในปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ร้อนอย่างรุนแรง ฝนทิ้งช่วง การตลาดเคลื่อนของฤดูกาล ความเจริญ การสื่อสารคมนาคม การรับรู้ข่าวสารจากสื่อ ทวี จากการสื่อสารระหว่างคนภายในชุมชนกับคนภายนอกชุมชน รูปแบบการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไป การกระจายตัวของการตั้งบ้านเรือน รูปแบบ รูปทรงที่เปลี่ยนไป เป้าหมายการผลิตยังมีเป้าหมายเพื่อเป็นรายได้หลัก แต่เพิ่มความหลากหลายมากขึ้น หลังจากลดพื้นที่การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์

การประกันความมั่นคงของชุมชนเพื่อลดความเสี่ยง การปลูกไม้ผล (ลำไย) การปลูกไม้ไผ่รวกเพื่อจำหน่ายลำ การปลูกไม้เป็นไม้เศรษฐกิจ การลดการใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมี ยาเคมี การเริ่มต้นการผลิตพืชผักหลังการเก็บเกี่ยว ผักกาดขาวปลี พริกใหญ่ พริกชี้ฟ้า การสร้างความหลากหลายของรายได้ภายในชุมชนควบคู่กับการทำนา ภาระหนี้สินส่วนใหญ่เกิดจากการลงทุนกับปัจจัยการผลิตเป็นหลักและการศึกษาของคนในครอบครัว การลงทุนระยะสั้นกับพืชหลังฤดูการเก็บเกี่ยวเป็นรายได้หลัก ข้าวโพดข้าวเหนียว ข้าวโพดหวาน พริกใหญ่ พริกชี้ฟ้า ผักกาดเขียวปลี การพึ่งพิงป่ายังมีความจำเป็น ผักสลัด หน่อไม้ไผ่ขง หน่อไม้ไผ่ไร่ หน่อไม้ไผ่ขาง เห็ดด่าน เห็ดระโงก เห็ดตับเต่า เห็ดแดง พืชผักในการทำอาหารและมีบางส่วนที่มีการแลกเปลี่ยนกระจายพันธุ์ผักพื้นบ้านในชุมชน อาหารโปรตีน ปลาและไก่พื้นเมืองมีการเลี้ยงในระบบหลังบ้าน ในส่วนของเนื้อหมู เนื้อวัว อาศัยจากภายนอก การลดการพึ่งพิงภายนอกคือทิศทางใหม่ของชุมชนต้นฝั้ง การลดความเสี่ยงของชุมชนโดยการสร้างความหลากหลายของอาชีพ การลดการพึ่งพิงภายนอก การพึ่งพิงตนเองทางด้านอาหารเป็นหลักคือแนวทางในการปรับตัวท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สภาพภูมิอากาศของชุมชนต้นฝั้ง

ด้านสิ่งแวดล้อม

การบุกรุกบุกเบิกป่าจากคนในชุมชน ไม่ใช่ปัญหาของชุมชน แต่การบุกรุกพื้นที่ป่าจากชุมชนอื่นที่เป็นพื้นที่ป่าในภูมินิเวศเดียวกันส่งผลกระทบให้เกิดการขาดแคลนน้ำทางการเกษตร คุณภาพน้ำขุ่น ตะกอนดิน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสม การแบ่งพื้นที่ป่าชุมชน ป่า

อนุรักษ์กับพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยที่ชัดเจน โดยใช้แผนที่ทหารมาตราส่วน 1:50,000 การพัฒนาศักยภาพองค์กรภายในชุมชนในการดูแลทรัพยากร เช่น การทำแนวกันไฟ การตรวจป่า การสร้างการมีส่วนร่วมของคนหลายรุ่นในการสร้างสำนึกความเป็นเจ้าของทรัพยากร การวางแผนการผลิตทางการเกษตรที่มีแบบแผนที่เหมาะสมและ มีกติการ่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อให้เพียงพอต่อคนในชุมชน โดยผ่านเวทีแลกเปลี่ยนภายในชุมชน สถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมมีแนวโน้มและทิศทางที่เป็นต้นแบบของชุมชนอื่นในพื้นที่และในภูมิภาคเดียวกัน

ด้านสังคม วัฒนธรรม

วิถีชีวิตชุมชน วัฒนธรรม ชุมชนดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงผ่านกลไก องค์ประกอบในชุมชน จากสังคมที่ห่างไกลศูนย์กลางความเจริญในอดีต ความเจริญการคมนาคมการสื่อสาร แผนนโยบายจากส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคทำให้ชุมชนดั้งเดิมเกิดการเปลี่ยนแปลง ในขณะเดียวกันด้วยลักษณะโครงสร้างทางสังคมที่มีระบบอาวุโส ระบบเครือญาติที่เป็นความเข้มแข็งของชุมชนในอดีต เกิดการผสมผสานวัฒนธรรมและความเชื่อดั้งเดิมกับนโยบาย แผนที่มาจากของรัฐส่วนกลาง การปริศนาหรือแลกเปลี่ยน ผู้นำเป็นทางการ ผู้อาวุโส ผู้ปฏิบัติในชุมชนก่อนการตัดสินใจ คือรูปธรรมการปรับตัว กลไกใหม่ถูกผนวกเข้ากับกลไกดั้งเดิม เช่น เกิดกลุ่มกิจกรรม กลุ่มแม่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ยังเป็นการพึ่งพาระบบกลไกในชุมชน เช่น คนสายตระกูลเดียวกัน กลุ่มที่มีวิถีการผลิตในพื้นที่เดียวกัน

การรื้อกลับด้วยระบบตลาดชุมชนดั้งเดิม แต่ขบวนการตัดสินใจยังใช้ความเป็นชุมชน การตัดสินใจการผลิตทางการเกษตรร่วมกัน รวมทั้งการมีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น ตู้ขวัญคน ตู้ขวัญข้าว เลี้ยงผีปู่ย่า เลี้ยงผีทุ่งผืนา เลี้ยงผีผาย เลี้ยงผีปู่ดำ ย่าดำ ข้าวฮาง ในขณะเดียวกันการนำประเพณีวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเป็นมิติใหม่ของการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เป็นการจัดการป่าชุมชนผ่านพิธีกรรมเลี้ยงผีป่า

ด้านเศรษฐกิจ

ชุมชนดั้งเดิมมีรายได้หลักจากอาชีพทางการเกษตร แบ่งออกเป็นระยะยาว การปลูกต้นสักไม่ผล จะเป็นเงินก้อนเพื่อเป็นทุน รายได้ระยะปานกลาง การปลูกไผ่ขายพันธุ์ ลำไย รายได้ระยะสั้น การปลูกพืชหลังการเก็บเกี่ยว ถึงจะมีบางส่วนของคนในชุมชนออกไปรับจ้างภายนอกแต่มีไม่มากนัก ภาระหนี้สินทุกครอบครัวมีหนี้สินจากการศึกษาของลูก การจัดการภาระหนี้สินภายในชุมชน

การพัฒนากองทุนภายในชุมชนและเชื่อมต่อไปประสานกับแหล่งทุนภายนอก เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ สหกรณ์การเกษตรปัว

ค่าใช้จ่ายรายวันจากการบริโภคไม่สูงมากนัก อาศัยผักพื้นบ้านภายในชุมชน ปลาจากธรรมชาติ ปลาตุ๋นและไก่พื้นบ้านที่มีระบบการเลี้ยงแบบพื้นบ้านภายในชุมชน

การปลูกข้าวโพดหวาน ข้าวโพดข้าวเหนียว ผักกาดเขียวปลี พริก เป็นรายได้ระยะสั้น ผลผลิตยังไม่คำนวณต้นทุนการผลิต 10,500 บาทต่อไร่ ไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้ไผ่เป็นรายได้ที่เป็นหลัก ในครัวเรือนระยะยาว 7 ปีเริ่มต้นขาย (ไม้สัก) ขายไร่ 450,000 บาท ซึ่งเป็นรายได้ต้นทุนเงินออมของครอบครัวชุมชน

จากการลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์สู่การทำเกษตรที่เหมาะสมมีรายได้ ลดการทำลายธรรมชาติ การปลูกพริก 5 ไร่ การปลูกข้าวโพดหวาน 18 ไร่ ข้าวโพดข้าวเหนียว 8 ไร่ ผักกาดและผักระยะสั้น 8 ไร่ ไร่รวม 40 ไร่ ไม้สัก 20 ไร่ ไม้ผล 27 ไร่ การทำอาชีพเกษตรควบคู่กับการทำนาเพื่อบริโภค และการปลูกผักพื้นบ้านควบคู่กับการเลี้ยงไก่ ปลาตุ๋นในพื้นที่อยู่อาศัย

พัฒนาการการเปลี่ยนแปลง ลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์สู่เกษตรแบบยั่งยืน

การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในชุมชนต้นฝั้งประมาณ พ.ศ.2518 – 2519 การปลูกข้าวโพดเป็นอาชีพ ขยายและบุกเบิกป่าขยายพื้นที่เพื่อให้ได้ผลผลิตสูงขึ้น ในอดีตชุมชนต้นฝั้งถือว่าเป็นแหล่งปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แหล่งใหญ่ในจังหวัดน่าน พื้นที่บนเขาภูสถานเป็นพื้นที่ปลูกข้าวโพดและขยายพื้นที่เข้าไปในป่า ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่เรื่องการใช้ที่ดินเกิดขึ้นเป็นประจำ ราคาและนโยบายเป็นสิ่งที่ทำให้ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ขยายพื้นที่อย่างรวดเร็ว

ปี พ.ศ.2542 การพูดคุยแลกเปลี่ยนในชุมชนต้นฝั้ง ผลผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ลดลง การเพิ่มปริมาณปุ๋ยเคมี ยาเคมีอย่างเข้มข้นเพื่อให้ได้ผลผลิตคู่กับการลงทุนกับปัจจัยในการผลิต สุขภาพคนในชุมชนเริ่มเจ็บป่วยโดยไม่รู้สาเหตุ ต้นทุนในการทำไร่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์สูง การชะล้างหน้าดินทำให้น้ำขุ่น สารเคมีไหลลงมาสู่ที่ราบ นี่คือการแลกเปลี่ยนเบื้องต้น แนวทางจากการพูดคุย ลดการปลูกข้าวโพดบนป่าภูเขาและให้ลงมาปลูกทำมาหากินในพื้นที่ราบ ไม้ผล ลำไย ไม้สัก ไร่รวม ทำนาข้าว ปลูกผักที่จะเป็นรายได้ในระยะสั้น เป็นการปลูกแบบผสมผสาน โดยเริ่มจากผู้นำในชุมชนก่อน พื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ให้พื้นที่สภาพเป็นพื้นที่ป่าชุมชน การลดพื้นที่ปลูกข้าวโพด

เลี้ยงสัตว์นำสู่การเริ่มต้นทางการเกษตรใหม่ การพูดคุยแลกเปลี่ยนภายในชุมชน “ทำนาปลูกข้าวไว้กิน ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น หลังนาปลูกพืชระยะสั้นเป็นรายได้เสริม”

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ทำให้พื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ลดลง

1. การวิเคราะห์ภายในชุมชน เช่น ปรากฏการณ์ภายในพื้นที่ การพังทลายของหน้าดิน การขุ่นและตื้นเขินของลำน้ำธรรมชาติ สุขภาพการเจ็บป่วยของคนในชุมชน ปัญหาหนี้สิน ต้นทุนการผลิตสูง แรงงานที่ต้องเพิ่มขึ้น การขยายพื้นที่ป่าต้นน้ำ เวทีพูดคุยภายในชุมชน การวิเคราะห์สถานการณ์ภายในและการกำหนดเป้าหมายร่วมกันของแกนนำละคนภายในชุมชน “ลดการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์บนพื้นที่สูง”

2. ผู้นำเป็นผู้ปฏิบัติ การเริ่มปลูกไผ่รวก ไม้ผลผสมผสาน จากผู้นำสร้างความมั่นใจภายในชุมชน

3. การเพิ่มพื้นที่ป่าโดยการคืนพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ 23 ราย ทดแทนโดยการให้ตัดไม้ที่ยืนต้นตายมาปลูกบ้านและเริ่มปลูกพืชอื่นในช่วงปี พ.ศ.2542 – 2545

4. พื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น 3,750 ไร่ จากการเลิกการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และมีพื้นที่ทางการเกษตรรูปแบบใหม่ในพื้นที่ราบ เช่น พริก 18 ไร่ ข้าวโพดข้าวเหนียวและข้าวโพดหวาน 50 ไร่ ผัก 15 ไร่ ไผ่รวกและไม้สักทุกครัวเรือน ควบคู่กับการทำนาไว้เพื่อบริโภคภายในครัวเรือน

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลภายใน กำหนดเป้าหมายร่วมกัน เรียนรู้จากการปฏิบัติของผู้นำ การเปลี่ยนแปลงการผลิตจากข้าวโพดเลี้ยงสัตว์สู่เกษตรผสมผสานของชุมชนต้นฝิ่งยังมีข้อจำกัด การขาดแคลนน้ำ น้ำไม่เพียงพอต่อการทำเกษตรหลังการทำนา การวางแผนการใช้น้ำและข้อตกลงภายในชุมชน ข้าวโพดหวาน ผักกาดเขียวปลี ถั่ว ปลูกสลับกันเพื่อให้ใช้น้ำเพียงพอทั่วถึง “น้ำมีน้อยต้องคุยกันเพื่อบริหารน้ำให้เพียงพอกับการปลูกพืช ถ้าต่างคนต่างทำ ปลูกพืชใช้น้ำมากน้ำจะหมดภายในเดือนมีนาคม คนในชุมชนจะทะเลาะกัน” คำบอกเล่าของนายสำรวย จิตอารีย์

นอกจากนี้นายสำรวย จิตอารีย์ ยังกล่าวอีกว่า “เปลี่ยนจากข้าวโพดเลี้ยงสัตว์มาเป็นพืชอื่น ก็เอาคนมานั่งคุยกันว่าสุขภาพไม่ดี ต้นทุนสูง ก็เลยลดลง ชุมชนอื่นก็พยายามทำ แต่เพราะว่าผู้นำไม่ทำเป็นตัวอย่างจึงทำไม่ได้ ผู้นำบอกให้ชาวบ้านลดแต่ผู้นำก็ยังทำการแข่งขันเรื่องผลผลิตกันทำให้คนไม่เชื่อกัน จึงลดไม่ได้จริง เราไม่รู้ปัญหาที่จะเกิดขึ้นข้างหน้า ผมเสนอข้อคิดว่าให้ปลูกไม้เสริม เดี่ยวป่าจะเพิ่มขึ้นมา ปลูกตั้งแต่เริ่มน้ำขึ้นไป”

ปัจจุบันชุมชนต้นฝิ่งมีวิธีการผลิตในรอบปีในช่วงเดือนมกราคมถึงกุมภาพันธ์เป็นช่วงของการเก็บเกี่ยวผลผลิตพืชหลังนา เมื่อเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยวชาวบ้านจะเริ่มต้นการดูแลสวนลำไย

ในช่วงฤดูแล้ง จนเข้าสู่ปลายเดือนเมษายนจึงเริ่มต้นในการเตรียมพื้นที่การทำนาข้าว หว่านข้าว ในช่วงฤดูฝน เดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายนระหว่างรอการปลูกข้าว ผู้ที่ปลูกไม้ไผ่รวกจะเริ่มแยกหน่อไม้ไผ่รวกเพื่อขายเป็นต้นพันธุ์เป็นรายได้ก่อนการทำนา ในขณะเดียวกันก็มีการปลูกไม้สักเสริมในพื้นที่ จนเข้าสู่เดือนกรกฎาคมจึงเริ่มต้นการทำนาคำ หลังจากการทำนาก็เก็บผลลำไยเพื่อส่งขายเป็นรายได้เพื่อยังชีพ เมื่อถึงเดือนตุลาคมชาวบ้านจึงเริ่มเกี่ยวข้าวและสิ้นสุดประมาณเดือนพฤศจิกายน หลังจากนั้นจึงมีการพูดคุยหาข้อตกลงเรื่องการปลูกพืชหลังนา เมื่อตกลงเรื่องพื้นที่การปลูกพืชหลังนาได้แล้วชาวบ้านจะเริ่มปลูกพืชหลังนาหลากหลายชนิด รายละเอียดตามตารางปฏิทินฤดูกาล

ตารางที่ 1 ปฏิทินฤดูกาลการทำเกษตรในบ้านต้นฝิ่ง

ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
				แยกหน่อไผ่รวก ขาย							
			หว่านข้าว เตรียมนา			ดำนา			เกี่ยวข้าว		
เก็บพืชหลังนา										หยอดข้าวโพด/พืช หลังนา	
		น้ำหมัก ดูแลสวนลำไย				เก็บลำไย					
					ปลูกสัก						

ชุมชนต้นฝิ่งมีพัฒนาการการเลิกปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์บนฐานความร่วมมือในการวิเคราะห์ภายในชุมชน การที่ผู้นำเริ่มลงมือทำเป็นแบบอย่าง มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนวางแผนการผลิตบนฐานความรู้ดั้งเดิม เป็นการแสวงหาทางออกของตัวเองโดยคนในชุมชน

3) การเปลี่ยนแปลงสังคม การเมือง ของชุมชนต้นฝิ่ง 10 ปี (พ.ศ.2547 – 2557)

อดีตของชุมชนบ้านต้นฝิ่งเป็นชุมชนดั้งเดิม อาศัยการผลิตที่อยู่กับธรรมชาติและฤดูกาล การผลิตที่มีเป้าหมายเพื่อรายได้จากการทำไร่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ การลงทุนกับปัจจัยการผลิตเพื่อเพิ่มผลผลิตต่อไร่สูง ทั้งข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และฝ้าย การขยายพื้นที่ปลูกในพื้นที่สูง สารเคมี ยาฆ่าแมลง ยาปราบศัตรูพืช รวมทั้งปริมาณปุ๋ยเคมี ผลผลิตลดลง การขนส่งลำบาก ที่สำคัญสุขภาพของผู้สูงอายุ

ในชุมชนเจ็บป่วยอย่างต่อเนื่องโดยไม่ทราบสาเหตุ ในปี พ.ศ. 2542 เกิดการเริ่มต้นจากการลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และนำพื้นที่เหล่า (ไร่ข้าวโพดเก่า) มาเป็นพื้นที่ป่าชุมชน

การเริ่มต้นพูดคุยแลกเปลี่ยนภายในชุมชน การปลูกไม้ผล ลำไย ต้นสัก ผสมผสานในพื้นที่ราบคือทางออกของการใช้ประโยชน์จากพื้นดิน ปลูกพืชหลังเก็บเกี่ยวข้าว ข้าวโพดหวาน ข้าวโพดข้าวเหนียว ผักกาดเขียวปลี การเริ่มต้นที่จะมีอาชีพทดแทนการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์

วิถีชุมชน ถึงจะเป็นชุมชนดั้งเดิม ผ่านการทำไร่ข้าวโพดอย่างเข้มข้น การเริ่มต้นปรับวิถีการผลิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ จากข้าวโพดเลี้ยงสัตว์สู่การปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น การทำนาที่สัมพันธ์กับฤดูกาลมีการวางแผนการแบ่งปันการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน อีกทั้งวิถีชีวิตที่มีความเป็นเครือญาติและยังคงความอาวุโสภายในชุมชน เป็นวิถีชีวิตชุมชนที่ยังมีพลังในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน การเปลี่ยนแปลงอาชีพของคนรุ่นใหม่ ทำงานภายนอกชุมชน รับราชการบางส่วน ไม่ส่งผลกับการก่อให้เกิดปัญหาภายในชุมชน

การเริ่มต้นฟื้นฟูสภาพป่าในรูปแบบป่าชุมชน การผลิตข้าวเพื่อบริโภค การแบ่งปันทรัพยากร น้ำ ป่า ส่งผลให้ปัจจุบันมีความเพียงพอกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การเคลื่อนไหวการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะวิถีชีวิตและวิถีการผลิต รวมทั้งรูปแบบการทำการเกษตรที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน การปรับตัวให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้าสู่ชุมชน เช่น การปรับเปลี่ยนกลุ่มและการบริหารให้สอดคล้องกับแผนนโยบายขององค์กรภายนอก แต่ชุมชนยังมีความผูกพันภายในชุมชน ผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยนระหว่างผู้อาวุโสภายในชุมชน รูปแบบการผลิตทางการเกษตรที่เท่าทันกับสถานการณ์ภายนอก การพัฒนาจากข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ฝ้าย ปลูกข้าวไร้ นาข้าว สู่การปลูกไม้ผลและพืชระยะสั้น เพื่อให้เกิดรายได้ในช่วงระยะสั้นและสะสมทุนในระยะยาวจากไม้ผล นี่ก็รูปแบบการปรับตัว การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมืองของชุมชนต้นฝั่ง

4) ชุมชนต้นฝั่งด้านการทำเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น

4.1 ปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนต้นฝั่ง

ปัจจัยนำเข้าภายนอก

ชุมชนต้นฝั้เป็นชุมชนเกษตรกรรม เป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท รับรู้ข่าวสาร ความรู้และสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงผ่านสื่อโทรทัศน์ การติดต่อกับหน่วยงานภายนอกเพื่อใช้ความรู้และทรัพยากร จนเกิดการคิดริเริ่ม และกิจกรรมที่สอดคล้องกับชุมชน เช่น การทำธนาคารต้นไม้ร่วมกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) การร่วมมือการปลูกพืช ผักกาดเขียวปลี พริก ร่วมกับบริษัทเอกชน การนำความรู้จากภายนอก การใช้แผนที่ทหารมาตราส่วน 1:50,000 แบ่งเขตป่าชุมชน และที่ทำกิน การพัฒนาการปลูกไม้ผล ไม้เศรษฐกิจโดยใช้ความรู้ทางการเกษตรจากกรมส่งเสริมการเกษตร ปักจ้ายภายนอกจากองค์กร หน่วยงานทั้งภาครัฐและบริษัทเอกชนที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน

ปัจจัยเสริม

การประสานการทำงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การสร้างกองทุนสวัสดิการของผู้สูงอายุ การมีกลุ่มอาชีพการเลี้ยงวัว การประสานการทำงานกับเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดน่าน หน่วยต้นน้ำบัว แลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดการป่าชุมชน แนวกันไฟ ฝายแม้ว รวมทั้งการประสานกับกลุ่มเครือข่ายบ้านใกล้เคียงในระบบนิเวศเดียวกัน เช่น ชุมชนบ้านใหม่พัฒนา บ้านป่าเหียง บ้านसान เพื่อสร้างความร่วมมือในการรักษาป่าในรูปแบบป่าชุมชน ปัจจัยเสริมที่ทำให้เกิดกิจกรรมที่สอดคล้องกับชุมชนทั้งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและกลุ่มอาชีพภายในชุมชน

ปัจจัยภายใน

กิจกรรมภายในชุมชน

ลักษณะภูมิประเทศที่ประกอบด้วยเทือกเขาสูงที่ลาดเอียง ที่ดอนและลำน้ำไหลผ่านเหมาะสมกับการตั้งบ้านเรือนและเป็นที่ทำกิน ป่าชุมชน ป่าไผ่ สวนบ้าน ที่นา การทำการเกษตรที่สอดคล้องกับระบบนิเวศน์ มีการวางแผนการใช้ที่เหมาะสมในการจัดการระบบเกษตรกรรมภายในชุมชน

ผู้นำการผสมผสานความคิดระหว่างผู้นำทางการและผู้นำตามธรรมชาติ ผู้อาวุโสในชุมชน แก่นนำในชุมชนที่มีความแตกต่างวัยและความคิด รวมทั้งผู้นำนักปฏิบัติทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้บนสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ สภาพภูมิอากาศ

ชีวิตวัฒนธรรมชุมชน ชุมชนต้นฝั้เป็นชุมชนที่มีลักษณะเครือญาติ มีความเกาะเกี่ยวทางวัฒนธรรมกันสูงผ่านความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณี ระบบผู้นำที่เป็นทั้งสองส่วน ผู้นำทางการและผู้นำความเชื่อ รวมทั้งวิถีวัฒนธรรมทางการเกษตรที่แอบอิงอยู่กับธรรมชาติ น้ำ ฤดูกาล พิธีกรรม ผ่านการปฏิบัติสืบทอดกันมา

ภาพที่ 13 การใช้แผนที่ความรู้อจากภายนอกในการจัดการป่าชุมชน

5) รูปแบบการทำงานที่จะนำสู่การเป็นชุมชนต้นแบบของชุมชนต้นฝั่ง

ชุมชนต้นฝั่งมีการปรับตัวท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงสังคม เศรษฐกิจ การเมือง รวมทั้งสภาพภูมิอากาศ โดยใช้ฐานความรู้ที่เกิดจากภายใน เช่น การลดลงของป่าทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของน้ำจากธรรมชาติลดลง น้ำขาดแคลน ไม่เพียงพอต่อการทำเกษตร การขยายพื้นที่ทำไร่ข้าวโพดจะเป็นการเพิ่มปัจจัยการผลิตทำให้ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้น การเกิดโรคและความเจ็บป่วยของคนในชุมชนเกิดจากสารเคมีตกค้างจากการทำไร่ข้าวโพดและไร่ฝ้าย นี่เป็นส่วนหนึ่งที่ชุมชนค้นพบโดยการใช้ “องค์ความรู้” จากภายในชุมชน

การพูดคุยแลกเปลี่ยน การสื่อสารภายในชุมชนของคนหลายรุ่น รุ่นบุกเบิกป่าก่อตั้งชุมชน แกนนำรุ่นใหม่ที่เป็นทางการและแกนนำธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง ที่ทำให้เกิดการสังเคราะห์ข้อมูลภายใน รวมทั้งการมีแกนนำที่เป็นนักปฏิบัติการเรียนรู้ลงมือปฏิบัติ เช่น กรณีการลดพื้นที่ปลูกข้าวโพด การฟื้นป่าชุมชนให้เกิดผลกระทบที่เป็นรูปธรรมจนสามารถทำให้ชุมชน “หยุดปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์” แสวงหาทางออกกับรูปแบบเกษตรที่จะลดการใช้พื้นที่ขนาดใหญ่และต้นทุนการผลิตที่สูง ในการจัดระบบเกษตรที่เหมาะสมกับบริบท ภูมินิเวศน์วัฒนธรรม การวางแผนการจัดการป่าชุมชนโดยการปล่อยให้ป่าฟื้นขึ้นเอง หยุดการทำไร่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในเขตป่าพื้นที่สูง ดอยภูสถาน ทางเลือก การปลูกไผ่ ไม้ผล ไม้ยืนต้นควบคู่กับการทำนา การปลูกพืชหลังการเก็บเกี่ยว ผักกาดเขียวปลี ข้าวโพดหวาน พริก ฯลฯ รวมทั้งการวางแผนการใช้น้ำที่เพียงพอสำหรับครัวเรือนของชุมชน นี่คือนิยามของวัฒนธรรมชุมชนที่ตั้งอยู่บนฐาน “แบ่งปัน เท่าเทียม เป็นธรรม”

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยน การประชุมเพื่อตัดสินใจร่วมกันของชุมชน มีการพบปะประชุมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการตัดสินใจและการแบ่งปันทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน

ปัจจัยหนุนเสริมภายในเป็นจุดแข็งของชุมชนต้นผึ้ง ผู้นำ ภูมิศาสตร์หรือภูมินิเวศน์ วัฒนธรรมและการมีส่วนร่วม ความแตกต่างทางภูมิศาสตร์ ความหลากหลายของวิถีการผลิตทางการเกษตรทำให้เกิดองค์ความรู้และหลักคิด วิธีการในการดำรงชีวิตของชุมชนต้นผึ้ง เป็นจุดแข็งของชุมชนที่ทำให้เกิดกิจกรรมภายในชุมชนจนทำให้มีการลดลงของพื้นที่ปลูกข้าวโพดในปัจจุบัน

ชุมชนต้นผึ้งเป็นชุมชนที่มีการปรับตัวครอบคลุมชุมชนที่มีรูปแบบการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการเป็นชุมชนต้นแบบของการพัฒนาที่ยั่งยืน

ระบบความหลากหลายของพืชท้องถิ่น

การก่อตั้งชุมชนที่เป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม มีความเข้มข้นทางวัฒนธรรมระบบเครือข่ายระบบอาวุโส การสืบทอดการดำเนินชีวิตโดยเฉพาะวัฒนธรรมการบริโภคมีสำหรับอาหาร สูตรอาหารเป็นอาหารประจำถิ่น การปรุงอาหารที่มีองค์ประกอบในการทำอาหารแบบเฉพาะ ส่งผลให้ผักพื้นบ้านยังมีความหลากหลายภายในครอบครัว รวมทั้งระบบสวนพื้นบ้านที่ปลูกผักพื้นบ้านในพื้นที่อยู่อาศัย ริมรั้วที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชุมชน ผักนิยมปลูกมีทั้งผักยืนต้นและผักระยะสั้น ชะอม ผักแค มะรุม ผักเม็ก ผักกูด ผักเผ็ด (ผักคราด) ผักปลัง ฯลฯ ปลูกร่วมกับไม้ผลที่ปลูกอยู่ในที่อยู่อาศัย บางส่วนนำผักป่ามาปลูกไว้ในชุมชน เช่น ผักหนาม ชุมชนไม่ได้พึ่งพิงอาหารด้านผักจากภายนอก ยังมีความหลากหลายของพืชผักท้องถิ่น สัมพันธ์กับวัฒนธรรมการบริโภคและความหลากหลายของสำหรับอาหารเป็นความเข้มแข็งภายในชุมชน เป็นการสร้างความมั่นคงด้านอาหารของครอบครัวชุมชน

นอกจากผักพื้นบ้านที่ปลูกไว้ในครัวเรือนเพื่อการบริโภคตลอดทั้งปีแล้ว หลังจากการเก็บเกี่ยวข้าว ชุมชนต้นผึ้งยังมีการวางแผนการปลูกพืชระยะสั้นที่ใช้น้ำน้อย เพื่อเป็นรายได้เสริมและยังคงความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืชที่ปลูก ข้าวโพดหวาน ข้าวโพดข้าวเหนียว ผักกาดเขียวปลี พริก โดยส่งขายให้บริษัทเลฟโก้ฟู้ด บางส่วนขายให้คนในชุมชนและบริโภคในครัวเรือน บางรายมีการปลูกถั่วฝักยาว ถั่วเขียว เสริมพื้นที่แม่ไม่ไช้รายได้หลักแต่ก็เป็นอาหารภายในครอบครัว

การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรวมกลุ่มเพื่อสร้างรายได้เสริมของชุมชน

เกษตรผสมผสานเชิงนิเวศน์ กลุ่มปลูกไม้ผล ไม้ใช้สอย ไม้เศรษฐกิจ

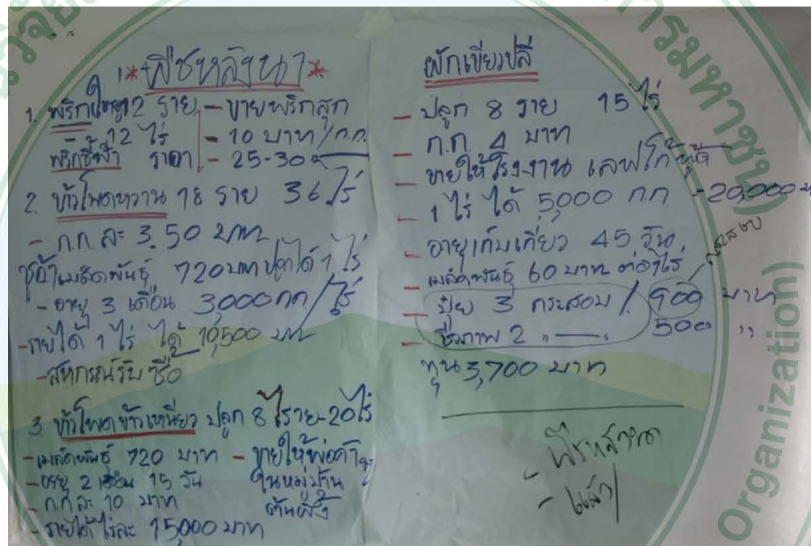
ชุมชนต้นฝั่มมีอาชีพดั้งเดิมและรายได้หลักจากการทำไร่ข้าวโพดและไร่อ้อย ปี พ.ศ.2538 – 2540 การพูดคุยแลกเปลี่ยนในการลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ การหารายได้ควบคู่กับการทำนา การปลูกไผ่ ไม้ผล ไม้ใช้สอย ไม้เศรษฐกิจ ไผ่รวก ลำไย ไม้สัก

ไผ่รวก ปลูกทุกครัวเรือน ปลูกตามหัวไร่ปลายนา หลังจากปลูก 5 ปี สามารถขายพันธุ์ (ตอพันธุ์ไผ่รวก) หลังปลูก 7 ปี สามารถขายลำไผ่ ราคาตอพันธุ์ราคา 10 บาท หากขายเป็นลำไผ่ ราคาลำละ 11 บาท เพื่อรวบรวมส่งพ่อค้าปลีกเลี้ยงหอยในทะเลและบางส่วนของไผ่รวกนำมาใช้สอย ในชุมชน ทำรั้ว คอกสัตว์ จักสาน ลำไยเป็นไม้ผลที่เป็นรายได้ส่วนหนึ่งของชุมชนทุกครัวเรือนมีการปลูกเพื่อเป็นรายได้ของชุมชน ตัดแต่งกิ่งลำไยเพื่อใช้เป็นฟืนในการทำอาหาร ไม้สักปลูกร่วมกับพืชอื่น 7 ปี สามารถขายต้นสัก เริ่มต้นปลูกจริงจึงปี พ.ศ.2537 โดยการประสานกับสหกรณ์สวนสัก จำกัด มีการอบรมให้ความรู้อย่างต่อเนื่อง การขายมีลักษณะขายต้น ขายยกแปลง การดำเนินกิจกรรมปลูกไม้ผล ไม้ใช้สอย ไม้เศรษฐกิจ ยังมีกิจกรรมต่อเนื่อง ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การเกษตร สนับสนุนการดำเนินกิจกรรมธนาคารต้นไม้ เพาะต้นกล้า พยุง ชิงชัน สักทอง มาส่งจำหน่ายให้ชุมชนใกล้เคียง บางส่วนปลูกในแปลงของตนเองและในพื้นที่ป่าชุมชน

นายสำรวย จิตอารีย์ (ผู้ใหญ่บ้าน) กล่าวว่า “ยุคหนึ่งเป็นข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เปลี่ยนมาประมาณ 15 ปีแล้ว เมื่อก่อนตรงทางเข้าเป็นไร่มด เมื่อก่อนทำบนที่สูงก็ได้ผลผลิตดี ปีที่สองผลผลิตก็ลดลงมา ปีต่อไปก็ลดลงมาเรื่อยๆ แต่เราต้องเอาปุ๋ยขึ้นไปมากขึ้น สาเหตุนี้ทำให้ชุมชนคิดว่า จะทำอะไรที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ก็เลยคิดว่าเราควรจะเอาลำไยมาปลูก ตอนนั้นชุมชนนี้เป็นชุมชนเล็กๆ ความเจริญไม่มี ถ้าจะใช้ฟืนต้องไปเอาไม้จากป่า เราก็คิดว่าถ้าเราปลูกลำไยทุกครัวเรือนเราก็จะสามารถนำเอาไม้ลำไยที่แต่งกิ่งมาทำฟืน เราปลูกสักเสริมเราก็สามารถเอากิ่งมาทำฟืน ทำถ่านได้ เป็นไม้เชิงเศรษฐกิจ ไผ่รวกปลูกทุกครัวเรือน ได้ขายทุกปี เอาต้นเล็กๆขายลำละ 15-16 บาท บางคนปลูกเป็นพันกอ ได้เงินทีละ 400-600 บาท เป็นรายได้ประจำปีละประมาณ 50,000 บาท ไม้สักถ้าปลูกต้นกล้าในระยะห่างระหว่างต้นกว้าง 2x2 เมตร เมื่อต้นสักโตขึ้นก็สามารถคับบางต้นออกขายเป็นรายได้ประจำปีได้เหมือนกัน ขายต้นละ 100 บาท ที่ดินเราเป็นโฉนดทั้งหมด คนซื้อไปทำกลอนบ้าน โรงครัว บางครั้งมีพ่อค้ามาเหมาสวนละ 70,000 – 80,000 บาท ข้าวโพดหวานเรา

ทำหลังการเก็บเกี่ยวข้าว ทำพริก ผักกาดเขียวปลี เป็นพืชหลังนา ซึ่งเป็นพืชอายุสั้น เพราะเรามีน้ำน้อย พื้นที่กว้าง จึงคิดเรื่องการลดการใช้น้ำ นอกจากปลูกพืชระยะยาวเราจึงปลูกพืชอายุสั้นประมาณ 45 วัน เราปลูกผสมผสานกัน พออยู่กันได้โดยที่ไม่ทำลายป่า ลักก็เตรียมไว้ปลูกเสริมกันไปเป็นระยะ”

การวางแผนในการจัดการระบบเกษตรในชุมชนที่คำนึงถึงรายได้ ระบบนิเวศน์และสอดคล้องกับวิถีชีวิต การจัดการระบบเกษตรที่สอดคล้อง เกิดจากความร่วมมือของคนภายในชุมชน คำนึงถึงรายได้ ระบบนิเวศน์ การแบ่งปันทรัพยากร (น้ำ) ภาพรวมของชุมชน “เกษตรผสมผสานเชิงนิเวศน์”

ภาพที่ 14 การระดมความคิดเห็นของชุมชน

ป่าชุมชนต้นผึ้ง

ป่าชุมชนต้นผึ้งเป็นป่าต้นน้ำ มีการดูแลตั้งแต่ในอดีตสืบทอดมาตั้งแต่การตั้งหมู่บ้าน ในอดีตดูแลร่วมกันหลายหมู่บ้านคาบเกี่ยวหลายตำบล ตำบลสถานและตำบลสะกาด อำเภอปัว จังหวัดน่าน ปี พ.ศ. 2535 มีการแบ่งเขตการปกครอง ในปัจจุบันชุมชนต้นผึ้งรักษาป่าชุมชนพื้นที่ 3,750 ไร่ จากที่ในอดีตชุมชนต้นผึ้งไม่มีรูปแบบการจัดการป่าชุมชน

การจัดการป่าในอดีตของชุมชนต้นผึ้ง ป่าที่มีเหลือจากการบุกรุกปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ปลูกฝ้าย ข้าวไร่ จำนวน 1,400 ไร่ หลังจากมีการลดการทำไร่ข้าวโพดโดยการกินพื้นที่ทำข้าวโพด

เลี้ยงสัตว์ให้เป็นป่าชุมชน มีป่าไม้เพิ่มขึ้นจากเดิม 2,350 ไร่ เป็น 3,750 ไร่ พื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์นำมาปลูกป่าและพัฒนาเป็นป่าชุมชน

การเริ่มต้นในอดีตกลุ่มนายศรี จิตอารีย์ รักษาสืบทอดกันมา การจัดการเริ่มต้นการหยุดการบุกรุกป่า ลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ฝาย ปล่อยให้ป่าฟื้นตัวเป็นป่าธรรมชาติ ในส่วนครอบครัวที่ยังไม่ลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ยังทำไร่อยู่มีการแลกเปลี่ยนต่อรอง โดยการให้ตัดไม้ ล้มหมอนนอนไพร (ต้นไม้ที่ยืนต้นตาย) ไปสร้างบ้านและกินพื้นที่ไร่เป็นของป่าชุมชน มีทั้งหมด 23 รายที่เป็นผู้เอาที่ดินแลกไม้ (ผู้ที่กินที่ดินที่เคยปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ฝายให้เป็นพื้นที่ป่าชุมชน โดยแลกกับต้นไม้ที่ยืนต้นตายเพื่อนำไปสร้างบ้าน) คือ นายแก้ว สุวรรณ นายวร สุวรรณ นายดา สุวรรณ นายเพชร สุวรรณ นายต้น สุวรรณ เป็นต้น ที่ตั้งป่าชุมชนห่างจากชุมชน 1 กิโลเมตร เป้าหมาย วัตถุประสงค์ เพื่อเป็นแหล่งอาหารและพักผ่อนของคนในชุมชน ใช้ไม้ใช้สอยในการดำเนินชีวิต รักษาเพื่อเป็นต้นน้ำและเพื่อให้มีน้ำทางการเกษตรและยังสืบทอดการอนุรักษ์ให้คนเยาวชนรุ่นต่อไป การดำเนินการป่าชุมชนที่ผ่านมา การทำแนวกันไฟทุกปีก่อนฤดูแล้ง โดยความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและโครงการป่าต้นน้ำป่า การสำรวจป่า การป้องกันการลักลอบตัดไม้ของคนจากชุมชนอื่น การตรวจแนวเขต การจัดเวรยามเฝ้าระวังไฟป่า การปลูกป่าเสริม เช่น หวาย ไม้ผล สมุนไพร การระดมดับไฟป่าร่วมกันในขณะเกิดไฟป่า ทรัพยากรและผลผลิตจากชุมชน เห็ดชนิดต่างๆ เห็ดค่าน เห็ดตับเต่า เห็ดแดง ฯลฯ เห็ดบางชนิดมีปริมาณน้อย เช่น เห็ดลม เนื่องจากไม่มีขอนไม้ เห็ดเผาะ ป่าชุมชนมีการจัดการไฟป่าทำให้เห็ดเผาะลดลง

คณะกรรมการป่าชุมชน

1. นายสำรวย	จิตอารีย์	ผู้ใหญ่บ้านต้นผึ้ง
2. นายสะอาด	จิตอารีย์	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
3. นายวิฑูรย์	จิตอารีย์	กรรมการ
4. นายจรัญ	นิลคง	กรรมการ
5. นายจรัญ	จันตะวงค์	กรรมการ
6. นายสมศักดิ์	จิตอารีย์	กรรมการ
7. นายสมเกียรติ	จิตอารีย์	กรรมการ
8. นายหยัด	รสไพร	กรรมการ

9. นายประสิทธิ์	จิตอารีย์	กรรมการ
10. นายหยัค	จิตอารีย์	กรรมการ
11. นายบุญยงค์	จิตอารีย์	กรรมการ
12. นายผาย	จิตอารีย์	กรรมการ
13. นายอุทิศ	จิตอารีย์	กรรมการ
14. นายปรีชา	จิตอารีย์	กรรมการ
15. นายเกษม	จิตอารีย์	กรรมการ
16. นายอดุลย์	จิตอารีย์	กรรมการ
17. นายทะเวทย์	จิตอารีย์	กรรมการ
18. นายคำคำ	จิตอารีย์	กรรมการ
19. นายสุด	นิลคง	กรรมการ
20. นายข่าย	จันตะวงค์	กรรมการ

สภาพปัญหาของป่าชุมชน

การขาดกฎระเบียบ การลักลอบตัดไม้เพื่อจำหน่ายจากคนในพื้นที่อื่น ตัดกันไว้เพื่อให้ไม้ตาย (การนำเปลือกของต้นไม้ออกรอบต้น เพื่อตัดระบบการส่งอาหารของต้นไม้ เพื่อให้ต้นไม้ยืนต้นตาย) การเผาป่าล่าสัตว์และการกระทำโดยประมาท

จากสภาพปัญหา ผู้กระทำความผิดหรือฝ่าฝืน ปรับเป็นเงิน 1,000 – 20,000 บาท ยกเว้นตัดเพื่อทาน (บริจาคก่อสร้างอาคารสาธารณะ) การซ่อมแซมเหมืองฝาย ห้ามบุคคลภายนอกขุดหน่อไม้ในเขตป่าชุมชนและรอบหมู่บ้าน ผู้กระทำความผิดหรือฝ่าฝืน ปรับเป็นเงิน 500 – 1,000 บาท ให้รางวัลนำจับผู้แจ้งหลักฐานร้อยละ 50 นอกจากนั้นเป็นการสร้างความเชื่อร่วมกันของคนในชุมชน โดยใช้ทั้งพิธีกรรมและความเชื่อ การประสานความร่วมมือการทำฝายแม้วร่วมกับชุมชนข้างเคียง การจัดทำข้อมูลร่วมกับโครงการฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำน่าน เป็นความร่วมมือทั้งชุมชนและองค์กรภายนอก จากหน่วยงานรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ผลของการดำเนินกิจกรรม

มีป่าที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้มีแหล่งอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักป่า การมีรายได้เพิ่มขึ้น น้ำผึ้งป่า การทำอาชีพทางการเกษตรที่อาศัยน้ำจากป่าชุมชน การฟื้นฟูป่าชุมชน คนในชุมชน

แสวงหาทางเลือกของอาชีพที่หลากหลาย เช่น การเลี้ยงปลาในบ่อซีเมนต์ การเลี้ยงไก่พื้นบ้าน การเพาะพันธุ์ไม้เพื่อปลูกแซม โดยประสานกับหน่วยงานภายนอก การเชื่อมความสัมพันธ์เครือข่ายป่าชุมชนในอำเภอปัว จังหวัดน่าน

แผนงานและทิศทาง

การดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง แนวกันไฟ ปลูกป่า บวชป่า สร้าง ช่อมแซมฝายชะลอน้ำ การพัฒนาแผนในกลุ่มเยาวชน การขยายความร่วมมือกับเครือข่ายภาคีทั้งในระดับตำบลและจังหวัด

6) ประสบการณ์การลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์โดยชุมชน

การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพหลักของคนในชุมชนต้นฝั้งในอดีต เนื่องจากเกิดปัญหาต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ผลผลิตลดลงอย่างต่อเนื่อง การพังทลายของหน้าดิน สภาพลำคลองแหล่งน้ำธรรมชาติตื้นเขิน การประสบภาวะแล้ง ฝนไม่ตกตามฤดูกาลทำให้ผู้นำ ผู้อาวุโสพูดคุยแลกเปลี่ยนเพื่อหาทางเลือกในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน การลดการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่ประสบปัญหาอยู่ จากการแลกเปลี่ยน การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ไม่คุ้มกับต้นทุนในการผลิต การสูญเสียพื้นที่ป่าต้นน้ำจากการเพิ่มพื้นที่การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ พร้อมกับการเพิ่มปัจจัยการผลิต ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง การขนส่ง การปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำการเกษตรคือทางออกของชุมชน ลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์สู่การทำเกษตรที่มีแนวทางที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ลักษณะภูมินิเวศน์ และสามารถมีรายได้ นี่คือข้อสรุปของชุมชน

ตำบลขุนสถาน อำเภอปัว จังหวัดน่าน มีพื้นที่โดยรวม 88,125 ไร่ มีพื้นที่ทำการเกษตร 6,886 ไร่ พื้นที่ของหมู่บ้านต้นฝั้ง หมู่ 11 ตำบลขุนสถาน มีพื้นที่ทำการเกษตร 530 ไร่ มีพื้นที่ปลูกลำไย 120 ไร่ พื้นที่ปลูกฝั่ 30 ไร่ ไม้สัก 210 ไร่ และบางส่วนเป็นพื้นที่ปลูกฝั่กระยะสั้นสลับกับการทำนา เป็นพื้นที่ปลูกสวนผสมผสาน กล้วย ไม้ผล 70 ไร่

สุขภาพและสิ่งแวดล้อม การลดลงของพื้นที่ป่าชุมชนในพื้นที่สูง การตื้นเขินของแหล่งน้ำ การขาดแคลนน้ำทางการเกษตร และที่สำคัญปัญหาด้านสุขภาพของคนในชุมชน การฟื้นฟูป่าในรูปแบบการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ เพื่อให้เกิดการวางแผนร่วมกันคือแนวทางสังคม วัฒนธรรม การที่ชุมชนต้นฝั้งเป็นชุมชนระบบเครือญาติ ผนวกกับกลไกใหม่ของชุมชนเป็นคณรุ่นใหม่ที่มีการวางแผน ปรัชญาหรือภายใน ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง

ปัจจัยเสริม การที่ชุมชนมีความสัมพันธ์กับภายนอก ผ่านการพัฒนาแผนร่วม การนำความรู้จากภายนอกทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนปัจจัยภายในทำให้ชุมชนมีเป้าหมายและทิศทางร่วม โดยการวางเป้าหมายร่วมในระยะยาว เช่น การวางเป้าหมายลดการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ผู้การทำเกษตรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เริ่มต้นบนความเข้าใจของชุมชน

บทเรียนที่สำคัญ 1. เป้าหมายร่วม 2. การผสานความรู้ทั้งภายนอกและภายใน 3. การพูดคุยแลกเปลี่ยนภายในชุมชน 4. การวิเคราะห์สถานการณ์ภายในและภายนอก 5. การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติด้วยตนเองของครอบครัว ชุมชน

4.4 ปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จด้านการทำการเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น

4.4.1 ชุมชนศรีบุญเรือง แนวทางสู่ชุมชนต้นแบบ

ชุมชนศรีบุญเรือง ชุมชนที่มีพัฒนาการตั้งถิ่นฐานจากคนพื้นถิ่นใกล้เคียง มีวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น มีพัฒนาการใช้ทรัพยากรที่ตอบสนองต่อการยังชีพและรายได้ของครอบครัวชุมชน การอพยพจากชุมชนใกล้เคียง เพื่อบุกเบิกป่าในการทำกิน การทำไร่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นรายได้หลัก ทำนาเพื่อบริโภคมีทิศทาง แนวทางในการจัดการบริหารระบบเกษตรที่จะสอดคล้องกับภูมินิเวศน์ รายได้ ลดความเสี่ยงในอนาคต เช่น การปลูกข้าวโพดสลับไม้ผล การทำแนว Contour เพื่อป้องกันการพังทลายหน้าดิน การจัดการทรัพยากรชุมชน การใช้ระบบ GIS ในการแบ่งพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน

1. พัฒนาการของชุมชนในช่วง 10 ปีย้อนหลัง มีแนวโน้มที่จะจัดการระบบเกษตรซึ่งเป็นแนวทางการปรับเปลี่ยนจากการทำไร่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ควบคู่กับการปลูกไม้ผล ไม้ ผสมผสาน รวมทั้งการเกิดปัญหาหมอกควันที่เป็นปัญหาหลักของภาคเหนือ กรณีการลดการเผาต่อช่วงข้าวโพดนำมาเป็นถ่านใช้ในครัวเรือน

2. กลไก โครงสร้าง องค์ประกอบภายในชุมชน โครงสร้างที่เป็นทางการ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชน คณะกรรมการกลุ่มกิจกรรม และระบบเครือข่ายพื้นถิ่นเดียว โดยแกนนำประสานอำนวยให้เกิดการขับเคลื่อนกรรมการหมู่บ้านที่เป็นทางการทำให้ชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ผนวกกับการประสานกับภายนอก ทำให้มีการวิเคราะห์

ชุมชนและเกิดกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมในส่วนโครงสร้างของชุมชน ความสัมพันธ์ ภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม คือต้นทุนทางสังคมที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง

3. ผู้นำ สมาชิก ผู้ปฏิบัติ การประสานการทำงานระหว่างแกนนำที่เป็นทางการ ที่เป็นคนรุ่นใหม่ เช่น อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) คณะกรรมการหมู่บ้าน แกนนำกิจกรรม เช่น แกนนำป่าชุมชน แกนนำกลุ่มสมุนไพร รวมทั้งแกนนำทางวิถีวัฒนธรรม หมอชาวบ้าน ศิลปวัฒนธรรม คนตรีพื้นบ้าน ถึงจะขาดการสืบทอดอย่างเป็นระบบแต่ก็มีการถ่ายทอดความรู้ผ่านการทำกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน ภายในแต่ละกลุ่ม ทั้งกลุ่มที่เป็นทางการ กลุ่มที่ไม่เป็นทางการ มีสมาชิกขับเคลื่อนกิจกรรมภายในกลุ่มของตนเองเป็นหลัก สมาชิกภายในกลุ่มมีการเพิ่มจำนวนและมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

4. ปัจจัยเอื้อที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนศรีบุญเรือง การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกเพื่อให้ชุมชนศรีบุญเรืองได้ขับเคลื่อนกิจกรรมที่นำสู่ชุมชนต้นแบบเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญ การผสมผสานแผนองค์การภายนอกชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ปัจจัยภายในมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมภายในชุมชน ระบบผู้อาวุโส เครือญาติ

การผสมผสานการทำงานทั้งปัจจัยภายนอก ปัจจัยเสริมและปัจจัยภายในคือโอกาสของชุมชนที่จะนำสู่ชุมชนเป็นชุมชนเข้มแข็ง

5. การเรียนรู้ภายใน การพูดคุยแลกเปลี่ยน ทั้งการประชุมประจำเดือน การประชุมกลุ่มย่อย กลุ่มกิจกรรมภายในชุมชนหรือแม้แต่การทำงานร่วมกัน การร่วมกิจกรรมภายในชุมชนเป็นการเรียนรู้และถ่ายทอดทั้งตัวบุคคล กลุ่ม และระหว่างคนหลายวัย เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติภายในชุมชน

การเรียนรู้ระหว่างคนกับธรรมชาติ เช่น ความเชื่อ สมุนไพร ปรากฏการณ์ธรรมชาติคือการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดองค์ความรู้ภายในชุมชนที่สะสมจนก่อให้เกิดการถ่ายทอดของคน ของชุมชน โดยเฉพาะปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นที่ใช้ความรู้ที่สืบทอดมาสู่การปฏิบัติ กรณีของป่าชุมชนและการนำความรู้เรื่องสมุนไพรมาใช้ในชุมชน

6. ความรู้ องค์ความรู้ ภูมิปัญญา ความรู้ของชุมชนที่เกิดจากการปฏิบัติซ้ำ เช่น ความรู้ในการทำการเกษตร ความรู้จากการดูแลรักษาตนเอง ความรู้ในการทำนากยพิบัติทางธรรมชาติ ล่วงหน้า ความรู้ในการจัดการทุนภายในชุมชน ฯลฯ องค์ความรู้ภายในชุมชนยังไม่ถูกรวบรวมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะวงจรการผลิต ข้าว ข้าวโพด ไม้ผล ยางพารา หน่อไม้ ชูดองค์ความรู้จะเป็นต้นทุนในการวิเคราะห์และจะทำให้เกิดสำนึกในการใช้ความรู้ปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต

การนำองค์ความรู้ของชุมชนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งในระดับพื้นที่ให้เกิดรูปธรรม การนำความรู้สมุนไพรมาใช้ในการจัดการป่า การนำความรู้การจัดการป่าชุมชนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับสาธารณะ การเสนอการปรับเปลี่ยนระดับนโยบาย การเสนอ พ.ร.บ.ป่าชุมชน องค์ความรู้ที่มีในชุมชนยังมีได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งที่ชุมชนมีการถ่ายทอดสะสมจากประสบการณ์

7. การเคลื่อนไหวของชุมชน การดำเนินกิจกรรมของชุมชน ชุมชนศรีบุญเรืองมีอย่างต่อเนื่อง เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ เช่น ด้านวัฒนธรรม ประเพณี กิจกรรมที่ผ่านการวิเคราะห์ร่วมขององค์กร หน่วยงานที่ดำเนินโครงการในพื้นที่ รวมทั้งกิจกรรมที่ชุมชนร่วมกันภายในเครือข่าย เช่น การทำเกษตรในระดับไร่นา การจัดการป่าชุมชน

การดำเนินกิจกรรมภายในที่เป็นรูปธรรมที่จะสามารถพัฒนาเป็นพื้นที่เรียนรู้ขยายผล เช่น การผลิตถ่านจากขี้ข้าวโพด การจัดการเพื่อลดหมอกควัน โดยระบบเกษตร การปลูกไม้ผล การทำแนว Contour การจัดระบบภายในชุมชน การจัดการบริหาร เช่น การพัฒนากองทุนภายในชุมชน การเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัยในชุมชน

8. เป้าหมายของคนในชุมชน และเป้าหมายร่วมของชุมชน การดำเนินกิจกรรมภายในชุมชนที่มีทิศทาง แนวทางการนำสู่ชุมชนที่ประสบผลสำเร็จด้านการทำการเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่ในขณะเดียวกันการพัฒนาแนวคิดที่จะเห็นความชัดเจนของเป้าหมายร่วมเป็นข้อจำกัดของชุมชนศรีบุญเรือง

4.1.2 ชุมชนต้นฝิ่ง ชุมชนต้นแบบ

การเคลื่อนย้ายอพยพจากคนพื้นถิ่น บุกริ่กป่าใหม่เพื่อเปิดพื้นที่ทำกินจากชุมชนใกล้เคียง และย้ายถิ่นฐานมาอยู่อย่างถาวร ตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยใกล้กับที่ทำกิน และตั้งเป็นหมู่บ้านในที่สุด ลักษณะการประกอบอาชีพและการตั้งบ้านเรือนจะสอดคล้องกับระบบนิเวศน์ ตั้งบ้านเรือนในที่ราบติดแม่น้ำ พร้อมกับการนำรูปแบบวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมมาเป็นเงื่อนไขและกลอุบายในการดำเนินชีวิตร่วมกัน ให้ก่อเกิดเป็นชุมชน ข้อห้าม ความเชื่อร่วมกัน พัฒนาเป็นการปกครองภายในหมู่บ้าน พัฒนากฎระเบียบร่วมของชุมชนที่สอดคล้องกับการพัฒนาและนโยบายของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง

การผสมผสานทั้งความเชื่อ ข้อห้ามของชุมชนดั้งเดิม ร่วมกับกฎระเบียบใหม่ของรัฐบาล เป็นรูปแบบของชุมชนที่เกิดการปรับตัวเพื่อชุมชนดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง

1. พัฒนาการของชุมชน จากที่ชุมชนทำการเกษตรกรรมแบบเข้มข้น การปลูกฝ้าย การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ทำนาเพื่อเก็บข้าวบริโภคภายในครอบครัว อาศัยป่าธรรมชาติหาอาหาร การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การลดลงของป่าต้นน้ำ ผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำทั้งราคาและผลผลิต การพังทลายของหน้าดิน การสิ้นเปลืองของแหล่งน้ำธรรมชาติ รวมทั้งความรุนแรงจากตะกอน

สุขภาพของคนในชุมชนเริ่มผิดปกติจากโรคภัยที่เกิดจากขั้นตอนการผลิตทางการเกษตร แนวทางการทำการเกษตรแบบใหม่ การปลูกไม้ผล ไม้ใช้สอย ไม้เศรษฐกิจร่วมกับการปลูกพืชระยะสั้น ร่วมกับการทำนา คือทางออกจากการวิเคราะห์แลกเปลี่ยนภายในชุมชน การลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อแสวงหาทางออก โดยระบบเกษตรกรรมที่เหมาะสมกับชุมชน นิเวศน์ ผู้แนวทางเศรษฐกิจเพื่อการลดการพึ่งพิงภายนอก

2. กลไก โครงสร้างและองค์ประกอบภายในชุมชน การผสมผสานระหว่างความอาวุโส ระบบเครือญาติภายในชุมชน ร่วมกับแนวทางการปกครองที่เป็นนโยบายของรัฐ เช่น กรรมการหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นการผลักดันให้เกิดการทำงานร่วมระหว่างผู้นำธรรมชาติ และแกนนำที่เป็นทางการ แกนนำบางส่วนเป็นทั้งแกนนำธรรมชาติและผู้นำทางการทำให้ชุมชนสามารถขับเคลื่อนกิจกรรมผ่านกลไกภายในชุมชน

โครงสร้าง ระบบเครือญาติที่อพยพจากชุมชนใกล้เคียงกัน มีความเกี่ยวพันภายในระบบ รวมทั้งความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมความเชื่อ ผสมกับระบบการผลิตทางการเกษตรที่สอดคล้องกับระบบนิเวศน์และวัฒนธรรมการดำเนินชีวิต

องค์ประกอบภายใน ระบบนิเวศน์ป่าต้นน้ำ ป่าที่ดอน ที่นาที่เหมาะสมกับระบบเกษตรกรรม รวมทั้งผู้นำและความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมที่สืบทอดภายใน ความเข้มแข็งภายในผ่านกลไก โครงสร้าง องค์ประกอบของชุมชนดั้งเดิม

3. ผู้นำ สมาชิก ผู้ปฏิบัติ ผู้นำที่เป็นทางการ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ทรัพยากร ความรู้จากภายนอกมาหนุนเสริมการทำงานภายในชุมชน ในขณะเดียวกันผู้นำธรรมชาติ กลุ่มช่างพื้นบ้าน กลุ่มปราชญ์เรื่องป่า เรื่องเกษตรกรรมนำสู่การทำงานที่เป็นรูปธรรม การถ่ายทอดความรู้จากกลุ่มผู้สูงอายุ ผ่านการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน การถ่ายทอดความรู้ผ่านพิธีกรรมความเชื่อ เป็นกระบวนการเรียนรู้ภายในสมาชิก ผู้ปฏิบัติในพื้นที่นำแนวความรู้ทั้งภายนอกภายในชุมชน นำสู่การพัฒนาเป็นรูปธรรม เช่น การจัดการระบบเกษตรกรรม การดำเนินกิจกรรมรูปธรรมที่เป็นแนวทางต่อการดำรงอยู่ของระบบเกษตรที่ไม่ใช่การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่วนการปลูกข้าวโพด การปลูกฝ้าย ไม้ผล การทำธนาคารต้นไม้ การจัดการน้ำเพื่อแบ่งปันในระบบเกษตรเป็นการทำงานร่วมภายในที่ใช้ทั้งกฎระเบียบของรัฐและความเชื่อไปใช้ในชุมชน ทั้งผู้นำ สมาชิก ผู้ปฏิบัติ

4. ปัจจัยอื่นที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายใน ปัจจัยภายนอก ปัจจัยเสริมและปัจจัยภายใน เป็นสิ่งขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนในแต่ละพื้นที่ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องจะมีความเข้มข้นที่แตกต่างกัน

ชุมชนต้นฟ้าง ปัจจัยภายในเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การเรียนรู้ภายในระหว่างคน ผู้นำภายในชุมชน ผ่านการประชุม วางแผน วิเคราะห์แลกเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง เช่น การวิเคราะห์สถานการณ์ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์สู่การทำเกษตรแบบใหม่ การจัดการป่าชุมชน การสร้างกฎระเบียบร่วม การจัดสรรทรัพยากร(น้ำทางการเกษตร) ให้ทั่วถึงทุกครอบครัวและสอดคล้องกับพื้นที่ปลูก การประชุมวางแผนอย่างต่อเนื่องเป็นการคิดค้นและสร้างการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจร่วมของคนในชุมชน ปัจจัยเสริมการประสานงานกับองค์กรหน่วยงานรัฐ และเครือข่ายในพื้นที่จังหวัดในระบบนิเวศเดียวกัน เป็นการทำให้ชุมชนตื่นตัวแลกเปลี่ยนกับภายนอก ร่วมมือประสานผลักดันให้เกิดภาคีทำงานร่วมในลักษณะเครือข่าย ทำให้ชุมชนขยายแนวคิดแลกเปลี่ยนกับชุมชนใกล้เคียง

ปัจจัยภายนอกเป็นปัจจัยหนุนเสริม ความรู้ ทรัพยากร ทุน ระบบการตลาดทำให้ชุมชนผ่านการวิเคราะห์ภายในนำสู่การปฏิบัติ เช่น การสนับสนุนการจัดการระบบตลาดจากบริษัทกาแฟฟู๊ดและสหกรณ์การเกษตรปัว การก่อตั้งธนาคารต้นไม้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ เพื่อสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายใน ปัจจัยทั้ง 3 ปัจจัยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนบนเงื่อนไขของเวลาและความเข้าใจภายในชุมชน โดยเฉพาะปัจจัยภายใน คน ความรู้ การถ่ายทอดความรู้จึงเกิดการปฏิบัติให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้

5. การเรียนรู้ภายในชุมชน การแลกเปลี่ยนภายใน การทำงานร่วมกันภายในคือการถ่ายทอดความรู้และการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนที่จะสามารถจัดระบบภายในชุมชนที่เหมาะสมกับการทำงานภายในชุมชน การพูดคุยแลกเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องของชุมชนต้นฟ้างทำให้ชุมชนแสวงหาทางออกของชุมชน รวมทั้งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อตอบสนองต่อส่วนรวมของคนในชุมชน เช่น การจัดการป่าชุมชน การแบ่งปันน้ำและการใช้ความรู้ร่วมของคนในชุมชนร่วมวางแผนการจัดระบบเกษตรกรรมที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและสังคม

6. ความรู้ องค์ความรู้และภูมิปัญญา องค์ความรู้และภูมิปัญญาภายในชุมชนยังมีอยู่ในชุมชนต้นฟ้าง ได้นำแบบแผนความรู้มาใช้ในการขับเคลื่อนภายในชุมชน เช่น การประชุมแลกเปลี่ยนเพื่อวางแผนการนำความเชื่อ พิธีกรรมมาเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า

การจัดระบบองค์ความรู้ สังเคราะห์ รวบรวมภูมิปัญญา ความรู้เป็นข้อจำกัดของชุมชน การใช้ความรู้ภายในชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยชุมชนเกิดขึ้นกับทุกชุมชน แต่การจัดการความรู้เพื่อให้ชุมชนภายนอกและสังคมยอมรับชุมชนและสังคมภายนอกมีข้อจำกัด การสังเคราะห์ความรู้ การถ่ายทอดความรู้หรือการเรียนรู้ความรู้ยังขาดการจัดการความรู้ภายในชุมชน

7. การเคลื่อนไหวของชุมชน การพัฒนาพื้นที่รูปธรรม การทำการเกษตรที่ตอบสนองรายได้ การดำเนินชีวิตสอดคล้องกับนิเวศน์คือความเข้มแข็งของชุมชน การวางแผนการผลิตทางการเกษตร การจัดการป่าชุมชน การจัดการน้ำโดยการแบ่งปันให้เท่าเทียม คือรูปธรรมในระดับชุมชน

การสื่อสารแลกเปลี่ยนกับภายนอก เครือข่ายในระดับพื้นที่นิเวศน์เดียวกันในพื้นที่จังหวัด ผลักดันรูปธรรมของชุมชนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับจังหวัดเป็นพื้นที่สาธารณะ การผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง เช่น การลดลงของพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ทดแทนด้วยการจัดระบบเกษตรกรรมยังไม่เป็นที่ยอมรับ

การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมภายในชุมชนจะทำให้เกิดผลกระทบทั้งระดับสาธารณะและระดับนโยบาย โดยเฉพาะชุมชนต้นผึ้งที่มีกิจกรรม แนวทางการพึ่งตนเองเป็นหลัก ผ่านการดำเนินกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม เช่น การระดมทุนภายใน การดูแลคนภายในชุมชน การจัดระบบเกษตรกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและระบบนิเวศน์

8. เป้าหมายร่วมของชุมชน การลดพื้นที่การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตทางการเกษตรที่มีหลายรูปแบบเพื่อลดการพึ่งพิงภายนอก คือเป้าหมายร่วมของคนในชุมชนต้นผึ้งที่ร่วมกันวิเคราะห์และเรียนรู้จากการปฏิบัติ เกิดรูปธรรมในระดับชุมชนสามารถพึ่งตนเอง ลดภาระหนี้สิน มีวิถีชีวิตวิธีการผลิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติและตอบสนองต่อรายได้ การดำเนินวิถีชุมชนบนพื้นฐานการทำเกษตรกรรมที่หลากหลายรูปแบบ

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนต้นผึ้ง ตำบลสถาน อำเภอปัว จังหวัดน่าน และชุมชนศรีบุญเรือง ตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน นอกจากปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายในและปัจจัยเสริม และองค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และด้านสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนศรีบุญเรือง ชุมชนต้นผึ้ง และ
ชุมชนบัวใหญ่

ปัจจัย	ชุมชนศรีบุญเรือง	ชุมชนต้นผึ้ง	ชุมชนบัวใหญ่
ด้านสังคม วัฒนธรรม	มีพัฒนาการทางสังคมที่ ก่อเกิดชุมชนจากคนพื้นถิ่นที่มา บุกเบิกที่ทำกิน มีความสัมพันธ์ ทางเครือญาติ มีกลไก ความสัมพันธ์ภายใน มีการ ผสมผสานกลไกและระบบ อาวุโสระบบเครือญาติที่มี ความสัมพันธ์สูงเป็นเครื่องมือ ในการขับเคลื่อนการทำงาน ภายในชุมชน ความเชื่อ พิธีกรรม ความรู้ภายในชุมชน ยังนำมา เป็นเครื่องมือที่ทำให้การทำงาน ภายในชุมชนเกิดการ เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะ พิธีกรรมที่นำไปใช้ในการจัดการ ทรัพยากรและนำมาพัฒนาให้ เกิดประโยชน์ กรณี การ พัฒนาการใช้สมุนไพร เป็นชุมชนดั้งเดิม มี ความสัมพันธ์ภายในชุมชน การ เปลี่ยนแปลงสังคมภายนอก การ เปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิต แต่ ก็ไม่ทำให้เกิดผลกระทบภายใน ชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน ได้ ถึงจะเกิดการเปลี่ยนแปลง ภายในชุมชนก็มีการปรับตัว บน พื้นฐานยังเป็นชุมชนที่มีสังคม	เป็นชุมชนที่อพยพจากชุมชน ใกล้เคียง เพื่อไปบุกเบิกที่ทำกิน มีความสัมพันธ์ในระบบเครือ ญาติและระบบอาวุโส ผสมกับ ผู้นำที่เป็นการผสมผสานทั้งคน รุ่นใหม่และอาวุโส ยังดำเนินวิถี ชีวิตดั้งเดิม และความเชื่อดั้งเดิม มีความสัมพันธ์ภายใน ชุมชน การเปลี่ยนแปลงสังคม ภายนอก การเปลี่ยนแปลงการ ดำเนินชีวิต แต่ก็ไม่ได้เกิดผล กระทบภายในชุมชนที่ส่งผล กระทบต่อชุมชนได้ ถึงจะเกิด การเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนก็ มีการปรับตัว บนพื้นฐานยังเป็น ชุมชนที่มีสังคม วัฒนธรรมที่ เข้มแข็ง	เป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีพัฒนาการ ร่วมกัน มีการวิเคราะห์ สถานการณ์โดยผู้นำร่วมกับคน ในชุมชน ทำให้เกิดการวิเคราะห์ ปัญหา สาเหตุของตนเอง มี ข้อมูลและมีแผนเรียนรู้ด้วยการ ปฏิบัติ มีการประสานกลไกทั้งที่ เป็นกลไกทางการ กลไก ธรรมชาติ จนเกิดเป็นกลไกการ ทำงานร่วมในรูปแบบสภา องค์กรชุมชน ใช้แผนชุมชน ท้องถิ่นจัดการตนเองตำบลบัว ใหญ่เป็นแนวทางการทำงาน ใช้ กิจกรรม เช่น บัญชีครัวเรือน การปลูกพืชสมุนไพร การออม ทรัพยากรภายในชุมชน ฯลฯ เป็น เครื่องมือเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ร่วม โดยมีเป้าหมายร่วม มีความ มั่นคงทางอาหาร ปลอดภัย สังคม มีสุข และกำหนดเป็นแผน กิจกรรม แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ทรัพยากร ธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมตำบลบัวใหญ่ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน

ปัจจัย	ชุมชนศรีบุญเรือง	ชุมชนต้นผึ้ง	ชุมชนบัวใหญ่
	วัฒนธรรมที่เข้มแข็ง		
ด้านเศรษฐกิจ	การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากการมีเป้าหมายเพื่อบริโภคสู่การมีเป้าหมายเพื่อรายได้ ประกอบรายจ่ายค่าอาหาร ค่าเช่าเรือน ค่าปัจจัยการผลิต ทำให้ชุมชนเกิดระบบการผลิตทางการเกษตร และส่งผลต่อการดำเนินชีวิตภายในชุมชน การลดลงของพื้นที่ป่า การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ จากการผลิตทางการเกษตร รายจ่ายเพิ่มขึ้น ภาวะหนี้สิน เกิดจากการเปลี่ยนเป้าหมายทางการผลิตที่เป็นการเพิ่มรายได้ ชุมชนศรีบุญเรืองกำลังประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจจากการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการเกษตรเพื่อยังชีพสู่การผลิตเป้าหมายเพื่อเป็นรายได้หลักจากข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง และเป็นโอกาสในการปรับเปลี่ยนภายในชุมชน ในขณะที่ชุมชนได้รับผลกระทบจากการที่มีเป้าหมายหลักรายได้เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวคิดของชุมชนต้นแบบให้	การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการเปลี่ยนเป้าหมายเพื่อเป็นรายได้ ทำให้ชุมชนเกิดการปรับตัว เช่น การลดพื้นที่การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์สู่การทำเกษตรที่มีหลายรูปแบบ และทำให้เกิดเป็นชุมชนที่เป็นต้นแบบในการลดพื้นที่การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ชุมชนยังลดความเสี่ยงจากการมีรายได้แหล่งเดียวและลดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และในขณะเดียวกันการพัฒนากระบวนการที่หลายรูปแบบมากขึ้น เป็นการปรับเปลี่ยนภายในชุมชนที่จะเป็นแนวทางการให้เกิดชุมชนต้นแบบในอนาคต ปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง และเป็นโอกาสในการปรับเปลี่ยนภายในชุมชน ในขณะที่ชุมชนได้รับผลกระทบจากการที่มีเป้าหมายหลักรายได้เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวคิดของชุมชนต้นแบบให้เกิดระบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในขณะที่ชุมชนกำลังประสบ	การพัฒนาข้อมูลภายในด้านเศรษฐกิจ เช่น การสำรวจหนี้สิน รายจ่ายด้านต่างๆ การรักษาพยาบาล ต้นทุนการผลิต การติดตามการเปลี่ยนแปลงการผลิต นำข้อมูลที่ค้นพบโดยชุมชนมาเป็นเครื่องมือในการทำงานโดยเฉพาะมีเป้าหมายร่วม “ปลดหนี้” ผ่านการดำเนินกิจกรรมร่วม การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโพด รวมกลุ่มการซื้อปัจจัยการผลิต การแสวงหาอาชีพเสริม การลดรายจ่าย โดยการปลูกพืชอาหาร

ปัจจัย	ชุมชนศรีบุญเรือง	ชุมชนต้นผึ้ง	ชุมชนบัวใหญ่
	เกิดระบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในขณะที่ชุมชนกำลังประสบปัญหารายได้ หนี้สิน เพื่อให้เกิดระบบคิดใหม่ภายใต้ระบบคิดตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงภายในชุมชน	ปัญหารายได้ หนี้สิน เพื่อให้เกิดระบบคิดใหม่ภายใต้ระบบคิดตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงภายในชุมชน	
ด้าน สิ่งแวดล้อม	ปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อมมีผลกับชุมชน การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ แต่ชุมชนยังขาดการวิเคราะห์ภายในเพื่อให้เห็นสถานการณ์ปัญหาและกำหนดทิศทางร่วมกันทั้งชุมชน ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งในมิติที่น่าสู่แนวทางการพึ่งตนเอง ในขณะเดียวกันสภาพภูมิอากาศ การถือครองที่ดินอย่างจำกัดก็ เป็นผลที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการผลิต เช่น การเพิ่มพื้นที่ปลูกข้าวโพดในพื้นที่สูง	การวิเคราะห์ชุมชนเพื่อหาทางเลือกของชุมชนต้นผึ้ง การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ก่อให้ เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ เช่น ขาดแคลนน้ำ อุณหภูมิที่เกิดขึ้น การแปรปรวนของฤดูกาล การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในชุมชน แหล่งน้ำอุปโภคบริโภค ดินเงินจากตะกอนดิน แหล่งดูดซับน้ำถูกทำลายจากการบุกเบิกป่า การใช้สารเคมีที่เพิ่มปริมาณขึ้น ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งในมิติที่น่าสู่แนวทางการพึ่งตนเอง ในขณะเดียวกันสภาพภูมิอากาศ การถือครองที่ดินอย่างจำกัดก็ เป็นผลที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการผลิต เช่น การ	การลดลงของพื้นที่ป่า ป่าต้นน้ำป่าตามลำห้วย ลำห้วยขนาดเล็ก 214 ลำห้วย เริ่มขาดแคลน การพังทลายหน้าดิน การใช้สารเคมีคือข้อตระหนักของชุมชน การกำหนดกิจกรรม การทำแนวกันไฟ การปลูกไม้ตามลำห้วย การอนุรักษ์พันธุ์พืช การทำแนว Contour การกันเขตพื้นที่ทำกินห่างจากลำห้วย 2 เมตร โดยมีเป้าหมายให้ป่าต้นน้ำมีความอุดมสมบูรณ์ เกิดการทำเกษตรผสมผสาน ลดการใช้สารเคมีสร้างพื้นที่อนุรักษ์โดยชุมชน ป่าชุมชน วังปลา โดยคาดหวังน้ำอุดมสมบูรณ์เพียงพอต่อการทำการเกษตร

ปัจจัย	ชุมชนศรีบุญเรือง	ชุมชนต้นผึ้ง	ชุมชนบัวใหญ่
		เพิ่มพื้นที่ปลูกข้าวโพดในพื้นที่สูง	

4.5 กระบวนการในการพัฒนาชุมชนต้นแบบด้านการเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ของชุมชนศรีบุญเรือง

1) การเตรียมการ

- 1.1) การรวบรวมข้อมูลพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางการเกษตร พื้นที่เกษตรกรรมชนิดของพืชที่ปลูก
- 1.2) การวิเคราะห์ปัญหาทางการเกษตรภายในชุมชน เศรษฐกิจ ด้านสิ่งแวดล้อม ความมั่นคงเรื่องอาหาร สุขภาพ
- 1.3) การนิยามความหมายรูปแบบ “เกษตรเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม” โดยชุมชน
- 1.4) ศึกษารูปแบบเกษตรเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ถอดบทเรียนการทำการเกษตรเพื่อเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
 - 1.4.1) ด้านเศรษฐกิจ
 - 1.4.2) ด้านความมั่นคงทางอาหาร
 - 1.4.3) ด้านสุขภาพ
 - 1.4.4) ด้านสิ่งแวดล้อม
- 1.5) คัดเลือกพื้นที่เรียนรู้ภายในชุมชน รูปแบบเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม พัฒนาสื่อ นวัตกรรมเจ้าของแปลงเรียนรู้
- 1.6) จัดกระบวนการศึกษาเรียนรู้ภายในชุมชน การศึกษาแลกเปลี่ยน จัดกลุ่มผู้สนใจภายใน

2) การดำเนินการ

- 2.1) การพัฒนาแปลงรูปธรรมในพื้นที่เกษตร ทำเกษตรบางส่วน โดยใช้ความหมาย นิยาม และรูปแบบของพื้นที่เรียนรู้

2.2) การสนับสนุนทรัพยากร ทุนในการทดลองปฏิบัติในแปลง ความรู้ เทคนิคการทำ เกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม จัดกระบวนการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องภายในชุมชน การบันทึกข้อมูล ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงโดยผู้ปฏิบัติ ต้นทุนรายได้ รายจ่าย บันทึกการทำงาน

3) การสรุปบทเรียนและขยายผล (ของผู้ปฏิบัติ)

3.1) การวิเคราะห์การทำงานของสมาชิกที่เรียนรู้การทำเกษตร

3.1.1) ด้านเศรษฐกิจ สุขภาพ อาหาร ด้านสิ่งแวดล้อม

3.1.2) ด้านเทคนิคทางการเกษตร

3.2) การเชื่อมโยง วิเคราะห์ การเปลี่ยนแปลงจากภายนอก จากผู้มีความรู้จาก ภายนอก ปราชญ์ชาวบ้าน นักวิชาการที่เชื่อมโยงกับรูปธรรมที่เกิดขึ้น และ การร่วมวางแผน พัฒนาการทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมกับหน่วยงาน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล เกษตรตำบลภายในพื้นที่

3.3) จัดกระบวนการเรียนรู้ร่วม การศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายนอกและภายใน ชุมชน ผู้ปฏิบัติ หน่วยงานสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

3.4) พัฒนาสื่อเพื่อขยายผล เพื่อเผยแพร่

3.4.1) เทคนิค รูปแบบ

3.4.2) แนวคิด สมาชิกผู้ปฏิบัติ

3.4.3) ความหมาย เกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมของชุมชน

3.4.4) ผลที่เกิดขึ้นกับอาหาร สุขภาพ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ

4.6 กระบวนการในการพัฒนาสู่ชุมชนต้นแบบ การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1) การเตรียมการ

1.1) วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงด้านธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ผลกระทบต่อวิถีชีวิต ด้านการเกษตร ด้านสุขภาพ อาหาร

1.2) การใช้ข้อมูลแผนที่ทำมือ แผนที่ 1:50,000 เพื่อให้เห็นรายละเอียดรายแปลง ขอบเขตพื้นที่ทำกิน พื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่ป่า

1.3) การสรุปผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในชุมชน แลกเปลี่ยนสื่อสาร ทำความเข้าใจอย่างต่อเนื่อง

1.4) วางแผนกำหนดเป้าหมายร่วมกัน การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านเกษตรกรรม ด้านการจัดการป่า ด้านการจัดการน้ำ ด้านการจัดการดิน

2) ขั้นตอนการทำงาน

2.1) การแบ่งพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าชุมชน พื้นที่ทำกิน พื้นที่รายแปลง โดยเริ่มจากแผนที่ทำมือและนำความรู้ทางสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS) มาใช้ร่วมทั้งการพัฒนาแผนที่ 3 มิติ

2.2) พัฒนาแผนที่ทำมือ สร้างการมีส่วนร่วม พัฒนาเป็นการใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์เป็นข้อมูล

2.2.1) การดำเนินกิจกรรม

2.2.1.1) การจัดการป่าโดยชุมชน การสำรวจพื้นที่พืชในป่า การกำหนดแนวเขต การสร้างสำนักร่วมผ่านการสร้างกติการ่วมของชุมชน ทำแนวกันไฟ การกำหนดแผนการทำงาน การจัดการป่าชุมชนรายปี

2.2.1.2) การจัดการทรัพยากรในไร่นา การสำรวจการทำเกษตรในมิติการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ก) การสำรวจรูปแบบการเกษตรที่ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม แนว Contour การทำเกษตรผสมผสาน การวางแผนการปลูกพืชหลักสลับพืชรอง ฯลฯ

ข) การรวบรวมข้อมูลโดยเจ้าของแปลงเกษตรด้านการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม

ค) การพัฒนาสื่อเพื่อให้เกิดการสื่อสาร การทำเกษตรเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน

2.2.1.3) การจัดการน้ำโดยชุมชนที่เป็นการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ก) รวบรวมรูปแบบการจัดการภายในชุมชน และรูปแบบการจัดการน้ำในไร่นา

ข) ประมวลสรุปรูปแบบการจัดการน้ำภายในชุมชน

2.3) การสร้างเวทีแลกเปลี่ยนรูปแบบการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้านการจัดการป่า การจัดการระบบเกษตร การจัดการน้ำของชุมชน สร้างความเข้าใจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

2.4) สนับสนุนทรัพยากร ความรู้และผู้ประสานงานภายในชุมชน ทูบ กองทุนร่วมทั้งกองทุนจากภายนอกและกองทุนจากภายใน รวมทั้งแรงงาน เครื่องมือ อุปกรณ์ในการจัดการทรัพยากรภายในชุมชน เช่น เครื่องมือในการทำแนวกันไฟ ถังน้ำ หรือแม้แต่อาหารบางส่วน โดยการสร้างแนวทางการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับหน่วยงานสนับสนุน

3) การสรุปบทเรียนและขยายผล

3.1) การประมวลสรุปร่วมกัน

3.1.1) รูปแบบ แนวคิด การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3.1.2) การพัฒนานักสื่อสารภายใน

3.1.3) การพัฒนาสื่อ

3.2) การเผยแพร่ ขยายผล การแลกเปลี่ยนกับชุมชนใกล้เคียง การศึกษาดูงาน

3.3) การประมวล วิเคราะห์เพื่อพัฒนารูปแบบ แนวคิด การวางแผนดำเนินการใน

อนาคต

4.7 กระบวนการในการพัฒนาชุมชนต้นแบบด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น

1) การเตรียมการ

1.1) การเตรียมข้อมูล

1.1.1) การสำรวจความหลากหลายของพืชพันธุ์

1.1.2) ความรู้จากการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายของพันธุ์กรรม

ท้องถิ่น สมุนไพร อาหาร ไม้ใช้สอย

1.1.3) สำรวจความหลากหลายของพืชในสำหรับอาหารท้องถิ่น

1.1.4) การขยายพันธุ์ การนำไปใช้ประโยชน์ ใบ ผล หัว ฯลฯ

1.2) เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนและผู้เชี่ยวชาญภายนอก สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นแนวทางการรวบรวมข้อมูลโดยชุมชน ออกแบบฟอร์มการเก็บข้อมูล การสำรวจข้อมูล

1.3) การสร้างเวทีแลกเปลี่ยน การใช้ประโยชน์ ความรู้ภายในชุมชน ชนิด ประเภทพืช สำหรับอาหาร การประกอบอาหาร การถนอมอาหาร

1.4) การรวบรวมเป็นข้อมูล “ความรู้ชุมชน” ภูมิปัญญาของชุมชน เป็นเอกสารเพื่อแลกเปลี่ยนและพัฒนาภายใน

2) การดำเนินการ

2.1) การพัฒนากลุ่มผู้สนใจผ่านการเก็บข้อมูลแลกเปลี่ยนกัน จัดกลไกโครงสร้าง

2.2) วางเป้าหมายร่วม วางแผนการทำงาน

2.3) การเพิ่มทักษะ ความรู้ ความมั่นใจ ผ่านการศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนกับกลุ่มพื้นที่ที่ประสบผลสำเร็จ

2.4) การพูดคุยเป้าหมาย การพัฒนาสู่การเพิ่มรายได้

3) การสรุปบทเรียนและวางแผนระยะยาว

3.1) การประสานกับหน่วยงานเอกชน กลุ่มสหกรณ์ภายนอก เรียนรู้การดำเนินการธุรกิจ

3.2) การระดมทุน ทุนภายใน การพัฒนาในระดับครอบครัวเพื่อพัฒนาสู่การเพิ่มรายได้ในระดับครอบครัว

แผนนี้เป็นแนววิถีสภาพรวมกระบวนการ เป็นการนำแผนมาสู่การปฏิบัติร่วมกับชุมชน โดยที่สำคัญแผนต้องได้รับความเห็นชอบของคนในชุมชนและสร้างการปฏิบัติ โดยนำกระบวนการพัฒนาทั้ง 3 ด้าน สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาเป็นแผนร่วมของชุมชนและให้เป็นที่ยอมรับ รับรู้ของคนในชุมชน

4.8 ปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จในการพัฒนาพื้นที่ชุมชนศรีบุญเรืองให้เป็นชุมชนต้นแบบ

1. มีการรื้อฟื้นความรู้และภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนศรีบุญเรือง เช่น พิธีกรรมความเชื่อในการดูแลป่าในการทำเกษตรกรรม ความเชื่อของการทำนา ความเชื่อกับน้ำ เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันผ่านความเชื่อของชุมชน

2. การวิเคราะห์พัฒนาการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตทางการเกษตร การเปลี่ยนแปลงจากนาข้าวเพื่อบริโภค การปลูกพืชไร่ ผลไม้เพื่อบริโภคและยังชีพ ผู้การเปลี่ยนแปลงเป้าหมายการผลิต เปรียบเทียบรายจ่าย รายรับ การสูญเสียต้นทุนที่เป็นธรรมชาติ การลดลงของป่า การตื้นเขินของแหล่งน้ำธรรมชาติ การลดลงของอาหารในธรรมชาติจากการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้น

3. การพัฒนาศักยภาพผู้นำ ผู้นำแนวคิด การวิเคราะห์สถานการณ์ ผู้นำกิจกรรมทั้งในระดับครอบครัวและระดับกลุ่มภายในชุมชน ผ่านการมีรูปธรรมภายในชุมชน รวมทั้งขยายจำนวนสมาชิกในการดำเนินกิจกรรมทั้งในระดับครอบครัว ในระดับกลุ่ม การพัฒนากลไกการทำงานภายในชุมชนจำเป็นต้องมีทั้ง 2 ลักษณะ กลไกที่เป็นทางการ กรรมการคุ้ม กรรมการหมู่บ้าน กลไกที่เป็นกลไกธรรมชาติของชุมชน เช่น เครือญาติ กลุ่มในระบบนิเวศน์เดียวกัน กลุ่มผู้อาวุโส เป็นเวทีแลกเปลี่ยน กำหนดการดำเนินงาน วิเคราะห์สถานการณ์ให้เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

4. การประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบลพงษ์ เพื่อเสนอแผนของชุมชน การประสานกับหน่วยงานให้สนับสนุนความรู้ ทุน ในการดำเนินกิจกรรมภายในชุมชน ที่สำคัญระดับชุมชน ชุมชนศรีบุญเรืองต้องมีแผนการพึ่งตนเองในระยะยาว ที่มีองค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน คือ ด้าน การทำการเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีเป้าหมายร่วมกันของชุมชน

5. การพัฒนา แลกเปลี่ยนความรู้ภายใน เช่น รูปแบบการจัดการน้ำ รูปแบบการปลูกพืชผัก ฟื้นฟูบ้าน ประสพการณ์การระดมทุนภายใน รูปแบบการทำเกษตรเพื่อให้เกิดการขยายผล ผ่านการเรียนรู้ร่วมกัน การทำสื่อเผยแพร่ภายในชุมชน

6. การประชุมแลกเปลี่ยนประจำเดือนอย่างต่อเนื่องของผู้นำ ผู้ปฏิบัติ สรุปบทเรียนของการทำงานผ่านการแลกเปลี่ยน มีประสพการณ์การทำงานทั้งในระดับปัจเจก (ครอบครัว) และระดับกลุ่ม

7. มีการพัฒนาแผนควบคู่กับการปฏิบัติ เช่น แผนการจัดการทรัพยากรภายในชุมชน แผนการจัดการระบบเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม แผนการเพิ่มรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น และกำหนดเป้าหมายร่วมกันเป็นรายปี เช่น เป้าหมายร่วมใน

การเพิ่มขึ้นของพื้นที่ป่า การลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

8. การกำหนดเป้าหมายร่วมของชุมชน เพื่อให้เป็นฉันทามติร่วม จะทำให้ชุมชนมีพลังและสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแผน

ในส่วนที่สำคัญของชุมชนต้นแบบที่สามารถเปลี่ยนให้นำสู่เป้าหมาย 1. ปัจจัยภายในชุมชน การทำให้เกิดกลไกร่วมภายใน การมีผู้นำที่มีคุณภาพและปริมาณ การมีผู้ปฏิบัติ (ผู้ตาม) ที่มีรูปธรรม มีความรู้ที่คิดค้นภายในชุมชน ผสมผสานกับความรู้ภายนอก 2. การวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่ (ต้นทุน) ดิน น้ำ ป่า ลักษณะภูมินิเวศน์ วัฒนธรรม เช่น การวิเคราะห์ลักษณะภูมิประเทศของชุมชนศรีบุญเรืองผ่านการทำความเข้าใจที่มีอยู่ร่วมกับแผนที่ทางภูมิศาสตร์เพื่อวางแผนการผลิต วางแผนการทำงาน กำหนดเป้าหมายร่วม 3. การประสานให้เกิดการสนับสนุนจากภายนอก (ทุน ความรู้ เครื่องมือ) เช่น ครอบครัวต้นแบบการทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม แหล่งเรียนรู้เรื่องสมุนไพร ฯลฯ

เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องที่ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญและสัมพันธ์จากการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกชุมชน เช่น การเปลี่ยนแปลงเป้าหมายการผลิตที่ตอบสนองกับรายได้ จำเป็นต้องสร้างความเข้าใจกับชุมชนถึงต้นทุนธรรมชาติที่ถูกทำลาย และการคิดมูลค่าของทรัพยากรธรรมชาติ จะเป็นข้อมูลของชุมชนในการวิเคราะห์ระบบเศรษฐกิจจากภายนอก เช่น การคิดมูลค่าการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนให้เห็นมูลค่าที่แท้จริง การสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม การรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ชุมชน การรื้อฟื้นพิธีกรรม ความเชื่อภายในชุมชน เช่น ระบบอาวุโส ระบบเครือญาติ ความสัมพันธ์ความเชื่อระหว่างคนในชุมชนกับธรรมชาติ การที่ชุมชนมีลักษณะภูมินิเวศน์ในการตั้งบ้านเรือนและที่ทำกินที่เหมาะสมจะทำให้ชุมชนมีต้นทุนในการเปลี่ยนแปลงที่สูง ที่ดอน ที่ราบ จะเอื้อประโยชน์กับชุมชน

ปัจจัยทั้ง 9 ประการ และที่สำคัญ 3 ประการบนเงื่อนไขที่มาเกี่ยวข้อง 3 เงื่อนไขที่จะทำให้ชุมชนศรีบุญเรืองเป็นชุมชนต้นแบบไม่ได้วิเคราะห์เพียง 3 ด้าน ด้านการทำการเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการวิเคราะห์และกำหนดเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนเป็นชุมชน

ที่สามารถลดการพึ่งพิงภายนอก เพื่อเพิ่มศักยภาพของชุมชนในการพึ่งตนเอง โดยต้องคำนึงถึง การอนุรักษ์และพัฒนาภายในอย่างสมดุลเพื่อพัฒนาชุมชนต้นแบบ

4.9 ข้อเสนอแนะกระบวนการในการขับเคลื่อนชุมชนศรีบุญเรือง

ข้อเสนอในการพัฒนาชุมชนศรีบุญเรืองสู่ชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จด้านการทำการเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. การพัฒนาข้อมูล แผน ภายในครอบครัวชุมชน เพื่อกำหนดเป้าหมายร่วมของชุมชน เช่น การกำหนดพื้นที่การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ การกำหนดเป้าหมายการลดพื้นที่ปลูกข้าวโพด โดยการทำเกษตรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
2. การพัฒนาศักยภาพผู้นำและพัฒนากลไกในการขับเคลื่อนเพื่อให้ผู้นำชุมชนเท่าทันการเปลี่ยนแปลง การเพิ่มเทคนิค ทักษะการทำเกษตรเชิงพานิช ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ การทำลายป่า และภัยพิบัติทางธรรมชาติ การเปลี่ยนมือการถือครองที่ดิน มีความสัมพันธ์กัน
3. การผสมผสานความรู้ดั้งเดิมกับความรู้และเทคโนโลยีจากภายนอกเพื่อให้ชุมชนเรียนรู้และนำไปใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม เพื่อเป็นการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร
4. การสรุปบทเรียนและรูปแบบการทำเกษตรที่เหมาะสมกับชุมชน คำนึงถึงรายได้ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม สามารถพึ่งตนเองได้
5. การพัฒนานักสื่อสารภายในชุมชน เพื่อให้เกิดการเผยแพร่รูปแบบชุมชนต้นแบบศรีบุญเรือง ให้กับชุมชนในภูมิภาคอื่นเพื่อให้เกิดการขยายผล

4.10 แผนการทำการเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านศรีบุญเรือง เป็นแผนรวมเพื่อเป็นกรอบไปกำหนดกระบวนการร่วมกันกับชุมชนในแต่ละด้าน

4.10.1 การกำหนดเป้าหมายร่วมกันของชุมชนและเป้าหมายย่อย

- 1) การทำการเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
- 2) การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ
- 3) การสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น

4) เป้าหมายร่วมของชุมชน

4.10.2) พัฒนากลไกการทำงาน 3 ประเด็นหลัก

- 1) การทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
- 2) การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ
- 3) การสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น

การสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ วิเคราะห์สถานการณ์ภายนอก ภายในอย่างต่อเนื่อง เป็นเวทีให้ผู้เรียนรู้จากการปฏิบัติได้แลกเปลี่ยน

4.10.3) การพัฒนาศักยภาพผู้นำ

- 1) การศึกษานอกระบบ เรียนรู้ชุมชน ในภูมิทัศน์เดียวกัน
- 2) การเรียนรู้ การเก็บข้อมูลภายในชุมชนจากประเด็นร่วม
- 3) การเผยแพร่ แลกเปลี่ยน สื่อสารภายในชุมชนและภายนอก

4.10.4) การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมทั้ง 3 ประเด็น (ทุน ความรู้ เครื่องมือ วิถีคิด)

- 1) ระดับครอบครัว
- 2) ระดับกลุ่ม
- 3) ระดับชุมชน

4.10.5) การประสาน การสนับสนุนจากภายนอกและภายในชุมชน

- 1) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น
- 2) หน่วยงานในพื้นที่

4.10.6) การสรุปและประมวลบทเรียน ผลงานเผยแพร่

- 1) หนังสือ
- 2) สื่อ ทวี
- 3) สื่อคอมพิวเตอร์
- 4) VCD
- 5) การสรุปบทเรียนความก้าวหน้า
- 6) การเปรียบเทียบเป้าหมาย

4.10.7) การพัฒนานักสื่อสารภายในชุมชน เพื่อให้เกิดการเผยแพร่จากคนภายในชุมชน

บทที่ 5

วิจารณ์ผลการศึกษาวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จด้านการทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่าการที่ชุมชนศรีบุญเรืองจะพัฒนาสู่ชุมชนต้นแบบหรืออีกนัยยะ ชุมชนเข้มแข็ง โดยเฉพาะ 3 ด้านหลัก 1.ด้านการทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม 2.ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และ 3.ด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้อค้นพบ 9 ประการ 3 ปัจจัยหลัก และต้องคำนึงถึงเงื่อนไข 3 ด้าน ที่ทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาสู่ชุมชนต้นแบบ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

ข้อค้นพบที่จะเป็นเครื่องมือในการทำงานของเจ้าหน้าที่ที่ทำงานในระดับพื้นที่และผู้นำในชุมชนและที่สำคัญ คนในชุมชนต้องทำความเข้าใจกับข้อค้นพบ เช่น จากข้อค้นพบชุมชนที่จะสามารถเป็นชุมชนต้นแบบได้ ต้องเป็นชุมชนที่มีความเชื่อว่า “ชุมชนมีความรู้และมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง” เป็นความเชื่อพื้นฐานของเจ้าหน้าที่ และผู้นำ

ปัจจัยทั้ง 9 ประการ 3 ปัจจัยหลักและเงื่อนไข 3 ด้าน จากการรวบรวมข้อมูลเปรียบเทียบ 2 ชุมชนต้นแบบ ชุมชนต้นผึ้ง ตำบลสถาน อำเภอปัว จังหวัดน่าน และชุมชนบัวใหญ่ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน ที่มีลักษณะการแก้ไขปัญหาเพื่อหาทางออกบนฐานการทำงาน 3 ด้าน

1. ด้านการทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ปัจจัยและเงื่อนไขที่สำคัญเกิดจากการวิเคราะห์ข้อมูลภายในชุมชน ปัจจัยภายใน ความรู้ แขนงนำ และลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสม การแลกเปลี่ยนข้อมูลของชุมชนที่ประสบปัญหาอยู่ ซึ่งเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจของชุมชน การมีเป้าหมายร่วมกันของชุมชน เช่น ชุมชนต้นผึ้งมีเป้าหมายร่วมในการลด เลิกปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และเริ่มต้นพัฒนาระบบเกษตรที่มีหลายรูปแบบ มีแผนการผลิต มีรายได้ทั้งระยะสั้น ระยะยาว และมีการพัฒนาระบบการทำเกษตรอย่างต่อเนื่อง

ชุมชนบัวใหญ่ ปัจจัยที่สำคัญ การมีเป้าหมายร่วม มีการประสานองค์กรภายนอกสนับสนุน การพัฒนาแผน การวางเป้าหมายระยะสั้นและระยะยาวเป็นสิ่งสำคัญ ชุมชนบัวใหญ่มีเป้าหมาย ปี พ.ศ.2559 ด้านการเกษตรมีอาหารธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีการผลิตอาหารให้เพียงพอในชุมชน ระยะยาว ปี พ.ศ.2565 มีเป้าหมายมีความมั่นคงเรื่องอาหาร

ชุมชนต้นแบบ 2 ชุมชนในการดำเนินกิจกรรมมีปัจจัยใกล้เคียงกัน ผู้นำ มีแผนงาน มีการวิเคราะห์ข้อมูลและที่สำคัญคำนึงถึงระบบเศรษฐกิจของตัวเอง รายได้ระยะสั้น ระยะยาวกับค่าใช้จ่ายรายวัน

ปัจจัยที่จะทำให้ชุมชนศรีบุญเรืองเป็นชุมชนต้นแบบด้านการทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้วยลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสม ที่ราบ ที่ดอน ที่นา มีลำน้ำไหลผ่าน ปัจจัยภายในการพัฒนาผู้นำทั้งปริมาณและคุณภาพ การกำหนดเป้าหมายร่วมกันของชุมชน การพัฒนาแผนการทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมร่วมกัน มีแปลงต้นแบบภายในชุมชนที่สามารถเรียนรู้ได้ โดยต้องได้รับการสนับสนุนจากปัจจัยภายนอก องค์กร หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ความรู้ ทุนในการเริ่มต้น ในลักษณะการทดลองปฏิบัติ และที่สำคัญกลไกภายในชุมชน กลุ่ม เครือข่ายของชุมชน การประสานเครือข่ายชุมชนในภูมิวนาศาสตร์ใกล้เคียงเป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเกิดพลัง

2. ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนต้นแบบชุมชนต้นผึ้งมีรูปธรรมในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นรูปธรรม เป็นพื้นที่ปลอดจากการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และการจัดการทรัพยากรน้ำให้เพียงพอกับระบบเกษตร รวมทั้งการวางแผนระบบการทำเกษตรที่หลากหลาย ปัจจัยที่สำคัญของชุมชนต้นผึ้งที่สามารถเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวสู่การฟื้นฟูป่าชุมชน และการทำเกษตรหลายรูปแบบ

ปัจจัยภายในชุมชน การวิเคราะห์สถานการณ์ให้เท่ากัน มีกลไกโครงสร้างภายใน มีระบบอาวุโสและเครือข่าย ยังมีความเชื่อระหว่างคนกับธรรมชาติ และที่สำคัญการมีเป้าหมายร่วมกันของชุมชน คือปัจจัยที่สำคัญ ปัจจัยเสริม ความรู้การจัดการป่าชุมชน การพัฒนากระบวนการแบบ การแบ่งปันน้ำทางการเกษตรและฟื้นฟูป่าชุมชน เกิดขึ้นจากปัจจัยภายนอก การประสานงานกับองค์กรภายนอก เครือข่ายชุมชนใกล้เคียงให้มาหนุนเสริม การจัดการใช้ที่ดิน การแก้ไขปัญหาการถือครองที่ดิน การแบ่งพื้นที่ป่าชุมชน พื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่ทำกินเพื่อที่อยู่อาศัย แต่ในขณะเดียวกัน กลไกการทำงานภายในมีความจำเป็น

ชุมชนศรีบุญเรืองมีปัจจัยภายนอกและปัจจัยเสริมเป็นจุดเด่น การประสานงาน การหนุนเสริมองค์กรภายนอก รวมทั้งปัจจัยเสริม การประสานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและในส่วนของกลไก ความเชื่อ พัฒนาการร่วมทั้งประวัติศาสตร์ของชุมชนเป็นจุดแข็ง การพัฒนาศักยภาพภายใน การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ การพัฒนากลไกที่มีเป้าหมายร่วมกัน การวางแผนออกแบบการจัดการน้ำ จัดการระบบเกษตร จัดการป่า โดยกลไกแกนนำจะสามารถขับเคลื่อนด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

3. ด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนต้นแบบชุมชนต้นผึ้งเป็นการลดรายจ่ายของครัวเรือนจากความหลากหลายทางธรรมชาติ โดยอาศัย

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การเพิ่มความหลากหลายของอาหารในพื้นที่ที่อยู่อาศัย ซึ่งเกิดจากวิถีวัฒนธรรมภายในชุมชน มีผักบริโภคใกล้ที่อยู่อาศัย ที่สำคัญ ปัจจัยภายนอก นโยบายของรัฐ เช่น โครงการลดรายจ่ายในครัวเรือน เช่น การปลูกผัก การเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาหาร ชุมชนต้นแบบยังไม่มีความชัดเจนมากนัก ในส่วนของชุมชนบัวใหญ่ การแสวงหาทางเลือกจากภูมิปัญญาการจักสาน การทอผ้า การรื้อฟื้นวัฒนธรรมการบริโภคเกิดจากปัจจัยภายนอกชุมชนเป็นหลัก

ชุมชนศรีบุญเรืองเป็นชุมชนที่มีรูปธรรมในการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยทั้งปัจจัยภายใน ความรู้ดั้งเดิมเรื่องสมุนไพรและความหลากหลาย พืชพันธุ์พื้นบ้าน มีปัจจัยภายนอก หน่วยงานเข้าไปสนับสนุนซึ่งเป็นจุดแข็งของชุมชนศรีบุญเรือง

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จด้านการทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้สู่ชุมชนต้นแบบคือชุมชนต้นฝั่งตำบลสถาน อำเภอปัว จังหวัดน่าน ชุมชนต้นแบบกับชุมชน ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน่าน้อย จังหวัดน่าน ชุมชนที่จะพัฒนาสู่ชุมชนต้นแบบค้นพบว่าปัจจัย 9 ประการ ปัจจัยหลัก 3 ประการ มีเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง 3 ด้าน

1. ชุมชนมีความรู้และภูมิปัญญาดั้งเดิมและมีการสืบทอดวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เช่น พิธีกรรม ความเชื่อ และปรับเปลี่ยนเป็นเครื่องมือในการทำงานภายในชุมชน
2. การพัฒนาการทางด้านเกษตรกรรมที่เกี่ยวพันกับมิติด้านสิ่งแวดล้อม, เศรษฐกิจ และความเหมาะสมกับระบบนิเวศน์ การผลิตที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิต รวมทั้งการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตทางการเกษตร
3. กลไก โครงสร้าง องค์ประกอบและความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับธรรมชาติ การผสมผสานกันระหว่างกลไกใหม่ กลไกที่เป็นทางการ เช่น กรรมการหมู่บ้าน กรรมการกลุ่มกับกลไกดั้งเดิม เช่น กลุ่มเครือญาติ กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเดียวกัน กลุ่มผู้อาวุโสของชุมชน รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ และการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ
4. ผู้นำ ผู้ปฏิบัติการและสมาชิกภายในชุมชนที่เป็นทั้งผู้นำความคิด ผู้นำการปฏิบัติ กลุ่มสมาชิกที่เรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกันภายในชุมชน รวมทั้งปริมาณและคุณภาพ จำนวนของผู้นำ ผู้ปฏิบัติและสมาชิก โดยเฉพาะผู้นำที่เป็นผู้นำทางความคิดและผู้นำในการปฏิบัติต้องมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของกิจกรรมที่มีการเคลื่อนไหวภายในชุมชน
5. ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ปัจจัยจากภายนอก เช่น องค์กรหน่วยงานจากภายนอก แผนและนโยบายของรัฐ รวมทั้งความรู้ที่ชุมชนได้รับ ความรู้ใหม่ ปัจจัยเสริม ระบบนิเวศน์ที่มีความเหมาะสม การประสานงาน การประสานแผนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ปัจจัยภายใน กลไกภายในชุมชน การเรียนรู้ สรุป แลกเปลี่ยน วิเคราะห์สถานการณ์ วางแผนและกำหนดเป้าหมายร่วม รวมทั้งมีการปฏิบัติการในพื้นที่

6. การจัดการความรู้ การจัดการองค์ความรู้ การพัฒนาความรู้ภายในชุมชนเพื่อให้ชุมชนเกิดการแลกเปลี่ยนนำสู่การปฏิบัติ การพัฒนาสื่อภายในเพื่อสื่อสารสู่สาธารณะ ทั้งสื่อเผยแพร่ นักสื่อสารภายในชุมชน

7. การขับเคลื่อนกิจกรรมภายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่น การประชุม การหารือ การวางแผนร่วมกัน การปฏิบัติการทั้งในระดับครอบครัวและระดับชุมชน เรียนรู้จากการปฏิบัติจนเกิดรูปธรรมในการเปลี่ยนแปลง

8. การมีแบบแผนการจัดการทรัพยากรภายในชุมชน เป็นการรับรู้ร่วมกัน เช่น แผนการจัดการระบบเกษตรกรรม แผนการจัดสรรทรัพยากรที่เหมาะสมกับการทำการเกษตร

9. เป้าหมาย และการสร้างเป้าหมาย สร้างความเข้าใจร่วมของชุมชนเพื่อที่จะสร้างแรงบันดาลใจในการดำเนินการขับเคลื่อนให้บรรลุเป้าหมาย

ปัจจัยทั้ง 9 ประการของ ชุมชนต้นแบบแต่มีความเข้มข้นของระดับความสำคัญของแต่ละชุมชนแตกต่างกันบนพื้นฐานบริบทของชุมชน ปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของการเป็นชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จด้านการทำการเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัจจัยที่สำคัญแบ่งเป็น 3 ปัจจัยหลัก คือ

1. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่ทำให้ชุมชนสามารถเป็นชุมชนต้นแบบคือ ปัจจัยภายในของชุมชน เช่น การที่ชุมชนมีพัฒนาการร่วม มีความรู้ดั้งเดิมและมีการถ่ายทอดความรู้ มีโครงสร้างภายใน ทั้งแกนนำ สมาชิกผู้ปฏิบัติ ปัจจัยภายในเป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนสามารถใช้ศักยภาพของชุมชนให้เกิดการขับเคลื่อนให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันของชุมชน

2. ปัจจัยเสริม ลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสม การวิเคราะห์สถานการณ์จากเวทีแลกเปลี่ยนภายในชุมชนเพื่อกำหนดแผนงาน กิจกรรม เป้าหมาย รวมทั้งการประสานกับหน่วยงานรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ทำงานในพื้นที่ ความรู้ เทคโนโลยี ทุนที่หน่วยงานจากภายนอกสนับสนุน

3. ปัจจัยภายนอก นโยบายและแผนงานของหน่วยงาน กระทรวง กรมของรัฐบาล เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณและการขยายผลภายในชุมชน และขยายผลพื้นที่ในเขตปกครองและระบบภูมินิเวศน์เดียวกัน เช่น ความรู้และเทคโนโลยี เครื่องมือ ทุน บุคลากรที่สามารถสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขยายผลได้อย่างรวดเร็ว

ปัจจัยทั้ง 3 ปัจจัยมีความสัมพันธ์ การจัดการจัดระบบปัจจัยภายในจะเป็นฐานในการทำงานขับเคลื่อนของชุมชน ทุน บุคลากร ความรู้ เทคโนโลยีที่นำเข้าสู่ชุมชนที่จะสามารถใช้ประโยชน์

สูงสุด เกิดจากการจัดเตรียมความพร้อมภายในของชุมชน คน กลไก กฎระเบียบ กติกา รวมทั้งการผสมผสานความรู้ทั้งภายในภายนอกชุมชน

เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง 3 ด้าน

1) เศรษฐกิจ เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการเปลี่ยนเป้าหมายของการผลิตสู่การผลิตเพื่อเป็นรายได้หลัก ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง จากการผลิตเพื่อตอบสนองการดำเนินชีวิตบนความจำเป็นพื้นฐานสู่การผลิตเพื่อเป็นรายได้หลักของคนในชุมชน

2) สังคม วัฒนธรรม เป็นองค์ประกอบที่ทำให้ชุมชนขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลงชุมชนสู่เป้าหมายร่วม ยังเป็นจุดแข็งของชุมชน

3) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บริบทของชุมชนที่มีองค์กรในลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสมในการตั้งบ้านเรือน พื้นที่ที่เหมาะสมกับการผลิตทางการเกษตร

จากปัจจัย 9 ประการ ปัจจัยหลัก 3 ประการมีเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง 3 ด้าน ชุมชนศรีบุญเรืองที่จะเป็นชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จด้านการทำการเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น จำเป็นต้องมี

1. มีการรื้อฟื้นความรู้และภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนศรีบุญเรือง เช่น พิธีกรรมความเชื่อในการดูแลป่าในการทำเกษตรกรรม ความเชื่อของการทำนา ความเชื่อกับน้ำ เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันผ่านความเชื่อของชุมชน
2. การวิเคราะห์พัฒนาการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตทางการเกษตร การเปลี่ยนแปลงจากนาข้าวเพื่อบริโภค การปลูกพืชไร่ ผลไม้เพื่อบริโภคและยังชีพ สู่การเปลี่ยนแปลงเป้าหมายการผลิต เปรียบเทียบรายจ่าย รายรับ การสูญเสียต้นทุนที่เป็นธรรมชาติ การลดลงของป่า การสิ้นเงินของแหล่งน้ำธรรมชาติ การลดลงของอาหารในธรรมชาติจากการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้น

3. การพัฒนาศักยภาพผู้นำ ผู้นำแนวคิด การวิเคราะห์สถานการณ์ ผู้นำกิจกรรมทั้งในระดับครอบครัวและระดับกลุ่มภายในชุมชน ผ่านการมีรูปธรรมภายในชุมชน รวมทั้งขยายจำนวนสมาชิกในการดำเนินกิจกรรมทั้งในระดับครอบครัว ในระดับกลุ่ม การพัฒนากลไกการทำงานภายในชุมชนจำเป็นต้องมีทั้ง 2 ลักษณะ กลไกที่เป็นทางการ กรรมการคุ้ม กรรมการหมู่บ้าน กลไกที่เป็นกลไกธรรมชาติของชุมชน เช่น เครือญาติ กลุ่มในระบบนิเวศเดียวกัน กลุ่มผู้อาวุโส เป็นเวที

แลกเปลี่ยน กำหนดการดำเนินงาน วิเคราะห์สถานการณ์ให้เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

4. การประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบลพงษ์ เพื่อเสนอแผนของชุมชน การประสานกับหน่วยงานให้สนับสนุนความรู้ ทู่น ในการดำเนินกิจกรรมภายในชุมชน ที่สำคัญระดับชุมชน ชุมชนศรีบุญเรืองต้องมีแผนการพึ่งตนเองในระยะยาว ที่มีองค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน คือ ด้าน การทำการเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้าง รายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีเป้าหมายร่วมกันของชุมชน

5. การพัฒนา แลกเปลี่ยนความรู้ภายใน เช่น รูปแบบการจัดการน้ำ รูปแบบการปลูกพืชผัก ฟ้าบ้าน ประสบการณ์การระดมทุนภายใน รูปแบบการทำเกษตรเพื่อให้เกิดการขยายผล ผ่านการ เรียนรู้ร่วมกัน การทำสื่อเผยแพร่ภายในชุมชน

6. การประชุมแลกเปลี่ยนประจำเดือนอย่างต่อเนื่องของผู้นำ ผู้ปฏิบัติ สรุปบทเรียนของ การทำงานผ่านการแลกเปลี่ยน มีประสบการณ์การทำงานทั้งในระดับปัจเจก (ครอบครัว) และระดับ กลุ่ม

7. มีการพัฒนาแผนควบคู่กับการปฏิบัติ เช่น แผนการจัดการทรัพยากรภายในชุมชน แผนการจัดการระบบเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม แผนการเพิ่มรายได้จากความหลากหลาย ทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น และกำหนดเป้าหมายร่วมกันเป็นรายปี เช่น เป้าหมายร่วมใน การเพิ่มขึ้นของพื้นที่ป่า การลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของ ชุมชน

8. การกำหนดเป้าหมายร่วมของชุมชน เพื่อให้เป็นฉันทามติร่วม จะทำให้ชุมชนมีพลังและ สร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแผน

ในส่วนที่สำคัญของชุมชนต้นแบบที่สามารถเปลี่ยนให้นำสู่เป้าหมายร่วมที่สำคัญที่สุด

1. ปัจจัยภายในชุมชน การทำให้เกิดกลไกร่วมภายใน การมีผู้นำที่มีคุณภาพและปริมาณ การมีผู้ ปฏิบัติ (ผู้ตาม) ที่มีรูปธรรม มีความรู้ที่คิดค้นภายในชุมชน ผสมกับความรู้ภายนอก 2. การ วิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่ (ต้นทุน) ดิน น้ำ ป่า ลักษณะภูมินิเวศน์ วัฒนธรรม เช่น การวิเคราะห์ ลักษณะภูมิประเทศของชุมชนศรีบุญเรืองผ่านการทำแผนที่ทำมือร่วมกับแผนที่ทางภูมิศาสตร์เพื่อ วางแผนการผลิต วางแผนการทำงาน กำหนดเป้าหมายร่วม 3. การประสานให้เกิดการสนับสนุนจาก

ภายนอก (ทุน ความรู้ เครื่องมือ) เช่น ครอบครัวต้นแบบการทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม แหล่งเรียนรู้เรื่องสมุนไพร ฯลฯ

เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องที่ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญและสัมพันธ์จากการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกชุมชน เช่น การเปลี่ยนแปลงเป้าหมายการผลิตที่ตอบสนองกับรายได้ จำเป็นต้องสร้างความเข้าใจกับชุมชนถึงต้นทุนธรรมชาติที่ถูกทำลาย และการคิดมูลค่าของทรัพยากรธรรมชาติ จะเป็นข้อมูลของชุมชนในการวิเคราะห์ระบบเศรษฐกิจจากภายนอก เช่น การคิดมูลค่าการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนให้เห็นมูลค่าที่แท้จริง การสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม การรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ชุมชน การรื้อฟื้นพิธีกรรม ความเชื่อภายในชุมชน เช่น ระบบอาวุโส ระบบเครือญาติ ความสัมพันธ์ความเชื่อระหว่างคนในชุมชนกับธรรมชาติ การที่ชุมชนมีลักษณะภูมิณีเวศน์ในการตั้งบ้านเรือนและที่ทำกินที่เหมาะสมจะทำให้ชุมชนมีต้นทุนในการเปลี่ยนแปลงที่สูง ที่ดอน ที่ราบ จะเอื้อประโยชน์กับชุมชน

ปัจจัยทั้ง 9 ประการ และที่สำคัญ 3 ประการบนเงื่อนไขที่มาเกี่ยวข้อง 3 เงื่อนไขที่จะทำให้ชุมชนศรีบุญเรืองเป็นชุมชนต้นแบบไม่ได้วิเคราะห์เพียง 3 ด้าน ด้านการทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการวิเคราะห์และกำหนดเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนเป็นชุมชนที่สามารถลดการพึ่งพิงภายนอก เพื่อเพิ่มศักยภาพของชุมชนในการพึ่งตนเอง โดยต้องคำนึงถึง การอนุรักษ์และพัฒนาภายในอย่างสมดุล